КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра історії для гуманітарних факультетів

Казьмирчук Григорій Дмитрович

Історична бібліографія

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра історії для гуманітарних факультетів

Казьмирчук Григорій Дмитрович

Історична бібліографія:

Курс лекцій і методичних матеріалів
для магістрів історичного факультету

Київ — 2013

ББК 63 я 81
К148
УДК 930 (073)

Ухвалено Вченою радою історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка 21 червня 2012 р. Протокол № 9.

Рецензенти:
доктор історичних наук, професор І. Н. Войцехівська,
доктор історичних наук, професор В. В. Ластовський

Казьмирчук Григорій Дмитрович

К 148 **Історична бібліографія: Курс лекцій і методичних матеріалів для магістрів історичного факультету** / Укладач: д. і. н., проф. Казьмирчук Григорій Дмитрович / Ред. к. і. н., доц. С. В. Набока. – 4-е вип. та доп. – К.: ПП “КП УкрСІЧ”, 2013. - 183 с.

ISBN 978-966-2531-17-6

У збірнику зібрано нормативні документи для вивчення курсу Історична бібліографія ” згідно з Болонською системою, подано матеріали з методичного вивчення теоретичних основ магістерського курсу, наведено його програму, список основної літератури та питання до заліку.

ББК 63 я 81

ISBN 978-966-2531-17-6

© Казьмирчук Григорій, 2013

Вступ

Історична бібліографія – складова й невід'ємна частина бібліографічної науки. Вона утверджувалася протягом кількох століть і пройшла складний та тернистий шлях становлення й розвитку. З бібліографічної науки в окрему галузь виділилася історична бібліографія, яка поступово зайняла належне їй місце в системі історичної науки та освіти в університетах, педагогічних університетах, університетах культури та педінститутах України. Ця наука допомагає формувати всебічно ерудованого та освіченого історика, орієнтуватися в системі сучасної наукової інформації, слідкувати за новими літературними надходженнями з потрібних студентові проблем історичного циклу наук або окремої історичної теми. [1]

Розв'язанню цих завдань сприяє професорсько-викладацький склад нашого університету. У 2010–2011 навчальному році в Альма матері працювало 104 академіка і член-кореспонденти академій наук України. 70 % викладачів мають науковий ступінь (вчене звання), з них 19 % (460 осіб) – доктори наук (професори). Кафедри університету очолюються 158 докторами наук і лише 26 – кандидатами (доцентами). [2]

На історичному факультеті у цьому навчальному році, працювало 2 академіки НАН України, 1 член-кореспондент НАН України, 1 академік Академії педагогічних наук, 25 докторів та 28 професорів.

Історична бібліографія має сталу історію свого розвитку, про що свідчать наукові монографії, статті та навчальні посібники. У них визначаються мета і предмет науки, встановлюється понятійний апарат, розроблені методи й прийоми наукових оцінок джерел.

Курс лекцій передбачає поглиблене вивчення теоретико-методологічних та методичних основ історичної бібліографії, формування практичних навичок пошуку, опису та бібліографування літератури. Лекції, написані на основі досягнень попередників у цій галузі науки, систематизують також авторське баченням ролі і місця цього предмета в системі історичних наук.

Спеціальні дослідження Г. М. Михайлової, Г. М. Марковської, І. Д. Парфенова, Р. Г. Еймонтової та інших радянських вчених [3] допоможуть

---

[1] Библиография историческая // Сециальные исторические дисциплины. – К., 1992. - С. 53–56; ***Казьмирчук Г., Казьмирчук М***. Бібліографія історична // Спеціальні історичні дисципліни: Довідник: навч. посіб для вищ. навч. закладів. - К., 2008. – С. 54–61.

[2] Звіт ректора Київського національного ун-ту імені Тараса Шевченка Губерського Леоніда Васильовича про роботу за період з 3 грудня 2010 р. по грудень 2011 р. та завдання на наступний рік. – С. 85.

[3] ***Марковская Г. М.*** Библиография историческая // Советская историческая энциклопедия. – М., 1962. – Т. 2. – С. 398–402; ***Михайлова Г. А.*** О некоторых проблемах исторической библиографии // Труды Ленингр. ин-та культуры. – 1967. – Т. 8. – С. 303–313; ***Парфенов И. Д.*** Предмет и содержание курса исторической библиографии // Вопросы истории. – 1983. – № 11. – С. 108–112***; Эймонтова Р. Г***. Пути и задачи исторической библиографии // История СССР. – 1973. – № 5. – С. 180–189 та ін.

глибше усвідомити місце історичної бібліографії у творчій діяльності істориків. Студентові стануть у пригоді навчальні та методичні посібники курсів лекцій, які читаються у вузах України та Російської Федерації. Вони переконливо доводять, що історична бібліографія сформувалася як спеціальна історична дисципліна у 70–80-х роках XX ст. [4]

Розвиток історичної бібліографії за радянської доби в Україні було досліджено в спеціальних монографіях, статтях та нарисах. Плідно попрацювали у цій царині учені Харківського інституту культури та співробітники Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, зокрема, виділимо працю С. В. Сороковської, [5] та низку добротних студій І. І. Корнейчика (1924–1974), [6] в одній з яких автор висвітлив питання ставлення українських демократів другої половини XIX – початку XX ст. до бібліографії. [7] Про роль бібліографії у науково-публіцистичній діяльності П. С. Єфименка, полтавчанина І. Ф. Павловського, історика О. М. Лазаревського розповідає у своєму дослідженні і М. П. Гуменюк. [8]

Звичайно, що згадувані бібліографічні праці (а це є дещиця всього спадку), написані з позицій марксистько-ленінського бачення історичної бібліографії, і у повній мірі не розкривають історії історичної бібліографії. Крім того, у своїх працях науковці радянського періоду, змушені були зважати на домінуючу в цей час політико-ідеологічну систему. Зокрема, кандидат історичних наук, викладач Краснодарського університету Г. Г. Мошкович, була змушена у 2-му виданні методичної розробки подати дві лекції, присвячені В. І. Леніну, його ставленню до бібліографії та виданню творів класиків марксизму-ленінізму, їх бібліографуванню. [9] Не обійшла мовчанкою вплив рішень XXV з'їзду КПРС на розвиток бібліографії С. В. Сороковська. [10]

Однак загалом, наші попередники на ниві історичної бібліографії попрацювали досить плідно. Були розроблені теоретичні, методичні та методологічні засади науки, визначені дискусійні питання, виокремлено можливі напрямки розв'язання окремих проблем, дослідниками було визначено роль та місце бібліографії у суспільно-політичному та науковому житті. Нам залишається в процесі читання магістерського курсу "Історична бібліографія" знайомити студентів історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка із здобутками цієї науки,

---

[4] Историческая библиография: Методическое пособие для студентов исторического факультета / Сост.: Г. Г. Мошкович, Л. К. Искандарова. – Краснодар, 1979. – 52 с.; 2-е изд. – Краснодар, 1982. – 61 с.; ***Парфенов И. Д***. Основы исторической библиографии. – М., 1990. – 111 с.

[5] ***Сороковська С. В***. Українська радянська бібліографія. – К., 1980. – 124 с.

[6] ***Корнейчик І. І.*** Історія української бібліографії. Дожовтневий період (Нариси). – Харків, 1971. – 374 с.

[7] ***Корнейчик И. И.*** Украинская революционная демократия и библиография. – М., 1967. – 144 с.

[8] ***Гуменюк М. П.*** Українські бібліографи XIX – початку XX століття: Нариси про життя та діяльність. – Харків, 1969. – 183 с.

[9] Историческая библиография: Методические… – 2-е изд. – С. 14–28.

[10] ***Сороковська С. В.*** - Вказ. праця. – С. 3.

прищепити навички користування довідково-інформаційними матеріалами з історичної тематики, правильного оформлення наукового апарату курсових, бакалаврських, магістерських та дипломних робіт.

На даний час, розділ радянської історичної бібліографії поповнився змістовними ретроспективними покажчиками літератури з історії СРСР за 1917–1952 рр. До нього включені праці з найдавніших часів до вступу Росії у період імперіалізму (90-ті роки XIX ст.). [11] Показовим є покажчик літератури німецько-радянської війни (ВВВ) 1941–1945 рр., у якому описані праці про героїв фронту і тилу. Зміст його описаний за розділами: роботи загального характеру (№ 1–79); керівники комуністичної партії і радянської держави (№ 80–113); полководці та військові діячі (№ 114–149); політичні працівники Радянської армії і Військово-морського флоту (№ 150–184); сухопутні війська (№ 185–758). [12]

Сучасна історична бібліографія поповнена методико-методологічними розробками, у яких розкривається суть і особливості наукового дослідження, використання логічних законів і правил при написані магістерських і дисертаційних робіт, методика розробки етапів та структури наукової праці. [13]

Нині історична бібліографія має навчальну літературу, підготовлену фахівцями різних наукових та навчальних закладів. Зокрема, у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, науковці плідно працюють над написанням навчальної літератури в цій сфері. Так д. і. н., проф. Ірина Нінелівна Войцехівська об’єднала авторський колектив, який підготував підручник “Спеціальні історичні дисципліни”, складовою частиною якого є нарис “Бібліографія історична”. [14]

На історичному ф-ті університету автором був підготовлений перший в Україні спеціалізований посібник, який витримав два видання. Він знайомить студентів, магістрів з історією історичної бібліографії, методами і формами роботи фахівців-бібліографів, їхнією науковою продукцією. [15] Доцент Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського Тетяна Робертівна Кароєва, опублікувала досить серйозний навчальний посібник, [16] як узагальнення набутого досвіду формування фахового інформаційного простору.

---

[11] Див., наприклад: История СРСР: Указатель советской литературы 1917–1952. – Т. 1. –М.: Изд-во АН СССР, 1956. – 718 с.; Т. 2. Лит. за 1917–1952. история СССР в период капитализма (1861–1917). – М.: Изд-во АН СССР, 1958.

[12] СССР в годы Великой Отечественной Войны (июнь 1941 – сентябрь 1945). Черты фронта и тыла: Указатель советской литературы за 1941–1967 гг. – М.: Наука, 1981. –231 с.

[13] ***Кузнецов И. Н***. Диссертационные работы: Методика подготовки и оформления: Учебно-методическое пособие. – 4-е изд., перераб. и дополн. – М.: Изд-во “Дашков и Ко”, 2008. – 488 с.

[14] ***Казьмирчук Г., Казьмирчук М***. Бібліграфія історична // Спеціальні історичні дисципліни: довідник. Навч. посібник для студ. навч. закладів. – К., 2008. – С. 54–61.

[15] ***Казьмирчук Г. Д***. Історична бібліографія: курс лекцій і методичних матеріалів. – К., 2002. – 79 с.; 2-ге вид., виправл. і доповн. – К., 2007. – 68 с.

[16] ***Кароєва Т. Р.*** Історична бібліографія: навч. посіб. – Вінниця, 2012. – 157 с.

Програма нормативного курсу для магістрів по спеціальності “Історія”, що викладається на II курсі магістратури в обсязі 2,5 кредити, 90 годин, передбачає теоретично-методичні лекції та самостійні заняття в найбільших бібліотеках столиці України. Курс розрахований на 34 години лекцій, 56 годин самостійної роботи і завершується заліком. [17]

Автор висловлює щиру подяку всім співробітникам інформаційно-бібліографічного відділу Наукової бібліотеки імені М. О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, і, особливо, Ларисі Миколаївні Семеновій за змістовні практичні заняття та консультації з питань виявлення матеріалів та їх професійної оцінки, а також Ірині Іванівні Тіщенко - за підбір і систематизацію довідкових матеріалів.

[17] ***Казьмирчук Г.*** Історична бібліографія: Програма та методичні вказівки до спецкурсу для студентів історичного факультету. – К., 2000. – 6 с.

Лекція І
Вступне заняття курсу "Історична бібліографія"

В лекції розглянуто предмет та основні проблеми курсу історичної бібліографії, історію розвитку вітчизняної історичної бібліографії та основоположників цієї науки.

Необхідність представленого спецкурсу диктується не тільки суто практичною значимістю, а й бажанням розширити наукові обрії магістрів-істориків Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Слово "бібліографія" – складне і походить від грецьких слів *biblion* – книга і *grapho* – пишу, описую, отже бібліографія – опис книг. Ця дефініція з'явилася у V ст. до н. е. і означала просто перелік книжок. У III ст. до н. е. у зв'язку із занепадом античної культури це поняття зникає з ужитку і з'являється у XVII ст. у Франції в новому тлумаченні – як опис книжок. [18] У сучасній літературі існує кілька визначень змісту дисципліни:

"Бібліографія – галузь наукової й практичної діяльності, до завдань якої входить інформація про продукцію друку та її активну пропаганду з певною суспільною метою". [19]

Відомий укладач "Толкового словаря живого великорусского языка" Володимир Даль давав таке визначення бібліографії:

"Бібліографія – наука опису книг за внутрішніми та зовнішніми їх якостями, і саме описання, книгознавство, книгоописання, книгоопис." [20]

Співробітниця Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського С. В. Сороковська дає таке визначення змісту цього терміну: ***"Історична бібліографія – це допоміжна історична дисципліна, що покликана виявити й систематизувати історичну літературу та інформувати про неї читачів."*** [21]

Своє бачення предмета змісту історичної бібліографії висловив І. Д. Парфенов: ***"Історична бібліографія – це допоміжна дисципліна, завданням якої є розробка прийомів і методів виявлення, описання, цільового відбору та наукової систематизації джерел і літератури."*** [22]

Це – найбільш поширені визначення однієї зі спеціальних історичних дисциплін, якою і є бібліографія.

Коли йдеться про історичну бібліографію, то до загального визначення бібліографії, слід внести певні уточнення, оскільки існує ще одне визначення запропоноване кандидатом історичних наук Кубанського

---

[18] ***Моргенштерн И. Г., Уткин Б. Т***. Занимательная библиография. – 2-е изд., исправ. и дополн. – М., 1987. – С. 4.

[19] ***Фонтов Г. П.*** Библиография // Большая Советская энциклопедия. – Изд. 3-е. - М., 1970. – Т. 3. – С. 293.

[20] ***Даль В.*** Толковый словарь живого великорусского языка: В 4-х кн. – СПб.; М., 1881. – Т. 1. – С. 86 (факсим. изд. – М., 1991. – Т. 1. – С. 86).

[21] ***Сороковська С. В.*** Українська радянська історична бібліографія. – К., 1980. – зв.арк.шмуцтитулу.

[22] ***Парфенов И. Д.*** Предмет и содержание курса исторической библиографии // Вопросы истории. – 1983. – № 11. – С. 108.

державного університету Г. Г. Мошкович та старшим інженером групи науково-технічної інформації цього ж університету Л. К. Іскандаровою:

"Історична бібліографія – така галузь наукової та практичної діяльності, до завдань якої входить виявлення, відбір, систематизація, опис наукової, науково-популярної та художньої історичної літератури, опублікованої у нашій країні та за кордоном". [23]

На нашу думку, автори не тільки занадто докладно переказали визначення що таке бібліографія, надруковане в "Большой Советской Энциклопедии", але й настільки його конкретизували, що, безперечно, зробило його важко зрозумілим, не кажучи вже про те, що й прочитати його досить складно.

З погляду автора, було б розумніше в основу покласти визначення зафіксоване Володимиром Далем, але саме стосовно історичної бібліографії. Зробимо спробу дати власне визначення змісту зазначеної вище науки: ***"Історична бібліографія – це специфічна галузь бібліографічної науки, яка передбачає описання всіх форм історичної продукції, опублікованої, як у нашій країні, так і за кордоном".***

Опустивши низку конкретизуючих моментів у визначенні Г. Г. Мошкович та Л. К. Іскандарової, визнаємо, що історична бібліографія – це не тільки суттєва галузь науки, яка розвивається за своїми специфічними законами, а й дисципліна, яка має велике практичне значення. Опис книги неможливий без кропіткої пошукової праці, без глибокого ознайомлення з її змістом. Інколи досить переглянути її (de visu), щоб описати. Немає потреби перераховувати різні типи (види) історичних праць: наукові монографії, науково-популярні статті, художні твори тощо. Чомусь Г. Г. Мошкович та Л. К. Іскандарова забули згадати рецензії на історичні дослідження та інші праці.

Таким чином, ми точніше сформулювали визначення терміну бібліографія, віднісши всі види історичних праць до "опису всіх форм історичної друкованої продукції". Безперечно, автор не вважає, що його визначення є остаточним і не підлягає уточненню або конкретизації. Якщо хтось має власну думку щодо цього теоретично-методологічного аспекту історичної бібліографії, то є привід для дискусії.

Починаючи з XV ст., коли був винайдений друкарський верстат, і до 1987 р., у світі видруковано понад 35 млн. книг. [24] Звичайно, прочитати більшість із них неможливо. Людина й книга розділена простором і часом. Простором – оскільки книги зберігаються у бібліотеках різних країн, отже не кожен може ознайомитися з ними, а часом – тому що видань XV, XVII та й XIX століть взагалі немає в більшості бібліотек України. Проте, як писав доктор філософських наук, член-кореспондент Академії мистецтв Радянського Союзу М. А. Ліфшиц: "Не можна все знати, але можна й

---

[23] Историческая библиография: Методическое пособие для студентов исторического факультета / Сост.: Г. Г. Мошкович, Л. К. Искандарова. – Краснодар, 1979. – С. 3.

[24] ***Моргенштерн Н. Г., Уткин Б. Т.*** – Вказ. праця. – С. 3.

потрібно знати, ***що й де лежить***, у якому напрямку потрібно рухатися, щоб отримати потрібні знання”. [25]

Історична бібліографія допомагає освіченій і культурній людині виявити в морі книг “самобутні” та “несамобутні” джерела. Ця наука допомагає сформулювати й цінувати те “самобутнє”, що увійшло в історію історичної науки, у її дорогоцінний, історично налагоджений науковий аппарат. Вона сприяє вихованню критично-розумового підходу до спадку попередників, звільненню студента від усього зайвого, зокрема, шкільництва, й формує творчого фахівця, що не може бути синонімом заучування та лише копіювання певної суми знань. [26]

В України у 90-х роках XX ст. функціонувало близько 50 тисяч бібліотек різних систем і відомств. На жовтень 2010 р. в Україні залишилось 40 тис. бібліотек різних видів підпорядкування. До послуг читачів у них нагромаджено величезні скарби – понад 1 мільярд примірників книг і журналів з усіх галузей. Щороку бібліотеки відвідують більше 25 мільйонів читачів. [27]

З’явилася професія бібліографа, склалися певні методи бібліографічної роботи, виникли бібліографічні відділи бібліотек. Київський національний університет культури готує фахівців бібліотечної справи. Колектив факультету бібліотечно-інформаційних систем цього вузу, якому виповнилося 25 років, підготував 19 660 висококваліфікованих спеціалістів із бібліотечних галузей знань. [28] Так утверджувалася й розвивалася бібліографія, метою якої є допомогти читачеві орієнтуватися у книжковому світі. [29] У наш час бібліографію визначають як інформаційну діяльність по задоволенню потреб швидкого інформаційного пошуку.

Історична бібліографія – це дітище історичної науки. Вона служить справі пропаганди історичних знань й історичної думки. Без глибокого ознайомлення з історичною літературою неможлива ніяка навчальна й наукова діяльність. Дослідник мусить знати рівень вивчення проблем, до яких він звертається, тому йому конче необхідно попрацювати над історіографією питання, або відмовитися від неї. Знання літератури необхідне ще й для того, щоб зуміти парирувати доводи опонентів, побудувати контраргументи, переконати, зрештою, своїх візаві. Допоможе у цьому саме добре знання історичної бібліографії.

Учителеві історії середньої школи чи ліцею, викладачеві вищого навчального закладу знання історичної бібліографії допоможе знайти потрібну літературу, підготуватися до уроку історії, лекції, семінарського

---

[25] Современная проблема образования и воспитания (Круглый стол “Вопросов философии”. Выступление М. А. Лифшица) // Вопросы философии. – 1974. – № 1. – С. 82.

[26] Там само.

[27] ***Бабич В. С.*** Підготовка бібліотечно-бібліографічних кадрів в Україні // Національна бібліографія України: стан і тенденції розвитку: Матеріали міжвідомчої наук. конф. 12–14 квітня 1994 р. – К., 1995. – С. 18.

[28] Там само.

[29] ***Моргенштерн И. Г., Уткин Б. Г.*** – Вказ. праця. – С. 4.

заняття. Це набуває особливої ваги саме в наш час, коли так швидко змінюються історичні оцінки державних діячів, подій, епох і спеціалісту-історику, краєзнавцю необхідно швидко знайти потрібну історичну працю або збірник нових опублікованих документів. У цьому йому знову-таки допоможе історична бібліографія. Студентові історичного факультету, та й не лише історичного, знання законів розвитку науки бібліографії, навички її практичного застосування допоможуть швидше знайти необхідну наукову або художню літературу, й тим самим скоротити підготовчий період для плідної наукової праці.

Не менш важливим є практичне значення нашого спецкурсу – навчити студентів грамотно оформляти науковий апарат курсової або дипломної роботи. Історична бібліографія сприяє глибокому вивченню ДСТУ 7.1-84 "Бібліографічного опису документу. Загальних вимог і правил складання", новітніх рекомендацій ДАКу щодо оформлення дисертаційних досліджень. [30]

Курс "Історична бібліографія" не тільки знайомить студентів з існуючими бібліографічними довідниками та каталогами провідних бібліотек м. Києва, зокрема, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної Парламентської бібліотеки, Наукової бібліотеки імені М. О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національної історичної бібліотеки України, навчає користуватися їхніми фондами, допомагає відшукувати потрібну для них науково-освітню інформацію. Студент також має набути досвіду самостійного бібліографічного пошуку, оскільки з багатьох історичних тем покажчики відсутні, а те, що існує, часто є застарілим. Крім того, історик мусить володіти також прийомами бібліографічного описання, складанням прикнижкової бібліографії та допоміжних покажчиків. [31]

Студентів знайомлять з назрілими дискусійними й нерозв'язаними проблемами історичної бібліографії. Оскільки ця наука є спорідненою з багатьма суміжними історичними дисциплінами, то виникає гостра проблема відбору історичного матеріалу. Студент змушений відшуковувати й описувати потрібні йому джерела, не перевантажуючи свою працю дослідженнями не по темі. У той же час на нього чатує й інша загроза – не "помітити", "не використати" потрібних джерел, що стосуються цих суміжних наук.

Нового прочитання вимагають й методологічні аспекти науки. Марксистсько-ленінська теоретична спадщина з її класовим підходом до пошуку і описання джерел, що було притаманно дослідникам минулих літ, [32] себе вичерпала. Історизм, а не партійність; об'єктивність, а не огульна

---

[30] Методические указания к применению ГОСТ 7.1–84 Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления. – К., 1987. – С. 19.

[31] ***Эймонтова Р. Г.*** Ученый и библиография // Советская библиография. – 1971. – № 3. – С. 57; ***Парфенов И. Д.*** Вказ. праця. – С. 103.

[32] ***Михайлова Г. М.*** О некоторых проблемах исторической библиографии // Труды Ленинградского института культуры им. Н. К. Крупской. – 1967. – Т. 18. – С. 304–305.

критика; толерантне ставлення до відбору праць, а не замовчування думок іншого – магістральний напрямок історичної бібліографії.

Знання історичної бібліографії передбачає також практичну роботу з каталогами бібліотек, сприяє ефективному пошуку необхідної літератури для виконання практичних завдань, написання курсових, дипломних праць студентами, допомагає раціонально використовувати розумову енергію завдяки чіткій організації наукової праці.

На розвиток історичної бібліографії впливає й науково-технічний прогрес, і досягнення та недоліки (вони також фіксуються в опублікованих дослідженнях) історичної науки, зокрема, з конкретних тем. У свою чергу історична бібліографія впливає на розвиток історичної науки, творчість окремих дослідників, освіту та самоосвіту, на формування планів видавництв, на книжкову торгівлю. Це проявляється у тому, що історична бібліографія виявляє твори, відбирає й характеризує їх і вказуючи на їхні наукові досягнення, створює основу для подальшого розвитку історичної науки, висвітлюючи персональний внесок окремих дослідників.

Отже, як навчальна дисципліна, історична бібліографія знайомить студента з вітчизняною історичною бібліографією, її сучасним станом, із літературою та працями відомих діячів науки й культури держави, історичною літературою, присвяченою окремим темам нашого історичного минулого, з історичною періодизацією тощо. Вивчаючи історичну бібліографію, студент знайомиться з методами пошуку літератури та першоджерел, необхідних не тільки у процесі навчання в університеті, а й під час роботи в школі, вузі, на виробництві. Історична бібліографія навчає правильному оформленню науково-довідкового апарату, озброює навичками самостійної праці над удосконаленням своїх знань.

Література:

1. ***Даль В.*** Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль: В 4-х кн. – СПб.; М., 1881. – Т. 1. – С. 86.

2. Историческая библиография: Методическое пособие для студентов исторического факультета / Сост.: Г. Г. Мошкович, Л. К. Искандарова. – Краснодар, 1979. – С. 3; 2-е изд. исправ и допол. – Краснодар, 1982. – 61 с.

3. ***Казьмирчук Г.*** Історична бібліографія: Курс лекцій і методичних матеріалів для студентів історичного факультету / Григорій Казьмирчук. – 2-е вип. і допов. видання. – К.: Логос, 2007. – 68 с.

4. ***Михайлова Г. М.*** О некоторых проблемах исторической библиографии / Г. М. Михайлова // Труды Ленингр. ин-та культуры им. Н. К. Крупской. – 1967. – Т. 18. – С. 303–313.

5. ***Моргенштерн И. Г., Уткин Б. Т.*** Занимательная библиографии / И. Г. Моргенштерн, Б. Т. Уткин. – 2-е изд., испр. и доп. – М., 1987. – 255 с. (1-е изд. – М., 1978. – 142 с.).

6. ***Парфенов И. Д.*** Предмет и содержание курса исторической библиографии // Вопросы истории. – 1983. – № 11. – С. 108–112.

7. ***Парфенов И. Д.*** Основы исторической библиографии / И. Д. Парфенов. – М., 1990. – 111 с.

8. ***Сороковська С. В.*** Українська радянська історична бібліографія / С. В. Сороковська. – К., 1980. – 124 с.

9. ***Фонтова Г. П.*** Библиография // Большая Советская Энциклопедия / Г. П. Фонтова. – 3-е изд. – М., 1970. – Т. 3. – С. 293–298.

Лекція ІІ
Теоретико-методологічні аспекти визначення бібліографії

1.1. Виникнення та початковий період розвитку бібліографічної діяльності

Коли і як виникає бібліографічна діяльність? Відповідь на це запитання залежить від того, як ми розуміємо поняття “бібліографія”. Термін “бібліографія” не завжди використовувався для позначення бібліографічних явищ бібліографічної діяльності. Але власне бібліографічна діяльність, без сумніву, виникає тоді, коли з’являється суспільна потреба в створенні та використанні бібліографічної інформації (БІ).

Якщо ми визнаємо, що об’єктом БІ є книга, то будемо вважати бібліографічною будь-яку інформацію про книги, незалежно від матеріальної форми книг і форм існування БІ. Тобто бібліографічна інформація з’являється разом із книгою. Але найдавніші пам’ятки БІ, так само, як і книги, збереглися в дуже обмеженій кількості.

Можна припустити, що початковою формою існування БІ були бібліотечні каталоги, які повинні були з’явитися в бібліотеках при нагромадженні книг. Історики вважають, що перші в світі бібліотеки з’явилися у Шумері в ІІІ тис. до н. е. У них зберігалися книги, зроблені з глиняних плиток. Найдавніша бібліографічна праця, що зберіглася до наших часів – датований 2000 р. до н. е. перелік книг, зроблений на глиняних плитках і знайдений під час розкопок у Ніппурі – столиці Шумеру. Вочевидь, це був один з перших бібліотечних каталогів.

Пізніше каталоги складалися в усіх найбільших бібліотеках давнини. Так, відомо, що був складений каталог бібліотеки ассирійського царя Ашшурбаніпала в Ніневії (VI ст. до н. е.). У Стародавньому Єгипті була бібліотека в місті Едфу, яка отримала назву “Будинок папіруса”. На одній з кам’яних стін цього Будинку було висічено перелік книг (папірусних сувоїв), які збереглися в бібліотеці.

Найбільш відома бібліографічна праця давнини була складена бібліотекарем Александрійської бібліотеки Каллімахом. Вона має назву “Таблиці тих, хто прославився в усіх науках і мистецтвах, а також того, що нами написано” і датується ІІІ ст. до н. е. Ця праця в оригіналі не збереглася, але про неї відомо з інших джерел. За змістом “Таблиці…” Каллімаха є з одного боку, систематичним каталогом Александрійської бібліотеки, а з іншого – описом усієї давньогрецької літератури того часу, незалежно від місця зберігання.

Бібліографічні повідомлення, в яких немає даних про місце зберігання книг – це другий напрям розвитку бібліографічної інформації. Однією з перших бібліографічних праць такого роду вважають “Дидаскалії Аристотеля” (335–323 рр. до н. е.). Це перелік драматичних творів, які були представлені на змаганнях.

Каллімах у своїх “Таблицях” продовжував як перший, так і другий напрями розвитку бібліографії. Крім цієї, найбільш відомої бібліографічної

праці, він склав ще “Покажчик авторів драматичних творів”, подібний до праці Арістотеля, а також “Глоссарій і покажчик творів Демокріта”.

Пізніше списки праць видатних вчених, філософів, поетів та інших діячів почали включати в їхні життєписи. Наприклад, такі списки були в праці Діогена Лаертського “Про життя, вчення та вислови славетних філософів” (III ст. до н. е.). У Стародавньому Римі створювали збірники життєписів, які мали назву “Devirisillustribus” (про славетних мужів). Автори збірників – Плутарх, Светоній, Марк Теренцій Варрон, Корнелій Непот та інші – разом з життєписами видатних людей подавали і відомості про їх твори.

Окремі автори почали давати переліки власних творів. Наприклад, так зробили відомий публіцист Ціцерон і лікар Гален. А Пліній Старший у своїй праці “Природна історія” подав список письменників, твори яких він використовував.

Отже, стародавня та антична культура вже мали паростки різних напрямів бібліографічної діяльності.

У середні віки книжкова культура значно звузилася. Лише наприкінці Середньовіччя кількість книг збільшилася і виникла потреба в їньому обліку. Центрам книжкової культури стали церкви та монастирі. Серед перших бібліографічних пам’яток Середньовіччя є такі звані списки або індекси “істинних” і “ложних” (брехливих) книг, тобто переліки книг, які визнавалися церковою “істинними” (канонічними), або заборонялися і вважалися “ложними”. Такі списки були поширені у Візантії, Болгарії. Звідти вони потрапили до Київської Русі.

Культура Київської Русі була на досить високому рівні. За часів князювання Володимира Святославовича (близько 978–1015 рр.) були організовані школи. Після прийняття християнства розширилися зв’язки Київської Русі з Візантією, слов’янськими і західноєвропейськими державами.

Великою любов’ю до книг славився князь Ярослав Мудрий (1019–1054 рр.). Він заснував першу на Русі бібліотеку (1037 р.). На жаль, про її каталог нічого невідомо, як і про каталоги інших бібліотек Київської Русі.

Для сина Ярослава Мудрого Святослава, була виготовлена одна з перших руських книг, що збереглася до наших часів: “Ізборник Святослава” (1073 р.). В “Ізборнику” вміщений список “істинних” і “ложних” книг під назвою “Богословьца от словес”[33]. Але ця праця не була оригінальною. Це – лише копія болгарського перекладу з грецького оригіналу.

Одним з різновидів бібліографічних списків у Стародавній Русі були списки пожертвування книг. З XIII ст. зберігся список книг, подарованих волинським князем Володимиром Васильковичем церквам міст Любомль, Брест, Чернігів та ін. Список вміщений у так званому Волинському літопису 1288 р.

У XIV–XV ст. в Україні продовжують складати списки “істинних” і “ложних” книг, у яких вказувалися вже не тільки грецькі, а й місцеві книги.

[33] Изборник Святослава.1037 т.:Сб. ст.; отв. ред. Б. Я. Рібаков – М.: Наука, 1977. – 343 с.

Наприкінці XV – в XVI ст. було складено також кілька інвентарних описів монастирських бібліотек: Слуцького Троїцького монастиря (1494 р.), Києво-Печерського, Супрасльського Благовіщенського (1557 р) і Львівського Онуфрієвського (1579 р.).

Найбільша потреба в бібліографічній інформації виникла з початком книгодрукування, тому що кількість книг різко збільшилася. У Західній Європі книгодрукування було винайдене в середині XV ст. Іоанном Гутенбергом. Друкування слов'янських книг кирилівським шрифтом уперше почав у Кракові Швайпольт Фіоль у 1491 р. З 1517 р. почав видавати слов'янські книжки у Празі білоруський першодрукар Франциск Скорина. У 1564 р. вийшла перша друкована книга Івана Федорова у Москві. В 1574 р. Іван Федоров випускає першу точно датовану друковану книгу в Україні – львівський "Апостол" (хоча існують й інші думки щодо початку книгодрукування на українських землях, але тих перших книжок поки що не знайдено). В одному з ранніх українських видань Івана Федорова – в "Книзі Нового Завета" (Остріг, 1580 р.) в окремому додатку був надрукований покажчик змісту книг Нового Завіту, складений Тимофієм Михайловичем під назвою "Книжка собрание верей нужнейших…". Це була перша друкована бібліографічна праця в Україні.

Виникнення та подальший розвиток книгодрукування здійснили справжній переворот у системі документальних комунікацій, в організації виробництва та розповсюдження знань. Найбільш зацікавленими у поширені друкованих книг стали друкарі – видавці та книготоргівці. Вони починають використовувати бібліографічну інформацію для поширення відомостей про видану продукцію з метою її продажу. Виникає видавничо-книготоргівельна бібліографія. Спочатку створювалися окремі рекламні плакати, потім – видавничі та книготоргівельні каталоги, що використовувалися на книжкових ярмарках у Франкфурті-на-Майні, Лейпцизі. У 1564 р. на Франкфуртському ярмарку з'явився перший зведений каталог книг, поданих до продажу.

У XVI ст. усвідомлюється потреба у бібліографічному підсумку розвитку книжкової справи. Найбільш відома праця цього напряму – швейцарського вченого Конрада Геснера "Універсальна бібліотека" (1545–1555 рр.). К. Геснер поставив завдання облікувати всі рукописні та друковані книги, що були написані мовами, прийнятими для спілкування вчених: латинською, грецькою та давньоєврейською. За підрахунками дослідників, йому вдалося облікувати близько 20 % світової книжкової продукції (на 90 % це була рукописна книга). На перший погляд праця К. Геснера здається невеликою, але пізніше жодному бібліографу не вдалося досягти такого відсотку охоплення світової книжкової продукції.

У XVI–XVII ст. починають складати бібліографічні покажчики, що відбивають літературу, яка з'явилася на території певної держави або написана національною мовою. Це був початок бібліографії, названої пізніше національною. Спроб у галузі національної бібліографії було чимало, але вони не завжди закінчувалися публікацією бібліографічного посібника. Деякі з таких посібників залишилися в архівних фондах, і про

них стало відомо пізніше завдяки історичним дослідженням. Першими були видані покажчики: в Англії – Джона Бейла (Bale John) “Перелік славетних письменників Великої Британії…” (1548 р.); а аткож у Франції – Ф. Г. Де ла Круа дю Мена (De la Croix du Maine) і Антуана дю Верд’є (du Verdier) – обидві під назвою “Бібліотека” (1584–1585 рр.), і в них повідомлялось про книги написані або надруковані французькою мовою.

У XVII ст. з’являються зведені покажчики російської, української, білоруської літератури. Видатною пам’яткою слов’яно-руської бібліографії є покажчик “Оглавление книг, кто их сложил”, складений у Москві приблизно у 1665–1666 рр. У ньому описано майже 1880 творів, написаних або надрукованих у перекладі з грецької та латинської мов росіянами, українцями, білорусами та деякими іншими слов’янськими письменниками.

Отже, у XVII ст. бібліографічна діяльність майже в усьому світі була доволі розвинутою і добре відомою.

1.2. Історичний розвиток терміну “бібліографія” та його значення до початку XX століття

Що таке “бібліографія”? Відповідь на це запитання міститься у багатьох наукових працях та навчальних посібниках. Але ця відповідь неоднозначна. Всі згодні тільки в одному: що термін “бібліографія” полісемічний, тобто має багато значень.

У V ст. до н. е. “бібліографом” звали переписувача книг. Пізніше, у XVII ст., у Франції виникло інше значення терміна “бібліографія” – “бібліографією” було названо покажчик книг “Бібліографія політична”, який вийшов у 1633 р. Його автор – Габриель Ноде (G. Naude) був секретарем та бібліотекарем відомого релігійно-політичного діяча Мазаріні, який став пізніше кардиналом. Раніше бібліографічні покажчики називали: “реєстр”, “репертуар”, “бібліотека”.

Перше тлумачення терміна “бібліографія” з’явилося 1704 року у французькому словнику “Dictionnairede Trevooux”. Воно було таким: “Знання та розшифрування стародавніх манускриптів шляхом вивчення їх дерев’яних оправлень, паперу чи пергаменту”.

Близьким до цього було наступне визначення бібліографії, яке дала французька Академія наук у 4-тому виданні свого “Словника” (1762 р.): “Бібліографія – наука бібліографа”, а “Бібліограф – найменування того, хто займається розшифруванням стародавніх манускриптів і хто вельми досвідчений у знанні всіх книг, як друкованих, так і рукописних”. [34] Автор цього визначення – Жан Франсуа Неде ля Рошель (G. F. Nede la Rochelle) був паризьким бібліотекарем та істориком книгодрукування.

У 1782 р. Неде ля Рошель опублікував “Розправу про науку бібліографію та обов’язки бібліографа”, що була надрукована як додаток до “Бібліографії інструктивної” Гильома-Франсуа де Бюра (G.-F. De Bure). У цій праці Неде ля Рошеля говорилося, що бібліографічна наука є “наука книги”, чи “наука про книгу”. Праця поділяється на дві частини: у першій

[34] Див. Лекція I.

йдеться про друкарське мистецтво, у другій – власне про книгу, її історію, каталогізацію, класифікацію, її внутрішні вартості та її авторів.

Аналогічна праця австрійського бібліографа Міхаеля Деніса “Нарис бібліографії” вийшла 1774 р., а в 1777–1778 рр. вона була перевидана під назвою “Вступ до книгознавства”.

Таким чином, у XVII ст. слово “бібліографія” набуває кількох значень:

- Результат праці бібліографа, тобто список (або покажчик, перелік, репертуар) книг.
- Практична діяльність наукового характеру, якою займається бібліограф. Ця діяльність полягає у вивченні книг (рукописних та друкованих) з метою їх описування, а також у складанні таких описів.
- Знання про книгу, тобто наука, об’єктом якої є книга. Ця наука об’єднувала історію книги (а також книгодрукування), питання її опису, каталогізації та класифікації.

Останнє значення відбилося у перших окремих теоретичних працях, присвячених бібліографії та виданих у XVIII – на початку XIX ст.: С. Бульо (S. Boulard) “Елементарний трактат з бібліографії” (1804–1805 рр.), Ш. Ф. Ашар (C. F. Achard) “Елементарний курс бібліографії або наука бібліотекаря” (1806 р).

У 1804 р. бібліотекар та бібліофіл Габрієль Пеньо (G. Peignot) у “Тлумачному словнику з бібліології”, запропонував науку про книгу називати бібліологією, а назву “бібліографія” залишити за тією її галуззю, яка займається покажчиками книг.

На початок XIX ст. припадає перша спроба створити лекційний курс з бібліографії в Україні. З 1809 р. викладання бібліографії почалося у Волинському ліцеї в містечку Кременці, що належало до Волинської губернії. Викладач Павло Осипович Ярковський (1781–1845 рр.) був одночасно і бібліотекарем ліцею. Відомості, що збереглися, свідчать про те, що в його курсі бібліографія спочатку (1809 р.) трактувалася як книгознавство в цілому, а пізніше (1814–1825 рр.) – як частина бібліології. У курсі бібліографії П. О. Ярковський знайомив учнів з організацією книжкового фонду бібліотеки, з роботою бібліотекаря, спрямованою на створення каталогів, розміщення та інвентарний облік книг, з обов’язками бібліотечних службовців тощо.[35] У нашому сучасному розумінні така проблематика відноситься до бібліотекознавства, але саме таке уявлення про бібліографію існувало на початку XIX ст. у багатьох західно-європейських бібліографів. Це свідчить про те, що П. О. Ярковський був добре знайомий з працями М. Деніса, Г. Пеньо та інших попередників і сучасників.

Протягом XIX ст. продовжувалася уточнюватися диференціація наук. У 1897 р. французький вчений Шарль Морте визначив бібліографію як “вчення про складання покажчиків, у яких книги характеризуються за

[35] ***Буран В. Я.*** Бібліографія: Заг. курс. Навч. посібн. Для культ.-освіт. училищ. – К.: Вища школа, 1984. – С. 43.

допомогою опису, повідомлення щодо характеристики книг з боку їх видавничої форми чи предмету”. [36]

Аналогічно розвивалися теоретичні погляди відомого російського бібліографа Миколи Михайловича Лісовського (кінець XIX – початок XX ст.). Спочатку він ототожнював бібліографію і книгознавство, але врешті-решт визнав, що бібліографія – це частина книгознавства, яка займається книгоописуванням.

Отже, на довгому шляху розвитку бібліографії до початку XX ст. з’явилося кілька значень терміна “бібліографія”. [37] Всі вони вкладаються у так звану “книгознавчу концепцію” бібліографії, в якій об’єктом бібліографії визнавалася книга.

1.3. Трактування бібліографії у XX столітті. Термінологічна праця в галузі бібліографознавства

Всі дослідження XX ст. у галузі бібліографознавства не тільки хронологічно, але й логічно продовжували ті напрями, що сформувалися у XIX ст.

Був і такий напрям, який визначав бібліографію як науку про книгу. Яку саме науку? Відповіді були різні.

Найширше значення було зафіксовано у такому визначенні: “Як наука – бібліографія є організована сукупність знань, що торкаються книг в усіх аспектах, як суто фізичних об’єктів або як вмістилищ ідей”. [38] Це – визначення Вернера Клеппа в Американській енциклопедії (1963 р.).

Дещо вужче за обсягом є визначення цього поняття французькою Академією наук, подане в її словнику 1932 р.: бібліографія – це “знання книг, які опубліковані у будь-якій формі, з боку їх видавничої форми, їх вартостей, рідкості”. [39]

Ще вужче сучасне визначення бібліографії, яке зафіксував в своєму навчальному посібнику видатний бібліографознавець Франції Луїз Ноель-Мальклес: “бібліографія – визначення частини бібліології, або науки про книгу, яка ставить за мету досліджувати, вказувати, описувати та класифікувати друковані документи, щоб створювати покажчики (реперторії), що полегшують розумову працю”. [40]

В останньому випадку науковою визнається практична діяльність бібліографа, яка присвячена складанню покажчиків книг. Таке розуміння було дуже поширеним у XX ст. Його дотримувалися: німецький вчений Георг Шнайдер, російські Михайло Миколайович Куфаєв, Олександр Михайлович Ловягін та інші. У такому розумінні бібліографія – наука, але не самостійна, а допоміжна. Для чого допоміжна? Відповіді теж були різні.

---

[36] Там само. – С. 51.

[37] Див. Лекція І.

[38] ***Диомидова Г. Н.*** Библиографоведение: Учебник для серд. проф. учебных заведений. – СПб.: Профессия, 2002. – С. 28.

[39] Там само. – С. 32.

[40] Там само. – С. 35.

Одні вважали, що бібліографія – допоміжна наука для бібліології, тобто книгознавства (О. М. Ловягін). Інші – що бібліографія допомагає всім наукам, на які має спиратися вчений у будь-якій галузі знання (М. М. Куфаєв).

Українські бібліографи у 20-ті роки XX ст. активно вивчали досвід різних зарубіжних учених. У журналі "Бібліографічні вісті" були надруковані статті відомого чеського теоретика бібліографії Ладіслава Яна Живного, польського дослідника Стефана Уртель-Верчинського, російського книгознавця М. М. Куфаєва. З цікавими оригінальними статтями теоретичного характеру виступив Юрій Олексійович Меженко. За його словами, українські бібліографи вживали термін "бібліографія" в розумінні "складання списків книжок", а завдання бібліографії – "максимально полегшити процеси розшукування й підбору книжки її споживачеві". [41]

Ю. О. Меженко спробував відрізнити завдання "теоретичної бібліографії", тобто теоретичного пізнання, від завдань "практичної" української бібліографії. Він зауважив, що не хотів втручатися в дискусію, чи є бібліографія наукою, але все ж таки написав, що бібліографія належить до групи описових наукових дисциплін, таких, як зоологія і ботаніка.

У другій половині XX ст. термін "бібліографія" набуває декількох значень. Наприклад, у "Словнику книгознавчих термінів" Євгена Івановича Шамуріна наведено вісім значень терміна "бібліографія", з яких тільки два показані як застарілі. [42]

З метою досягнути єдності у вживанні того чи іншого терміна у 60-ті роки було прийнято рішення запровадити стандартизацію бібліографічної термінології.

Перший державний стандарт з бібліографічної термінології – "ГОСТ 16448-70 Библиография. Термины и определения" з'явився у 1970 р. Він відіграв велику роль у закріпленні певного значення й за окремим термінами, незважаючи на деякий опір з боку громадськості та труднощі у перенавчанні спеціалістів. Особливо великого значення набуло введення до наукового обігу терміна "бібліографознавство" – для позначення науки, що вивчає практичну бібліографічну діяльність.

Термін "бібліографія" було закріплено за практичною діяльністю, спрямованою на створення бібліографічних посібників. А от результати цієї діяльності пропонувалося називати термінами "бібліографічний посібник" або "бібліографічна продукція" і уникати вживання терміна "бібліографія" у значенні "бібліографічний посібник" чи "сукупність бібліографічних посібників". Отже, практичну діяльність бібліографа, її результати та її наукове пізнання пропонувалося називати різними термінами, що спонукало

---

[41] ***Диомидова Г. Н.*** Библиографоведение: Учебник для серд. проф. учебных заведений. – СПб.: Профессия, 2002. – С. 37.

[42] Бібліотечна справа. Бібліотекознавство. Бібліографознавство: Зведений каталог нових досліджень до провідних бібліотек Харкова за 2004 рік. – Харків, 2005. – С. 89.

вчених замислюватися над тим, про що саме йдеться в тому чи іншому випадку, коли раніше вживався один термін – “бібліографія”.

Через кілька років перший державний стандарт на бібліографічну термінологію був переглянутий (як це передбачалося умовами його дії) і затверджений у другій редакції: “ГОСТ 7.0-77. Библиография. Термины и определения”. У другій редакції термінологічного бібліографічного стандарта вперше запроваджувався термін “бібліографічна інформація” (хоча й раніше він використовувався деякими бібліографознавцями, зокрема в Україні). Термін “бібліографія” визначався тут як “галузь науково-практичної діяльності, що спрямована на підготовку та доведення до споживачів бібліографічної інформації з метою впливу на використання творів друку у суспільстві”. [43] Особливо підкреслювалося, що до обсягу поняття “бібліографія” не входить бібліографознавство – наукова дисципліна, що вивчає та розробляє питання теорії, історії, методики та організації бібліографії.

Однак у терміносистемі другої редакції стандарту на бібліографічну термінологію були певні суперечності і неясності. Особливо помітним було існування двох термінів для позначення практичної діяльності, спрямованої на підготовку та доведення бібліографічної інформації до споживачів. Таке значення мав термін “бібліографія”, як це видно з наданого вище визначення, і таке ж саме значеня мав термін “бібліографічна робота” (“сукупність процесів бібліографування та бібліографічного обслуговування”). [44] Тому пізніше, коли підійшов строк перегляду даного стандарту, було запропоновано замість термінів “бібліографія” та “бібліографічна робота” у значенні “практична діяльність з бібліографування та бібліографічного обслуговування” використовувати термін “бібліографічна діяльність”. Новий стандарт одержав назву: “ГОСТ 7.0-84 Библиографическая деятельность. Основные термины и определения”. Термін “бібліографія” у цьому стандарті вже не згадувався, тому що укладачі стандарта дійшли висновку, що він занадто дискусійний, що не дає можливості офіційним шляхом, через стандартизування термінології, усунути його полісемію.

Головним став термін “бібліографічна діяльність”, який визначався так: “Галузь інформаційної діяльності, спрямована на задоволення потреб у бібліографічній інформації”. [45] Але що таке “інформаційна діяльність”? У даному стандарті відповіді не було, її можна було знайти лише в підручнику О. П. Коршунова, де інформаційна діяльність визначалася як “діяльність, спрямована на всебічне забезпечення (виявлення, задоволення та формування) інформаційних потреб, яка включає створення, обробку, зберігання, пошук і розповсюдження документально-фіксованої інформації і здійснюється у будь-яких цілях (науково-допоміжних, професійно-

[43] З історії книги та бібліографії: зб. наук. праць / АН УРСР. Львів. Наук. б-ка ім. В. Стефаника. – К.: Наук. думка, 1990. – С. 70.

[44] Там само. – С. 83.

[45] Там само. – С. 85.

виробничих, освітніх, виховних та ін.), усіма суспільними інститутами в системі документальних комунікацій”. [46]

Отже після введення у дію державного стандарту 7.0-84 термін “бібліографія” залишився нестандартизованим, тобто дозволялося будь-яке його застосування. Щоправда, терміни “бібліографічний посібник” і “бібліографічна продукція” вже набули постійного, затвердженого у спеціальній літературі характеру, і для бібліографів використання замість них терміна “бібліографія” стало неприпустимим. Щодо значення “практична діяльність з підготовки та доведення до споживачів бібліографічної інформації”, то тепер йому відповідав термін “бібліографічна діяльність”.

У 1994 р. в Україні був затверджений та опублікований державний стандарт України – “ДСТУ 2392-94. Інформація та документація. Базові поняття”. У ньому серед інших є термін “бібліографія” з такою дефініцією: “Засоби ідентифікації, описування та упорядкування документів”. Без додаткових пояснень важко зрозуміти, що це означає. Можливо, мається на увазі, що бібліографія – така галузь діяльності, яка відзначається своїми особливими методами (засобами) пізнання документів, тобто увагу привернуто до методів і об’єкта, а не до результату діяльності (бібліографічної інформації). Визначення бібліографії як певної “методичної” галузі діяльності застосовувалося деякими вченими, і з ним можна було б погодитись, коли б це було чітко сказано.

У 1999 р. прийнятий міждержавний стандарт “ГОСТ 7.0-99. Иноформационно-библиотечная деятельность, библиография. Термины и определения”, [47] який замінив попередній ГОСТ 7.0-84. Визначення бібліографії тут таке: “Інформаційна інфраструктура, що забезпечує підготовку, розповсюдження та використання бібліографічної інформації”. [48] При цьому “інформаційна інфраструктура” трактується так: “Сукупність інформаційних центрів, банків даних та знань, систем зв’язку, що забезпечує доступ споживачів до інформаційних ресурсів”. [49] “Інформаційний центр” визначений як “організація, що виконує функції щодо збору, аналітико-синтетичної переробки та розповсюдження інформації”, [50] а “інформаційні ресурси” – як “сукупність даних, організованих для ефективного одержання достовірної інформації”. [51] Бібліографічна інформація тут визначається як “інформація про документи, потрібна для їхньої ідентифікації та використання”. Є тут і термін “бібліографічна діяльність”: “галузь діяльності, спрямована на задоволення потреб у бібліографічній

[46] Там само. – С. 98.

[47] З історії книги та бібліографії: зб. наук. праць / АН УРСР. Львів. Наук. б-ка ім. В. Стефаника. – С. 116.

[48] Там само. – С. 117.

[49] Там само. – С. 119.

[50] Там само. – С. 119.

[51] Там само. – С. 120.

інформації”.[52] Співвідношення між поняттям “бібліографія” та “бібліографічна діяльність” залишилося не з’ясованим.

Відомий бібліографознавець Ісаак Григорович Моргенштерн пояснює, що поняття “інфраструктура” позначає допоміжну складову щодо будь-якої галузі діяльності. Інформаційна інфраструктура – це соціальна система, яка організує підготовку та функціонування соціальної інформації, а бібліографія – її підсистема, що забезпечує підготовку та функціонування бібліографічної інформації. “Бібліографічну діяльність” вчений трактує як практичну частину бібліографії, крім якої до структури бібліографії входять бібліографознавство та інфраструктура бібліографії (яку складають допоміжні галузі діяльності, що забезпечують її функціонування: бібліографічна освіта, матеріально-технічна база бібліографічної діяльності, бібліографознавча література та інформаційно-бібліографічне забезпечення бібліографії).[53]

Ось так завершилося стандартизування бібліографічної термінології у XX ст. Загалом воно було корисним для бібліографічної науки, сприяло утвердженню певної терміносистеми понять бібліографознавства. Проте, як свідчить досвід, ніякий стандарт не може раз і назавжди вирішити ті чи інші питання термінології, особливо такі, що потребують подальшого обговорення.

Пошук визначення поняття “бібліографія” триває і нині, пропонуються різні підходи та формулювання. Але, здається, що повернення до тієї (чи подібної) полісемії терміна “бібліографія”, яка існувала до початку стандартизації, вже неможливе.

Література:

1. Бібліотечна справа. Бібліотекознавство. Бібліографознавство: Зведений каталог нових досліджень до провідних бібліотек Харкова за 2004 рік. – Харків, 2005.
2. ***Буран В. Я.*** Бібліографія: Заг. курс. Навч. посібн. Для культ.-освіт. училищ. – К.: Вища школа, 1984.
3. ***Диомидова Г. Н.*** Библиографоведение: Учебник для серд. проф. учебных заведений. – СПб.: Профессия, 2002.
4. ***Жук В.*** Бібліографічне відображення розвитку бібліотекознавства в Україні // Вісник Книжкової палати. – 2005. – № 6. – С. 12–13.
5. З історії книги та бібліографії: зб. наук. праць / АН УРСР. Львів. Наук. б-ка ім.В. Стефаника. – К.: Наук. думка, 1990.

[52] Там само. – С. 121.

[53] ***Жук В.*** Бібліографічне відображення розвитку бібліотекознавства в Україні // Вісник Книжкової палати. – 2005. – № 6. – С. 12.

Лекція III

Становлення та розвиток національної бібліографії України

2.1. Зародження та розвиток наукової бібліографії в Україні

Національна бібліографія (далі – НБ) пройшла великий шлях розвитку: від книготоргівельного початкового етапу свого становлення до стадії сучасної бібліографії; насамперед від обліку, книг і деяких інших видів друку до обліку аудіовізуальних і неопублікованих матеріалів; від методики, котра визначається традиціями і побажаннями окремих країн, до напрацювання і використання міжнародних стандартів, з прагненням до загальної оптимальної моделі структури установ НБ; від видань на друкарському верстаті до застосування ЕОМ. [54]

Бібліографія України зароджується у період середньовіччя. З формуванням української нації зароджуються форми національної бібліографії за ознаками теорії, мови, змісту та національного походження автора. Так, списки "істинних" і "ложних" книг, описи монастирських, братських та приватних "бібліотек", бібліографічні матеріали на сторінках полемічних творів, реєстри книг, що призначалися на продаж, відображали твори за даними ознаками.

Зародження та розвиток наукової бібліографії і формування її базових понять пов'язані з періодом нового часу: саме у XIX ст. з'явилася бібліографічна практика створення покажчиків літератури. У XIX – на початку XX ст. побачили світ праці, які визначаються як складові частини національної бібліографії.

Активне формування національної свідомості, розвиток української національної мови найбільш виразно проявилися у розквіті художньої літератури та численних наукових працях з української історії, літератури, етнографії, фольклору. Авторами перших бібліографічних зведених покажчиків з української історії та літератури були О. М. Лазаревський, В. І. Межов, Я. Ф. Головацький, М. О. Максимович та ін. Лазаревський Олександр Матвійович – один з відомих українських істориків і білографів. Вперше виступив з бібліографічними працями на сторінках «Черніговские губерские відомості», в неофіційній частині, якої був постійний бібліографічний відділ, де описувалися нові книги, вказувалося де їх можна придбати. У 1853 р. він опублікував бібліографічну працю «Опыт указателя источников для изучения Малоросского края в историческом и географическом отношениях». В цьому покажчику описано понад 150 праць, надрукованих переважно в XIX ст. Матеріал згрунтовано у 2-х розділах – історичному і географічному. Укладач наголошував, що укласти повний покажчик неможливо, оскільки матеріал з цих наукових дисциплін друкувався й друкується в періодичних виданнях, який виявити й описати

[54] Бібліотекознавство і бібліографія України / М-во культури і мистецтв України. НПБ України. – К., 1999. – Вип. 67: Бібліографічний покажчик за II півріччя 2003 року / Укл. С. Савченко; наук. кер. Є. К. Бабич. – К., 2004. – С. 80.

неможливо. Позитивом цього бібліографічного посібника полягав у тому, що О. М. Лазаревський зробив спробу складання бібліографії з історії та географії. У 1858 р. бів опублікований новий покажчик з продовженням (III випуски). У I випуску описано 554 книг і статей за 1622–1856 рр. Багато матеріалів (описів) анотовано (300). Описуючи рідкісні видання Лазаревський навіть зазначав кількість примірників, де вони зберігаються, коли книга друкувалася кілька разів відзначав різниці між виданнями.[55] Окремим напрямам української культури присвячені покажчики Б. Д. Гринченка, Д. А. Балики, М. Ф. Комарова. Зародження наукових засад української національної бібліографії пов'язане з іменем М. Ф. Комарова та І. О. Левицького.

М. Ф. Комаров відкриває першу сторінку української бібліографії виданням "Покажчика нової української літератури" (1883 р). До свого покажчика він включив літературу українською мовою, що була надрукована будь-де, а також твори, написані українцями російською мовою або українські за тематикою.

Бібліографічні покажчики І.О. Левицького "Галицько-руська бібліографія XIX століття" та "Українська бібліографія Австро-Угорщини" були видані Бібліографічною комісією Наукового Товариства ім. Т. Шевченка (НТШ). До української книги (галицько-руської) Левицький відносив видання українською мовою (кириличною та латинською графікою без огляду на національність автора), а також твори, написані українцями, що вийшли на території України без огляду на мову (тобто польською, німецькою та іншими мовами).

На відміну від О. Огоновського,[56] який не включав до своїх покажчиків російськомовні видання М. Максимовича. Комаров та Левицький врахували історичну специфіку України, що була поділена між різними державами, і на території якої можна було друкуватися не лише українською, а й іншими мовами. Такий підхід Комарова та Левицького цілком логічно пов'язаний із поширеним культурологічним підходом до поняття національної книги та її тісним зв'язком із розвитком України у складі тих держав, де вона існувала. Заборона друку українською мовою або обмеження у її використанні, закриття українських шкіл, блокування розвитку національного мистецтва, відсутність української академічної та вищої школи – все це супроводжувало українську культуру та освіту в XVIII–XIX ст. Українська інтелігенція була змушена писати російською, польською, німецькою та іншими мовами.

Традиції дослідження і розвитку української культури, науки, просвіти продовжувалися науковими та просвітницькими товариствами,

---

[55] ***Лазаревський А. М.*** Исторический очерк Батурина (1625–1760) / А. Лазаревский. – К.: Типогр. В. И. Завадзкого, 1891. – 18 с.; Лазаревский А. М. Описание старой Малороссии: Материалы для истории заселения, землевладения и управления / Ал. Лазаревский. – К.: Типогр. К. Н. Милевского. – Т. I. Полк Стародубский – 1888. – 470, XXVIc.; Т. 2. Полк нежинский. – 1893. – 521, XXV, [3 с. та ін.]

[56] ***Лиханова І***. Становлення національної бібліографії України // Київська старовина. – 2002. – № 3. – С. 82.

зокрема НТШ у Львові, чия бібліографічна діяльність базувалася на ентузіазмі та патріотизмі української інтелігенції Наддністрянської України.

Чи не вперше питання української бібліографії як проблему порушує український учений і бібліограф Зенон Кузеля (1908), а проблему поточної української бібліографії – бібліографічна комісія НТШ. До першої світової війни НТШ стала безумовним і авторитетним лідером у розробці українознавчої тематики.[57]

Протягом 70–90 рр. XIX ст. формувалися складові частини національної української бібліографії. Завдяки зусиллям М. Ф. Комарова та І. О. Левицького було започатковано складання бібліографічного репертуару нової української книги. Одночасно робиться спроба налагодити поточний облік і оцінку української та українознавчої літератури – книг, періодики, журнально-газетних статей, творів музичного та образотворчого мистецтва тощо. На початку XX ст. у працях Я. Головацького, А. Петрушевича, І. Свенцицького було закладено основи української бібліографії стародрукованої книги, робляться спроби визначити поняття "українська книга" для доби середньовіччя.

В цей час формується практична бібліографія. До неї ми відносимо все можливі регіональні календарі, в яких зібрана найважливіша соціально-економічна, релігійна і культурна інформація.[58] Як правило, вони укладалися чиновниками статистичних комітетів губернії, або науково-освітніх закладів. В них інформативний матеріал згрунтований по тематичним рубрикам: астрономічний календар, церковний відділ, відділ VI. Освіта (С. 164–197), відділ VII. Фінансовий, … і, особливо цікавий «Алфавітний покажчик» жителів м. Харкова. Так, проф. Д. І. Багалій покликається на 4, 35, 70, 79, 80. Проглянувши їх ві дізнаєтесь, що: Д. І. Багалій, д.с.р., проф. Харківського імператорського ун-ту, працює на історико-філологічному ф-ті, обіймає посаду проф. російської історії, проживав на вул. Технологічній 7 (С. 35); член Харківського губерського статистичного комітету, який знаходився на вул. Мироносицькій, буд. №18 (С. 4); член Харківського історико-філологічного товариства, яке очолював М. Ф. Сумцов, виконував обов'язки завідуючого архівом (С. 70); член Харківського товариства розповсюдження серед народу грамотності (очолював видавничий комітет (голова) (С. 79); членом правління Харківської громадської бібліотеки (С. 80), яка знаходилася на вул..Московьскій, буд. №4.

Харківський губернський статистичний комітет у 1886 р. опублікував бібліографічний покажчик «Литература о Харковской губернии», підготовлений колишнім редактором «Харковских губернських ведомостей». Ця праця отримала схвалений відзив доцента Харківського ун-та Д. І. Багалія і секретаря статистичного комітету П. С. Єфименко. Обидва рецензенти погодилися, що цей покажчик «буде дуже корисним посібником

[57] Там само. – С. 83.

[58] Див.: наприклад, Харківський календар. 1900 год. – Х.; Типография: Варшавчика, Аршавской и Шмарковича, 1900. – (різна пагінація стор.)

для кожного, хто забажає» досліджувати історію Харківської губернії[59]. Покажчик поділений на 6 розділів: 1) описательные труды, материалы и источники (1795–1880 год вкл.); 2) Дополнение. Описательные труды… (1801–1974); 3) Библиографический указатель сведений, помещенных в повременных изданиях с 1838 по 1880 гг. включительно о торговых оборотах четырех Харковских ярмарок; 4) Повременные издания Харьковского края (1812–1880 г. вкл.); 5) Предметный указатель сочинений и статей, вошедших в «Описательные труды»; 6) Азбучный указатель имен авторов книг и статей вошедших в «Описательные труды».

В покажчику описано 1743 позиції. Серед (повременных?) виданнях нараховано 19. З 1880 р. до попередньої кількості добавилися й інші. Назвемо кілька більш резонансні видання: «Украинский Вестник», журнал издавшийся в 1816, 17, 18 и 1819 гг., печатав шийся в Харковской унивіерситетской типографи. Издателями-редакторами были в 1816-17 годах Е. Филомофитский, Р. Гонорский и Г. Квитка; в 1818 г. Филомофитский…» Примірники зберігалися «под. скудом» в канцелярії Х. дворянських депутатських зборів. «Кращий із всіх журналів, які публікували в провінції» був «Украинский журнал» друкувався в 1824 та 1825 рр.[60]

Іван Єм. Левицький підготував фундаментальну «галико-рускую бібліографію XIX столетия. (1801–1886). – Т.1. Її складання базувалося на бібліографічних «працях Якова Фед. Головацького. У часописі «галичина» описав й опублікував літературу за 1772–1848 рр. В цьому ж журналі був опублікований список підручників для народних шкіл, опублікованих урядом російською мовою (за 1848–1863)[61]. Бібліографічну працю підготував І. Я. Франко, описавши літературу, яку публікував журнал «Правда». Ця праця недосконала, але він вибрав всі матеріали за всі 13 роки[62].

І. Є. Левицький зібрав по можливості опубліковані матеріали, зокрема, з Буковини й Угорщини за 1801–1886 рр., керуючись принципом, що до його бібліографії мали бути іключені «всі публікації, опубліковані в Австро-Угорщині російською мовою, а також на латині, польському, німецькою та ін. мовами.

---

[59] Литература о Харьковской губернии (Библиографический указатель) Н. А. Устинова. – Х.; типография Губернского правления, 1886. – С. 5.

[60] Там само. – С. 216.

[61] Галичина, литературный сборник, издаваемый Я. Ф. Головацким и Б. А. Дедицким. – Кн.1. – Вып.2. – Львов, 1863. – С. 168–171.

[62] Бібліографічнимй покажчик статей печатаних в Правді у всіх 13 рочниках (1867–1893) // Правда. – Львів, 1886. – С. 273–315.

2.2. Бібліографічна діяльність в першій половині XX століття

Наступний етап у розвитку української бібліографії пов'язаний з періодом української революції 1917–1921 рр. [63] У цей час закладалися державні основи національної бібліографії. За Центральної Ради у Бібліотечно-архівному відділі, створеному під керіництвом О. С. Грушевського при Генеральному секретаріаті народної освіти, розглядалися проблеми державної реєстрації друку та ретроспективної бібліографії. Спочатку ці питання були поставлені у контексті створення Національної бібліотеки, яка розглядалася О. С. Грушевським як книгосховище українознавчої літератури та найбільше зібрання друкованої продукції, виданої в Україні всіма мовами.

Концепція національного фонду української книги як основи українознавчих досліджень розвивалася на базі двох напрямів його формування:

1) ретроспективного – створення національного бібліотечного фонду рукописної та друкованої спадщини українського народу;

2) поточного – комплектування фонду поточною літературою національно-державного друку. Вперше про це було сказано у Законі про утворення фонду Національної бібліотеки Української держави (1918).

24 січня 1919 року Директорія затвердила ухвалений Радою Народних Міністрів "Закон про утворення Головної Книжкової Палати" Завідуючим справами з утворення Головної Книжкової палати було призначено Ю. Меженка.

26 січня 1919 року Директорія затвердила ухвалений Радою Народних Міністрів "Закон про обов'язкову надсилку друкарнями, літографіями та іншими подібними закладами до Повітових Комісарів примірників всіх видань". [64]

Організація і функціонування Палати засвідчило існування бібліографії як окремої самодостатньої дисципліни зі своїми спеціальними завданнями та специфічними методами. Україна вперше одержала власну державну бібліографію, предметом вивчення якої стала саме українська книга, незалежно від місця її видання, та вся друкована продукція на території України. Саме функціонування Палати надало реального змісту "Закону про обов'язковий примірник", завдяки чому було започатковано формування фонду україніки. Тоді ж започатковано було створення зведеного каталогу найбільших бібліотек України та відпрацьовані елементи методики його складання. Книжкова плата вперше постановила завдання державної ваги – складання Українського бібліографічного репертуару (УБР).

У складі Книжкової палати створювався Бібліографічний інститут. Роботу Бібліографічного інституту планувалося проводити у трьох напрямках – поточна бібліографія (реєстрація друкованої продукції України

---

[63] ***Лиханова І.*** Становлення національної бібліографії України // Київська старовина. – 2002. – № 3 – С. 86.

[64] Там само. – С. 85.С. 86.

за період існування Української держави з березня 1917 року), ретроспективна бібліографія (бібліографія української книги від початку книгодрукування) і формування фонду україніки (література будь-якою мовою з-поза меж України, присвячена Україні).

Створення Української Академії наук з бібліографічною комісією і Національною бібліотекою, Книжкової палати, Українського наукового інституту книгознавства, державних видавництв та інших національних інституцій у період української революції та перших років більшовицької влади мали вирішальний вплив на розвиток української бібліографії 20-х років XX століття.

Бібліографічні підвалини Всенародної бібліотеки України формувалися одночасно з роботою із організації фонду, каталогізації та розвитку окремих галузей україніки як бібліографічного репертуару:

- перший напрям – рукописна україніка – починає розробляти Г. П. Житецький, завідуючий відділом рукописів;
- другий – стародрукована україніка – завідуючий відділом стародруків С. І. Маслов;
- третій – нова та новітня книжка – завідуючий відділом україніки (спочатку І. І. Кревецький, потім П. Я. Стебницький, а згодом – М. І. Ясинський), а також завідуючий відділом періодики М. І. Сагарда.

Із початком створення музичного відділу в 1928 р. О. Т. Дзбановський, за ініціативою якого був створений цей відділ, звертається до питання розробки музичного репертуару української книги.

Рукописна україніка так і залишилася на той час теоретично нерозробленою, лише на практичному рівні рукописна спадщина розглядалася як “духовний архів українського народу”, а після смерті Г. П. Житецького це питання було практично закритим у зв’язку з початком репресивних дій більшовицької влади.

С. М. Іваницький-Василенко вперше розділив культурологічний бібліографічний підходи при оцінці української книги й на культурологічному рівні, висвітлив зв’язок української книги з національною духовною культурою українського народу та виокремив функції фонду україніки, бібліографії українознавчої літератури та державного бібліографічного репертуару української книги.

Порушуючи питання про майбутні форми організації бібліотечного фонду України як окремої держави, він спеціально наголошував, що принцип мови для виокремлення бібліотечного фонду не може залучатися, а доцільніше його виокремлювати в бібліографії, оскільки він реально може бути корисним лише для ретроспективного фонду або для поточної бібліографії. З часом, коли українська мова стане державною і основною мовою спілкування, доцільність виокремлення фонду за принципом мови відпаде органічно. Головне – зростання обсягів української літератури українською мовою як національно-державного фонду. Виокремлення літератури українською мовою з поточного репертуару в окремий фонд буде недоцільним. У майбутньому, на думку С. М. Іваницького-Василенка,

найдоцільнішим було б анотування й збирання всього, що видається на території України для створення повної української бібліографії.

В основу концепції національної бібліографії, що розробляє Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України (НБУВ), покладено положення Резолюції першої конференції наукових бібліотек УРСР 1925 р., науково-методичні розробки Комісії бібліотекознавства та бібліографії Всенародної бібліотеки України окремих бібліографів: М. І. Сагарди, Ф. П. Максименка, Ю. О. Меженка, С. І. Маслова, М. І. Ясинського. Сучасна концепція НБУВ НАН України також передбачає широкий національно-культурологічний підхід до створення національної бібліографії. Але в сучасних умовах потребують розв'язання деякі принципові питання, котрі відіграють вирішальну роль у створенні національної бібліографії.

Поняття українська книга є ключовим у контексті розгляду окресленої проблеми. Питання про визначення змісту цього поняття досить широко обговорювалося як під час дискусії про УБР, так і після неї. Воно активно вживається і тепер, часом досить довільно, різними дослідниками й спеціалістами-бібліографами згідно з їх власним розумінням. Перші книгознавці, котрі ґрунтовно вивчали українську книгу, встановлюючи межі національної приналежності книги, брали за основу мовну ознаку. Цю ж ознаку визнає провідна більшість сучасних дослідників.

Мова дійсно є найважливішим критерієм. Вона репрезентує національне не за своєю формальною сутністю, а насаперед багатовіковим доховним досвідом народу, бо є найважливішим чинником його життя. Проте мовний критерій не можна абсолютизувати.

Виходячи з потреб національної бібліографії, зрозумілим є акцент на необхідності творчого пошуку логічних конструктивних пропозицій, спрямованих на найоб'єктивніше реалістичне визначення поняття національна книга, з огляду на всі особливості історичного розвитку українського народу. Інакше неможливо уявити в усій повноті дійсного змісту української культури. [65] Отже, в контексті масштабного національно-культурологічного підходу поняття національна книга вбирає в себе рукописні твори (з X до XX ст.) та твори друку (з XVI до XX ст. включно), припускаючи, зокрема, кілька рівнів: щодо рукописних творів, відповідно до визначення проекту "Рукописна україніка"; щодо друкованих творів: твори видані українською мовою незалежно від місця видання; твори видані всіма мовами, на території сучасної України; твори про Україну та її народ, твори видані в усьому світі всіма мовами авторами яких є українці, українські установи, заклади, організації та об'єднання, незалежно від їх змісту. [66]

Виходячи з реалій створення національної бібліографії, як джерела, що найповніше відображає інформаційні ресурси, поняття книга

---

[65] Бібліотечна справа. Бібліотекознавство. Бібліографознавство: Зведений каталог нових надходжень до провідних бібліотек Харкова за 2004 р. / Укл. Л. Глазунова, ред. С. М. Миценко; М-во культури і мистецтв України, ХДНБ ім. В. Г. Короленка, Харків, бібліотечне тов.-во. – Х., 2005. – С. 18.

[66] Там само. – С. 19.

розглядається як засіб фіксування та передачі соціальної інформації у широкому розумінні бібліографічного документа будь-якої форми, включаючи всі види друку, найрізноманітніші види документів, а не лише поліграфічні видання (електронні видання, кіно-, фотодокументи тощо).

Сьогодні провідні бібліотеки створюють каталоги книг українською мовою на базі власних фондів. Так, у 1996 р. Національна бібліотека ім. В. І. Вернадського видала перший випуск покажчика "Україномовна книга, 1798–1916". [67] Покажчик містить книги українською мовою, а також книги писані "язичієм", без врахування територіальних обмежень.

Методика Ю. О. Меженка (1892–1969) базується на використанні бібліографічних джерел, каталоги бібліотек він розглядав як допоміжне, а не основне джерело. Хоча, потрібно зауважити, що ідея створення зведеного каталогу наукових бібліотек належить Меженкові[68]. На сучасному етапі вона реалізується на практиці. Програма універсальної доступності публікацій (UAP) передбачає відповідальність кожної країни не лише за повноту комплектування вітчизняними документами, а й за забезпечення доступу до них, основою якого нині повинен стати електронний каталог. Інститут бібліотекознавства НБУ ім.В. Вернадського НАН України у створенні УБР виділяє дві стадії: підготовка зведеного каталогу української книги, що знаходиться у фондах бібліотек держави, та його поповнення за фондами національних бібліотек, українознавчих центрів світу, а також бібліографічними джерелами.

Однією з тенденцій створення національної бібліографії на сучасному етапі є тісний взаємозв'язок бібліографознавства з іншими науковими дисциплінами. Так, розробка концепції документальної україніки одночасно здійснюється як в бібліографії, так і в археографії, і в кодикографії*. В науково-методичному плані бібліографічний досвід опису документа та його уніфікації і стандартизації, незважаючи на суттєві відмінності камеральної археографії та бібліографії як окремих галузей, що складають подокументний опис джерел і відрізняються об'єктом дослідження, відіграв важливу роль у формуванні деяких споріднених понять і сфер дії в камеральній археографії.

Створення національного реєстру документальних джерел україніки – завдання бібліографічної, кодикографічної та камерально-археографічної діяльності. Такий підхід дозволяє проводити широкі дослідження в галузі бібліографознавства, фондознавства, джерелознавства та інших споріднених наук і внести сукупний внесок в єдину справу створення духовної спадщини та національної пам'яті українського народу. [69]

---

[67] ***Загуменна О.*** Розвиток видавничої та книготоргівельної бібліографії в 60–80-ті рр. XX століття // Вісник Книжкової палати. – 2005. – № 1. – С. 3.

[68] ***Меженко Ю.*** // Королевич Н. Ф. Українські бібліографи XX століття. – К.: Кн. палата України, 1998. – С. 9–47.

* Кодикографія (від лат. Codex – рукописна книга, гр. λόγog – вчення, наука таΥράφω – писати, записувати) вивчають рукописну книгу як джерело з історії культури Середньовічної доби. Це система наукового опису рукописної книги.

Сьогодні в Україні відбувається розвиток національної бібліографії, що поєднує традиційні і новітні методики та опирається на новітні інформаційні технології і використання комп'ютерної техніки в бібліографічній діяльності. Як наслідок, виникає низка проблем, пов'язаних зі створенням та функціонуванням у суспільстві бібліографічної інформації на новому рівні: комп'ютеризації сховищ друкованої та рукописної інформації; створення нових інформаційних технологій обробки на наукового використання документів; проблеми бібліографічного обліку та опису документів на новітніх носіях; створення автоматизованих технологій опису та пошуку інформації; формування інформаційної інфраструктури суспільства; розробка теоретичних основ інформаційного відображення документального джерела і створення документальних інформаційних систем; уніфікація описів і розробка дескриптивних стандартів; трансформація інформаційних ресурсів у базу знань комп'ютерних інформаційних систем тощо. Розв'язання цих проблем дасть можливість створити ефективну систему національної бібліографії в Україні.

2.3. Розвиток видавничої та книготоргівельної бібліографії в другій половині XX століття

В останній чверті минулого століття в Україні сформувалася система видавничої та книготорговельної бібліографічної інформації, яка по суті функціонує й сьогодні.

В 60-ті роки XX ст. виявляються серйозні недоліки в галузі бібліографії, особливо її відірваність від практичних потреб, неоперативність поточної книготоргівельної бібліографічної інформації.

У липні 1960 р. відбулася Всесоюзна нарада працівників книжкової торгівлі, на якій було вироблено рекомендації щодо поліпшення книжкової торгівлі в цілому і, в тому числі, реклами і пропаганди книжки.

У цьому ж році була прийнята постанова ЦК КПРС "Про стан і заходи поліпшення книжкової торгівлі", в якій серед інших порушувалося питання про інформацію населення про книжки, що виходять з друку або оголошуються до видання. Усі видавництва були зобов'язані надсилати у книжкову торгівлю свої плани випуску літератури на наступний рік, за якими книготоргівельні установи здійснювали замовлення видань.

Книготорги мали збільшити випуск рекламних матеріалів, а газети і журнали, радіо і телебачення – систематично подавати інформацію про книжки, що вийшли або плануються до друку. На видавництва покладалося завдання збільшити випуск проспектів, каталогів та інших інформаційних видань про книжки, поліпшити їхній зміст і оформлення, регулярно включати до кінохроніки матеріали про нові видання. Розроблялися заходи щодо стимулювання розвитку видавничої на книготоргівельної бібліографії, сприяння формуванню книготоргівельної освіти та розвитку торгівельного бібліографознавства.

---

[69] ***Брауде Л. Р.*** Основы библиотечно-библиографических знаний. – М.: Высш. школа, 1984. – С. 34.

В 60–80-ті рр. XX ст. в Україні сформувалася система видавничої та книготоргівельної бібліографічної інформації, в якій можна виділити три основних напрями: перспективна бібліографічна інформація; асортиментна бібліографічна інформація; обліково-видавнича бібліографічна інформація.

Поступово визначається зміст бібліографічної роботи книгарень та інших книготоргівельних установ, книготоргівельного бібліографознавства, вищої та середньої освіти працівників книжкової палати.

Перспективна бібліографічна інформація, що склалася в другій половині 50-х рр. XX ст., стала значним досягненням теорії і практики радянської книжкової торгівлі та бібліографії. В 60-ті роки основою перспективної бібліографічної інформації залишаються анотовані тематичні плани видавництв України з випуску літератури, за якими здійснювали замовлення літератури для бібліотек і книжкових магазинів. Значно підвищилася якість цих планів. Вони уміщували редакційні передмови, довідковий апарат у формі різних допоміжних покажчиків, поліпшили опис і систематизацію літератури та якість анотацій на основі нових стандартів з опису, анотування тощо. До кожного плану додавався бланк на замовлення літератури.

Однак фахівці відзначили цілий ряд недоліків, що були притаманні тогочасним планам випуску літератури. Приміром, через те що видання з різних галузей знання були розкидані по планах різних видавництв, відповідно не було достаньо точної інформації по ним. Значна частина замовленої літератури не виходила, або з’являлася зі значним запізненням. У зв’язку з цим, діяльність книжкових магазинів, щодо вивчення попиту та замовлення книжок, знецінювалася.

Шлях до покращення сфери перспективної бібліографічної інформації вбачали в запроваджені зведених планів випуску літератури, які мали усунути дублювання у виданні книжок однієї тематики, полегшити роботу щодо замовлення літератури. Однак сподівання, що покладалися на зведене планування, не виправдалися. Відсутність досвіду зведення в єдине ціле планів багатьох видавництв гальмували їхнє надходження до книготоргівельних організацій. Книготоргові організації не змогли якісно вивчати значний осяг поданої у зведених планах бібліографічної інформації. Якість замовлень погіршилася. На 1966 рік вийшло тільки декілька зведених планів центральних видавництв.

До середини 70-х років, в основному, склалася система бібліографічних посібників, що відображали книжкові видання. Тематичні плани видавництв стали основним бібліографічним джерелом, яке забезпечувало попередні замовлення на видання. З 1972 року вони отримали назву планів випуску літератури.

Однак, наприкінці 80-х років знову була зроблена спроба покращити систему функціонування перспективних бібліографічних посібників в Україні. Для цього замість планів випуску літератури на 1988 рік, з метою інформування та збору замовлень, вийшло нове зведене за тематикою видання “Книги України”, яке подавало список літератури, що планувалася до випуску у видавництвах України. Воно давало можливість здійснювати

оперативний пошук літератури з певної теми. Однак хороша ідея не була реалізована до кінця: невдало вирішувалися пошукові можливості посібника. Зокрема, був відсутній будь-який довідник та методичний апарат, що значно ускладнювало використання цього видання. Така зміна традиційних видавничих планів списком “Книги України” не знайшла підримки у практиків. Тому вже на наступний, 1989 рік, було поновлено видання планів випуску літератури видавництв.

Деякі книгарні вели картотеку книжок що друкувалися, з метою інформування покупців про видання що планувалися до випуску, в тому числі тих, які і не були замовлені магазином. Вона дублювала картотеку замовлень, але була повнішою. Однак картотека книжок, що друкувалися, широко не розповсюджувалася, оскільки надто швидко застарівала. Ведення картотеки вимагало значних зусиль, а її ефективність була незначною, бо аналогічну інформацію надавали плани випуску літератури видавництв.

Окремі книгарні створювали і картотеки попередніх замовлень, до яких входили бібліографічні записи книжок за певною темою і які були відібрані з тематичних планів. Такі картотеки виконували роль зведеного рекламного галузевого або тематичного проспекту.

У зазначений період, щороку видавалися каталоги на передплату періодики: “Каталог советских газет и журналов” та “Прейскурант республіканських газет і журналів Української РСР”. У кінці цих видань наводився абетковий список газет та журналів із зазначенням тематичного розділу до якого відноситься видання, а також перелік тематичних розділів журналів. Така структура забезпечувала можливість швидкого знаходження необхідних видань та давала змогу співставити перелік тематичних розділів з конкретними потребами замовників.

Існувала й перспективна бібліографічна інформація про спеціальні види науково-технічної літератури та документації. До них можна віднести описи винаходів, патентів, стандартів, промислові каталоги тощо. Однак з перелічених видань тільки стандарти потрапляли до книготоргівельної мережі. Це був магазин видавництва “Стандарти”. Для їхнього придбання використовували тематичні плани та проспекти видавництва стандартів Держстандарту СРСР.

На початку 70-х років з’явилися нові види документів. Це діафільми, діапозитиви, магнітні плівки, грамплатівки, слайди, мікродиски, що об’єднувалися загальним поняття “аудіовізуальні матеріали” (пізніше – “кінофотофонодокументи”). Однак перспективна інформація про ці видання практично була відсутня. Можна назвати майже єдине джерело про подібні види документів. Це “Каталог подписных изданий грампластинок на … год” всесоюзної фірми "Мелодия", який давав можливість завчасно замовити ці документи, однак таке замовлення ще не гарантувало надходження до книжкової торгівлі.

В 60–80 рр. набула розвитку асортиментна бібліографічна інформація, тобто інформація про літературу наявну в книготоргівельній мережі. З цією метою з 1962 року видавався бюлетень “Попит і пропозиції”,

де систематично інформували про літературу в певних книготоргах і книгарнях.

Обов'язковими в усіх книгарнях були картотеки наявності. Однак деякі співробітники відмовлялись від ведення їх, пояснюючи це тим, що значна кількість книжок, що користувалися попитом, були дефіцитними і дуже швидко розходились. Це вимагало постійної і систематичної роботи з картотекою.

Логічним продовженням картотеки наявності була картотека розпроданих книжок, яка дозволяла встановити, чи було видання в асортименті. Вона складалася з карток картотеки наявності, що вилучалися після продажу книжок. Однак не було відпрацьованої методики ведення цього виду картотек. Деякі магазини зберігали картки за 20–30 років, а деякі – за останні 3–4 роки.

Користувалися попитом серед покупців бібліографічні огляди. Значне розповсюдження вони мали на сторінках періодичних видань, на радіо, телебаченні. Як правило, це були огляди нової літератури. Проводилися і усні огляди для співробітників та книголюбів. Поряд з новими надходженнями огляди присвячували актуальним темам, знаменним та пам'ятним датам. Таким чином, система асортиментної бібліографічної інформації набувала значного розвитку в розглядуваний період. Однак не були відпрацьовані деякі організаційні й методичні рішення, наприклад, диференціація книготоргівельної інформації за типами магазинів. Також потребували вирішення проблеми, пов'язані з методикою анотування.

Історично, в органічному поєднанні з асортиментною та державною бібліографічною інформацією, розвивалася обліково-видавнича бібліографічна інформація. Перші видавничі каталоги поєднували в собі наявність книжок у магазинах, тобто відображали книговидавничий асортимент. Спочатку відділилася державна бібліографія, а потім і асортиментна бібліографічна інформація. Звітно-видавнича бібліографія набувала самостійного розвитку. Важливого значення надавали інформації про літературу, що вийшла з друку. Вона оперативно висвітлювалася в рубриці "Книжковий тиждень" щотижневої газети "Друг читача", яка з січня 1965 року перейшла у видання Держкомвидаву УРСР і Товариства книголюбів. Значно поліпшилася якість бібліографічної інформації, представленої на сторінках газети, вона стала набагато оперативнішою.

З січня 1963 року щоденно став виходити бюлетень "Нові видання УРСР", який подавав відомості про нові книжки, ноти, образотворчі матеріали, що вийшли з друку. Однак із бюлетеня було виключено перспективну інформацію, що раніше подавалася в рубриках "Виходять із друку" і "В останній час". Більшість бібліографічних записів супроводжувались анотаціями, а також класифікаційним індексом. Бюлетень був розрахований на широке коло читачів, в тому числі на бібліотекарів та співробітників книгарень.

Окремі видавництва продовжили випускати щорічні видавничі каталоги своїх видань, що використовували для звітних цілей та довідкової роботи. Аналогічну інформацію подавав щорічник Книжкової палати УРСР

імені Івана Федорова “Книги видавництв України”, який побудували за видавничим принципом у формі таблиць.

Деякі видавництва (“Наукова думка”, “Урожай”, “Радянський письменник”, “Веселка” та інші) випускали багаторічні ретроспективні каталоги своїх видань.

Протягом розглядуваного періоду змінилося й змістовне наповнення джерел видавничої та книготоргівельної бібліографічної інформації. Наприкінці 60-х – на початку 70-х рр. збільшилася кількість видань українською мовою, що потрапили до книготоргівельних бібліографічних посібників. Однак це явище було тимчасове, бо вже з середини 70-х років різко збільшився відсоток випуску літератури російською мовою, що в окремі роки досягав майже стовідсоткової позначки.

70–80-ті роки характеризувалися значною заідеологізованістю книговидавничої справи. Згори спускали вказівки, щодо уведення до бібліографічних посібників літератури що видавалася творів класиків марксизму-ленінізму, партійних документів тощо і повсякчас контролювали їхнє виконання. Все це мало належним чином відбиватися на планах випуску літератури усіх без винятку видавництв. Подібні твори в директивному порядку не просто вводили до тематичних планів видавництв, а й посилено контролювали з боку партійного та ідеологічного апарату поза межами видавництва на всіх етапах їхнього проходження.

У середині 80-х років відбулися певні політичні зміни в державі, поширилися демократичні думки. Це відповідно відбивалося на змісті літератури, яка потрапляла до тематичних планів видавництв.

Таким чином, можна відзначити, що 60–80-ті рр. XX ст. характеризувалися значним розвитком книговидавничої діяльності та поширенням книготоргівельної мережі. Ці обставини сприяли формуванню та розвитку системи видавничої та книготоргівельної бібліографії. Ця система була представлена перспективною, асортиментною та обліково-видавничою ланками бібліографічної інформації. Спостерігалася централізація книготоргівельної мережі. Суспільно-політичні особливості означеного періоду знайшли відображення у змістовому наповненні книготоргівельних та видавничих бібліографічних посібників.

Література:

1. Бібліотекознавство і бібліографія України / М-во культури і мистецтв України. НПБ України. – К., 1999. – Вип. 67: Бібліографічний покажчик за II півріччя 2003 року / Укл. С. Савченко; наук. кер. Є. К. Бабич. – К., 2004.

2. Бібліотечна справа. Бібліотекознавство. Бібліографознавство: Зведений каталог нових надходжень до провідних бібліотек Харкова за 2004 р. / Укл. Л. Глазунова, ред. С. М. Миценко; М-во культури і мистецтв України, ХДНБ ім. В. Г. Короленка, Харків, бібліотечне тов.-во. – Х., 2005.

3. ***Гуменюк М.*** Українські бібліографи XIX – початку XX ст. – Х., 1969. – 182 с.

4. ***Бра уде Л. Р.*** Основы библиотечно-библиографических знаний. – М.: Высш. школа, 1984.

5. ***Загуменна О.*** Розвиток видавничої та книготоргівельної бібліографії в 60–80-ті рр. ХХ століття // Вісник Книжкової палати. – 2005. – № 1. – С. 3.

6. ***Королевич Нінель Федорівна.*** Українські бібліографи ХХ століття: Навчальний посібник для інститутів культури. – К.: Книжкова палата України, 1998. – 327 с.

7. ***Лиханова І.*** Становлення національної бібліографії України // Київська старовина. – 2002. – № 3. – С. 85–86.

8. Литература о Харьковской губернии (Библиографический указатель) Н. А. Устинова. – Х.; типография Губернского правления, 1886. – 238 с.

9. Харковский календарь на 1900 год. – Типография: Варшавчика, Аршавской и Шмарковича, 1900. – (різна пагінація стор.)

Лекція IV

Проблеми та перспективи українського бібліографознавства в XXI ст.

Національна бібліотека (НБ) з'явилася в Европі в XVI ст. в результаті кардинальних соціально-політичних змін. Основні фактори, що сприяли появі НБ: формування націй і мов, створення і зміцнення національних держав, розвиток книгодрукування, потреби книжкової торгівлі, секуляризація науки від релігійної ідеології. Уявлення про структуру НБ історично змінювалося. Воно пройшло шлях від поняття НБ як інформаційної продукції відповідною національною мовою (вузьке розуміння), до широкого розуміння НБ, що включає рукописні, друковані, електронні матеріали всіма мовами на території даної держави, створені національною мовою незалежно від змісту за межами даної держави, всіма мовами про дану націю і державу.

На сучасному етапі НБ України не обмежується тими параметрами, які були окреслені спочатку. Вони – данина своєму часу. В нинішніх умовах виникає нове, інформаційне суспільство. [70] Інформаційне суспільство можна розглядати як продовження еволюції індустріального та постіндустріального суспільства, при цьому спостерігаються найбільш швидкі темпи зростання секторів створення та споживання інформації. Кардинальним чином змінюється роль і місце інформації й знань в діяльності людини, вони перетворюються в один з найважливіших ресурсів, поряд з енергією та корисними копалинами. За ступенем споживання цього ресурсу оцінюється ступінь розвинутості країни, її економічний та політичний потенціал. Відбувається перехід від поліграфічного етапу до електронного, в процесі якого створення і використання інформації дедалі більше здійснюється у машинопрочитуваній формі. Основними ознаками інформаційного суспільства є:

- формування спільного світового інформаційного простору та поглиблення процесів інформаційної й економічної інформаційної інтеграції країн та народів;
- домінування в економіці нових технологічних укладів, які базуються на масовому використанні мережевих інформаційних технологій, перспективних засобів обчислювальної техніки і телекомунікацій;
- створення ринку інформації та знань, перехід інформаційних ресурсів суспільства в реальні ресурси соціально-економічного розвитку;
- підвищення значення забезпечення інформаційної безпеки особистості, суспільства та держави і створення ефективної системи забезпечення прав громадян та соціальних інститутів на вільне отримання, розповсюдження та використання інформації.

Верховною Радою України у 1998 році прийнято Закон України "Про національну програму інформатизації України", головною метою якої є

---

[70] ***Лиханова І.*** Національна бібліографія України на сучасному етапі // Київська старовина. – 2003. – № 3. – С. 85.

створення необхідних умов забезпечення громадян і суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки держави. Одним з головних завдань є формування системи національних інформаційних ресурсів та інтеграція України в світовий інформаційний простір.

Інформатизація стає основою розвитку НБ, яка, в свою чергу, стає частиною міжнародної системи інформаційного обміну. Але розвал системи книговидання і книгопостачання, порушення зв'язків з інформаційними центрами колишнього Союзу, фінансові ускладнення тощо – усе це призвело до інформаційної ізоляції, до різкого зниження якості бібліотечного фонду, значного погіршення можливостей інформування вчених і спеціалістів України про новітні досягнення науки й техніки. Обмеження обміну інформацією завдає великих збитків системі державної бібліографії, національної бібліографії усіх країн СНД, і зрештою світовому інформаційному забезпеченню. В нинішніх умовах важливо зберегти досягнутий змістовий рівень системи державної бібліографії. При цьому визначним чинником для подальшої діяльності є інформатизація суспільства.

Нині НБ вийшла на міжнародний рівень і розвиваючись за об'єднаною програмою IFLA (Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ, Гаага, Нідерланди) "Універсальний бібліографічний облік, Міжнародна програма МАКС" (ІШСІМ), стала однією з провідних світового бібліографічного процесу.

НБ – як відбиток національної пам'яті, пронизує та живить усе розмаїття сучасних інформаційно-бібліографічних систем, мереж, програм – національних і міжнародних, універсальних і галузевих, державних і приватних, які функціонують у ручному та автоматизованому режимі. Історичний досвід створення НБ доводить надзвичайну складність цього процесу, що потребує розв'язання багатьох теоретичних, методичних та організаційних проблем. Основоположні розробки в сфері НБ завжди були в центрі уваги бібліографознавців, істориків, філологів, філософів і мали дискусійний характер. Це викликано складністю об'єкта і предмета дослідження, слабкістю наукових розробок понятійного апарату цілої галузі знання.

Нові реалії розвитку України та інформаційної діяльності викликали протиріччя у поняттях і термінах, визначеннях між змістом та обсягом старих і нових понять, які об'єктивно склалися під впливом нових умов. Для створення ефективної НБ на державному рівні, необхідно розробити уніфіковану систему базових понять та дефіній національної бібліографії. Поняття "національна бібліографія України" (з огляду на особливості історичної долі українського народу) сприймається у комплексі національних та соціальних факторів, що не завжди можуть бути чітко простежені по одній або декількох ознаках: мові, території, національності тощо.

Сьогодні розробка концептуальних основ НБ не обмежується традиційними бібліографознавчими проблемами. Вона базується на терені інформатизації суспільства. Розробка проблем НБ передбачає визначення самого поняття, головних напрямів організаційних, методичних основ бібліографії, проблем, спричинених створенням програми державної автоматизованої бібліографічної підсистеми, а також питань, зумовлених економічними засадами НБ, авторським правом на бібліографію, кадровим забезпеченням, ефективною організацією науково-дослідної діяльності.

За сучасним підходом НБ розглядається у системі вітчизняної та міжнародної інформації. Національна і міжнародна бібліографії пов'язані, передусім УБО (Універсальним бібліографічним обліком), мета якого – встановити всесвітню систему обміну бібліографічною інформацією. Для цього потрібно спочатку створити НБ у кожній з учасниць цього обміну. НБ і є необхідною базою ефективних міжнародних бібліографічних зв'язків.

У створенні НБ беруть участь різні установи, що входять до системи комунікації. Створенням рукописної україніки займаються архіви та найбільші бібліотеки держави, які мають рукописні фонди. Бібліографуванням спеціальних видів документів (дисертацій, наукових звітів тощо) – займаються органи Науково-технічної інформації (НТІ). Книжкова палата відповідає за поточне (на основі обов'язкового примірника) та ретроспективне бібліографуваня друкованої продукції.

Книжкова палата України за родом своєї діяльності збирає, реєструє і зберігає все, що виходить на терені України, вивчає і аналізує процеси, які відбуваються в книговидавництві й книгорозповсюдженні. Книжкова палата готує і видає державні бібліографічні покажчики, що охоплюють практично всі види видань: літописи книг, газет та журнальних статей, образотворчих, картографічних видань, нот, літопис авторефератів дисертацій (щоквартально).

Книжкова палата працює з творами друку, хоч в усьому світі нетрадиційні форми публікацій вже визнані рівноправними з друкованою продукцією і разом з нею підлягають бібліографічному обліку. Відставання в цьому (це стосується не тільки України, а й інших держав СНД, зокрема Росії) веде до великих інформаційних прогалин, заповнити які має НБ. Вона повинна почати їх бібліографічний облік шляхом розширення реєстру можливих публікацій і на базі нового закону про обов'язковий примірник.

Головними функціями Книжкової палати є: державна реєстрація та централізована каталогізація усіх без винятку видів видань України; комплектування і зберігання повного і недоторканого фонду Державного архіву друку – головного сховища всіх видань України; наукові дослідження в галузі бібліографії, книгознавства, соціології книги та читання, консервації та реставрації документів тощо. Ці основні функції Книжкової палати визначає Стаття 27 Закону України "Про видавничу справу", прийнятого Верховною Радою України 5 червня 1997 р. № 318/972. Для впровадження нових інформаційних технологій і входження України в світову інформаційну інфраструктуру, Книжкова палата розробляє і впроваджує такі проекти:

1. Створення автоматизованої системи державної реєстрації друкованих документів – інформаційних джерел статистичної, бібліографічної та реферативної інформації, які характеризують видавничу діяльність України. Складовими частинами цієї системи є:

- автоматизована система "Державна статистика друку", яка містить інформацію про кількісні й якісні показники, що узагальнюють результати видавничої діяльності на всій території України і окремих її регіонів;
- державна бібліографія видавничої продукції України – у вигляді автоматизованого банку даних "Національна бібліографія" і системи державних бібліографічних покажчиків і каталожних карток.

2. Автоматизована система централізованої каталогізації та інформування про нові видання України. Цією системою передбачається створення зведеного електронного каталогу друкованої продукції України; централізований бібліографічний опис видань і випуск карток на книги та брошури, статті з журналів, збірників та газет, рецензії та автореферати дисертацій, необхідних для ведення каталогів та карток у різних бібліотеках та інформаційних центрах; оперативне інформування абонентів про нові видання України. Інформація буде надаватися у вигляді повних та скорочених комплектів карток, на електронних носіях інформації, в режимі віддаленого доступу. [71]

Прийнятий у 1998 р. Закон України "Про національну програму інформатизації" передбачає комплекс дій, спрямованих на формування системи національних інформаційних ресурсів, де як першочергові стоять завдання щодо створення та підтримки ринку інформаційних продуктів і послуг. Саме вирішення цих завдань дасть можливість Україні інтегруватися у світовий інформаційний простір. Книжкова палата України та НБУВ – провідні установи, що започатковують створення автоматизованих інформаційних ресурсів, БД (баз даних) національної бібліографії України та БД з питань економіки, науки і культури. Виходячи з того, що сучасна бібліографічна інформація є найважливішою ланкою, що з'єднує різні сфери масових комунікацій, Книжкова палата продовжує роботу з автоматизації процесів переробки і накопичення бібліографічної інформації про всі книжкові видання і ЗМІ, що друкуються в Україні, створює бази даних бібліографічної інформації.

Інформаційна система "Друковані засоби масової інформації" передбачає бібліографічний облік вітчизняних періодичних і продовжуваних видань (газет, журналів, збірників, бюлетенів, книжкових серій), їх відображення в базі даних і державному бібліографічному покажчику. На основі цього обліку ведеться довідково-бібліографічна робота за типами видань, регіонами, хронологічними даними, засновниками тощо. Формується база даних нових, переіменованих і припинених журналів і газет.

---

[71] ***Лиханова І.*** Національна бібліографія України на сучасному етапі // Київська старовина. – 2003. – № 3. – С. 88.

Книжковою палатою в 1999 р. розпочато новий напрям бібліографічної ретроспективної діяльності, пов'язаної з безпосереднім опрацюванням фонду україніки, складовою частиною якого є спецфонд забороненої свого часу літератури. Сучасна концепція НБ розглядає національну бібліографію як неодмінну функцію національної бібліотеки. Поряд з такими функціями, як створення повного фонду видань, що публікуються в країні, зберігання депозитарного примірника національних публікацій, підбору іноземної літератури, співіснують і суто бібліографічні функції: складання ретроспективної національної бібліографії, публікація поточної національної бібліографії, планування і координація бібліографічної інформації, що створюється в країні. [72]

Про це неодноразово вказувалося в документах ЮНЕСКО, ІФЛА (Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ, Гаага, Нідерланди), ФІД (Міжнародна федерація з документації, Гаага, Нідерланди) тощо. Так, у 1970 р. ЮНЕСКО в своїх рекомендаціях для міжнародної стандартизації бібліотечної статистики визначила, що національні бібліотеки, які носять таку назву, повинні бути національними бібліографічними та інформаційними центрами, що ведуть поточну і ретроспективну національну бібліографію. "Бібліотеки, – зазначалось ЮНЕСКО, – котрі називають себе "національними", але не відповідають за своїми фукціями таким установам, не повинні входити в категорію "національних бібліотек". [73]

У 2000–2001 рр. НБУВ опрацьовано проект створення Зведеного каталогу україномовної книги Українського бібліографічного репертуару, головним завданням якого є створення фундаменту єдиних теоретичних, методичних та організаційних принципів, побудова цілісної системи інформації про сукупний документальний масив, створений у процесі історичного розвитку українського народу. Проект складається з кількох підпроектів, у яких беруть участь бібліотеки України і Національна академія наук України. Це, зокрема: рукописна книга ("Рукописна україніка"), українська книга кириличного друку XVI–XVIII ст.; україномовна книга (1798–1923); серія зведених каталогів нотних, картографічних видань та видань образотворчого мистецтва, а також серія "Періодичні видання" (науково-дослідний центр періодики Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України).

НБУВ здійснює видання ретроспективної національної бібліографії документів на всіх видах носіїїв, включаючи твори українською мовою незалежно від місця видання; твори всіма мовами, створені на території України; твори всіма мовами про Україну і український народ, створені в усьому світі твори авторів-українців. Поєднання зазначених принципів дає можливість якнайповніше відбити в бібліографічних працях особливості

---

[72] ***Лиханова І.*** Національна бібліографія України на сучасному етапі // Київська старовина. – 2003. – № 3. – С. 89.

[73] ***Жук В.*** Бібліографічне відображення розвитку бібліотекознавства в Україні // Вісник Книжкової палати. – 2005. – № 6. – С. 12–13.

історичного розвитку України, її внесок у розвиток світової культури, науки, освіти, виробництва.

Сьогодні уже вийшов п'ятий том покажчика "Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1798–1923: бібліогр. покажч.". За основу було взято 1798 рік, коли було видано "Енеїду" І. П. Котляревського – першу книжку українською мовою, надруковану громадянським шрифтом. Від цієї дати починається відлік друкованої книги нової доби української літератури.

Покажчик включає видання українською мовою (8959 позицій) незалежно де б вони не видавалися, а також ті, що вийшли друком з 1798 по 1923 рік, які зберігаються у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Покажчик є складовою частиною національного репертуару української книги, певною мірою путівником по фондах бібліотеки. До нього включено книги, брошури, навчальні посібники, підручники, довідкові видання, словники, праці наукових товариств, інших громадських, державних установ з усіх галузей знань. Матеріал розташовано за хронологічним принципом по рокам, а в межах року – за алфавітом назв, і тут нумерація наскрізна. Книги опрацьовано devisu, в примітках подано відомості про довідковий апарат, особливості кожного примірника, розкрито зміст окремих збірників і монографій. [74]

Література:

1. ***Жук В.*** Бібліографічне відображення розвитку бібліотекознавства в Україні // Вісник Книжкової палати. – 2005. – № 6. – С. 12–13.
2. ***Лиханова І.*** Національна бібліографія України на сучасному етапі // Київська старовина. – 2003. – № 3. – С. 85–89.
3. ***Лиханова І.***Становлення національної бібліографії України // Київська старовина. – 2002. – № 6. – С. 21–24.

[74] ***Лиханова І.*** Становлення національної бібліографії України // Київська старовина. – 2002. – № 6. – С. 21.

Лекція V
Бібліографічні джерела з історії

Бібліографічні джерела з історії класифікуємо за змістом на вітчизняні та всесвітні. Відповідно до розвитку вітчизняної історичної науки доцільно виділити за змістом і періодами описану літературу та бібліографічні джерела відповідно до наукової періодизації:

1. Стародавні часи (первісна цивілізація) – від першої появи людини на терені України (близько 1 млн. років до н. е) до створення держави Київська Русь (друга полов. IX ст.)

2. Середньовіччя (друга полов. IX ст. – 1569 р.) – роки існування держав східнослов'янського етносу до включення їх до Речі Посполитої. Тут потрібно виділити 2 етапи: 1). Раннє середньовіччя (існування Русі до 1240 р.); 2). Пізнє середньовіччя (існування більшості українських земель у складі Великого князівства Литовського, де переважала руська ідентичність).

3. Новий час (1569 – 1914 рр.) – період, що тривав від Люблінської Унії до початку першої світової війни. Цей час позначений такими визначними подіями української історії:

- Поновлюється боротьба за національне відродження (козацька революція 1648 – 1657 рр.) і саме в ці роки формується українська ідентичність;
- Роки Руїни – коли козацтво втратило цементуючу силу, а Україна відповідно втратила єдність, що призвело до її розчленування і нав'язування державами-агресорами (Росією, Австрією, пізніше Австро-Угорщиною) своїх законів національно-культурного геноциду;
- XIX ст. – знову викристалізовується реалізація ідеї державотворення (І. Котляревський, Т. Шевченко, кирило-мефодіїївці, суспільні й політичні організації та партії наприкінці XIX – початку XX ст.).

4. Новітній час (1914–1991 рр.) – період індустріального суспільства, українського національно-демократичного революційного піднесення, включення України до складу СРСР, здобуття незалежності 1991 р.

5. Постновітній час (з 1991 р.) – це роки переходу від індустріального до постіндустріального (інформаційного) суспільства. Вони співпали в Україні з проголошенням 24 серпня 1991 р. незалежності держави (схваленої українським народом на Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р.).

Так само і Всесвітня історія (всесвітні бібліографічні джерела) пройшла ті ж періоди, з певними зсувами у роках (століттях).

При опрацюванні бібліографічних джерел по українській історії необхідно враховувати територіальні особливості, які склалися історично. Перш за все, поділ України між Росією й Австрією, що відбилося в економічному, соціальному, культурному розвитку українських земель – закони, віра, правопорядок тощо. Історично склався поділ і серед цих

територій. Наприклад, Правобережна Україна, Лівобережжя, Слобожанщина, Південна Україна.

Враховуючи це, варто звернути увагу, що розвиток цих регіонів (територій) був неоднаковий і нерівномірний. Як результат, з'являються наукові праці, де детально аналізуються історичні проблеми цих регіонів, а звідси створюються (укладаються) бібліографічні покажчики, де описується науково-публіцистична література.

Отже ми можемо виокремити конкретні покажчики.

В цілому по українській історії:

До універсальної енциклопедії відноситься у першу чергу "Українська радянська енциклопедія" (УРЕ), де крім загальних зведень з науки, техніки й культури найдокладніше показується історичний шлях, господарство і культура України. [75] У 1977 р. було фактично перевидано це видання у кількості тих же томів (12 томів). Правда, у цьому виданні деякі статті з попереднього видання випущені і вміщені нові, замінений правопис (Абалиідзе на Абалийдзе та ін.). [76] Паралельно другому виданню, через рік (1978) світ побачив російський варіант "Украинская Советская Энциклопедия". [77] Очолював головну редакційну колегію М. П. Бажан, який під час виходу останнього тому помер, і 12 том був опублікований під керівництвом виконуючого обов'язки головного редактора А. В. Кудрицького.

Перше енциклопедичне видання історії України РЕІУ (Радянська енциклопедія історії України) з'явилося у 1969 р. (принаймні І том). Чотирьохтомне видання увібрало у себе 9 тис. статей, у тому числі 4 тис., які друкувалися вперше. Видання пронизане марксистсько-ленінською методологією, половина статей, присвячена радянській добі, які висвітлюють боротьбу радянських людей за "незалежність, за встановлення і зміцнення Радянської влади, за побудову соціалізму і комуністичного суспільства". [78] Статті радянської доби пронизані ідеєю інтернаціоналізму і боротьбою проти антинародної діяльності українських буржуазних націоналістів, їх партій і організацій… [79]

У 1988 р. опубліковано 2 із 3-х томів (3-й т. у 1989) "Украинского Советского Энциклопедического словаря". Це 2-ге, доповнене видання, по суті є короткою енциклопедією, в якій опубліковано більше 40 тис. статей. Матеріали з історії України у цьому виданні подані серед матеріалів про

---

[75] Українська Радянська енциклопедія: В 12-т. – Т. 1: А. – Бігунці. – К.: УРЕ, 1959. – 639 с.

[76] Українська Радянська енциклопедія: В 12-т. – Т. 1: А. – Борона. – К.: УРЕ, 1977. – 542 с. Завершилося вид. у 1984 р. Т. 11, кн. 2. Цей том присвячений "Українській радянській Соціалістичній республіці" (495 с.).

[77] Украинская Советская энциклопедия: В 12-т. – Т. 1: А. – Борона – К.: УРЭ, 1978. – 548 с. Т. 11 ділиться на 2 кн.

[78] Передмова // Радянська енциклопедія історія України. – Т. 1: Абазин – державець. – К.: УРЕ, 1969. – С. 5.

[79] Там само. – С.6.

Радянський Союз, а тому статті просякнуті ідеєю братерства та взаємодопомоги. [80]

Надзвичайно змістовна, насичена історією України є перевидана в Україні "Енциклопедія українознавства", яка нічим не поступається широко знаній у світі французькій енциклопедії XVIII ст., або енциклопедії Британії, чи знаменитому німецькому енциклопедичному лексикону Ф. Брокгауза. [81]

Одинадцятитомне видання ЕУ пройшло складний і тернистий шлях становлення й розвитку. Біля його джерел стояли видні й наполегливі діячі української діаспори, наприклад такі як Іван Раковський. Спочатку було підготовлено 3 томи загальної енциклопедії, що вийшла у Львові у 1930–1935 рр., виконана переважно силами НТШ за редакцією згадуваного вже І. Раковського. [82] Ця праця зазнала слави, а згодом і лихоліття радянської антинародної влади, [83] яка знищувала це видання після відомого приєднання західноукраїнських земель до СРСР. Безпосередня ж подальша робота над ЕУ розпочалася після Другої світової війни, коли у західній Німеччині зібралася більшість дійсних членів НТШ та сотні тисяч переміщених осіб.

Цікавим бібліографічним джерелом, особливо в краєзнавчому відношенні, виступає й Російський гуманітарний енциклопедичний словник – довідник "нового типу", присвячений різним проявам багатовікової культури Росії. [84] Над його складанням працювало біля 400 вчених з провідних навчальних і дослідницьких центрів (ін-тів Російської академії наук, Російського гуманітарного ун-та, Російського державного історичного архіву, Ермітажу та ін.). Більш як 10 тис. статей словника охоплюють окремі аспекти російської історії, історіографії, архівів та архівної справи, історії науки, архітектури, театру, музики тощо. Багато також у словнику статей, які висвітлюють біографії незаслужено забутих діячів еміграції, релігійних діячів, галузей російської культури.

Наприклад, у статті "Декабристи" визначається, що у Південному товаристві існувало 2 течії: ліберальна (Волконський, Давидов, С. Муравйов-Апостол) і радикальна на чолі з Пестелем. Також подається загальна кількість і професійно-соціальний склад учасників. Із 702 – 636 військовослужбовців і 66 цивільних осіб, 25 % взяло участь у війні 1812 р. Із військових, половина (280 чол.) нижні чини. Слідчі справи є на 282 особи. Серед членів таємних організацій було 9 генералів і 49 полковників. [85]

---

[80] Украинский Советский энциклопедическмй словарь: В 3-х т. – Т. 1: А. – Капсюль. – К.: УСЭ, 1988. – С. 5.

[81] ***Гель І***. Декілька слів до Львівського видання Енциклопедії українознавства // Енциклопедія українознавства. – Т. 1. – Львів, 1993. – С. VII.

[82] ***Романів О.*** Довгий, тернистий шлях українства до самопізнання // Там само. – С. XI–XII.

[83] Українська загальна Енциклопедія. – Книга знань / За ред. д-ра Івана Чаковського: У 3-х т. – Львів – Станіслав – Коломия, 1930–35.

[84] Российский гуманитарный энциклопедический словарь: В 3-х т. – Т. 1: А–Ж. – М., СПб.: Владос, филологич. ф-тет СПб. Гос. ун-та, 2002. – 688 с. – С. 3.

[85] Там само. – С. 557.

Представляє інтерес низка статей, зокрема про Єльцина Б. М., Пирогова М. І.”[86]. Однак, про те, що Пирогов жив і творив в Україні сказано дуже мало, не наголошено, що він тут помер і похований у Пирогово під м. Вінницею. Відсутні також статті про деяких декабристів, зокрема А. Розена.

Ще у дореволюційний час розпочали складати бібліографічні довідники книг і статей, у яких описувалися праці з історії окремої губернії. До наших покажчиків віднесемо працю колишнього редактора “Харківських губернських відомостей” Ів. Андрійовича Устинова. Він передав зібраний матеріал харківському статистичному комітету. Комітет отримав позитивне схвалення цих матеріалів Д. І. Багалієм і П. С. Єфименко, які вважали, що без подібних праць “не може бути, правильного наукового” вивчення краю.[87] Є стисла назва цієї праці: “Литература о Харьковской губернии (библиографический указатель) И. А. Устинова”. Тут описано 1743 позиції, які присвячені археологічним (напр. “бабы каменные”), історичним, етнографічним, освітянським (бібліотеки) проблемам.

Близьким за змістом і структурою опису матеріалів є покажчик літератури, присвячений Катеринославщині. Він складається з V розділів. Укладачі у передмові висловили думку, що після Першої Світової війни “поширення самосвідомості української людності” сприяло “історичному рухові”, виникненню щирої любові до “занедбаного рідного краю”.[88]

У розділі І, описана література з історії, археології, географії краю. Цінність цих праць виняткова. Вони дають можливість швидко знайти історичні праці, у яких описані окремі повіти, край в цілому. Відзначу кілька оригінальних і малознаних праць, назви яких визначать тематику наукового або краєзнавчого пошуку: Александрович. Краткий обзор Мариупольського уезда. Мариуполь, 1884; Архивы Екатеринославского губернского правления, Духовной консистории, Семинарии, Самарского края, Губернского предводителя дворянства и др.; Архив Екатеринославской городской управы та ін.

Варто відзначити, опис не точний і не повний. Потрібно розпочати пошук джерела з Відомчого каталогу НБУ ім. В. Вернадського та генеральних каталогів провідних бібліотек м. Києва.

Магістрам, що цікавляться історією церкви на Дніпропетровщині, можна звернути увагу на праці В. Бєднова: Краткие сведения об Екатеринославской духовной семинарии (Екатеринослав, 1904), Документы, относящиеся к истории Екат. Духов. Семинарии // Летопись Ект. ученой Архивной Комиссии. Вып. 1. та ін. Описано 22 праці В. Бєднова, особливо

---

[86] Там само. – Т. 3. – С. 5.

[87] От статистического комитета // Описательные труды, материалы и источники, касающиеся истории, археологии, этнографии и статистики / Слободской Украины, Харьковских: наместничеств и губернии (1705–1880 гг.) / Сост.: И. А. Устинов. – Х.: Тин. губерн. Правление, 1886. – С. 4.

[88] ***Чернявський Д.*** Катеринославщина (Історія. Природа. Населення. Промисловість. Освіта. Діячі): Покажчик літературного матеріалу до вивчення місцевого краю. – Вип. І. – Катеринослав: Вид-во Союзу споживчих товариств, 1919. – С. III.

цінною є “К истории Екатеринославской губернии”, де аналізується діяльність Катеринославського губернського предводителя дворянства, Катеринославських губернаторів з 1797 р., міських голів, земської управи та ін. [89]

Тут же розписані праці, які публікувалися у “Екатеринославском юбилейном листке”, де були вміщені спогади Порфирія Яненка, Чернова, агр. Понятовського і Баліна – цінні матеріали з історії краю. [90]

Історичні нариси за 1737–1888 рр. про Катеринослав друкували “Екатеринославские губернские ведомости”, зокрема за 1884, 1888 роки (№ 28, 36; 32–33, 36–37). Збірник статей про Маріуполь був опублікований у 1892 р. під назвою “Мариуполь и его окресности”.

Цікавими представляються матеріали III розділу, де описані дослідження, присвячені населенню, статистичні довідники, розкриті питання колонізації, культури, освіти життя й діяльності окремих діячів краю. [91]

З історичних покажчиків можна виділити третій тип, що відноситься до вивчення економічної історії; політичної історії; історії культури; соціальної історії; суспільних рухів.

Інколи бібліографія присвячується історія однієї галузі народного господарства (наприклад, сільського господарства), історія одного суспільного прошарку або класу (наприклад, робітничого), однієї галузі культури (наприклад, літератури), або окрема історична тема (наприклад декабристи).

Пошук літератури по окремій темі чи питанню, передбачає спочатку звернення до узагальнюючих бібліографічних джерел (наприклад історії України, історії Росії), а пізніше необхідно опрацювати покажчики регіональні, якщо такі є. Потім по окремим галузям суспільно-економічного життя. Шукаючи літературу з теми “Партизанський рух в Україні у роки Північної війни” потрібно опрацювати бібліографічні джерела з історії Росії епохи феодалізму, особливо Петровської доби, а після – з історії України і воєнної історії.

Серед бібліографічних покажчиків, присвячених окремому регіону, можна назвати солідну працю, підготовлену Чернівецькою державною обласною бібліотекою. Це перша спроба скласти бібліографію краю практично з усіх видів економічного, суспільного розвитку за роки радянської влади в Буковині. У його складанні взяли участь: В. І. Аршинов, В. А. Бойко, З. А. Івашкевич, Д. І. Мухіна та ін. упорядники (всього – 10 осіб). Відповідальними редакторами були М. В. Ніколаєв – директор наукової бібліотеки Чернівецького державного університету ім. Ф. М. Дудко – директор Чернівецької державної обласної бібліотеки.

---

[89] Там само. – С. 2–3.

[90] ***Чернявський Д***. Катеринославщина (Історія. Природа. Населення. Промисловість. Освіта. Діячі): Покажчик літературного матеріалу до вивчення місцевого краю. – Вип. І. – Катеринослав: Вид-во Союзу споживчих товариств, 1919. – С. 6.

[91] Там само. – С. 35–43.

Наклад покажчика 130 примірників, виготовлених на принтері. Матеріал систематизований у 13 розділах. [92]

Отже читач знайде літературу: монографії, статті, нариси, документи, в яких розкривається буремне життя краю за визначені роки. Виняток складає художня література і зв'язані з нею наукові дослідження. Щодо історичної літератури, то хронологічні рамки її описання сягають з 1862 по 1943 рр., куди включена також література німецькою, румунською і польською мовами. [93] Видання закінчується іменним та предметним покажчиками. У цій праці описано 4 143 позиції (200 позицій, це іноземна література).

Розділ "Історія Буковини" (всього 647 позицій) розкриває життя Буковини до возз'єднання: край у часи феодалізму (VI–VIII ст.); Буковина у період розкладу феодально-кріпосницької системи і зародження капіталістичних відносин та революційної боротьби проти Австро-Угорської монархії (кінець XVIII – перша пол. XIX ст.); повстання під керівництвом Лук'яна Кобилиці (23 праці, переважно газетний матеріал); розвиток капіталізму і початок революційної боротьби пролетаріату (II пол. XIX – початок XX ст. (17 позицій); Буковина в період першої російської революції (1905-1907 рр.) та ін. історичні проблеми.

У 1970 р. у видавництві "Крым", видрукований бібліографічний покажчик літератури про Крим за 50 років радянської влади, складений Р. В. Марголіною, С. П. Морозовою, Е. М. Норман, Т. Л. Шостак. [94] Його структура нагадує структуру попереднього покажчика: В. І. Ленін і Крим; Документи і матеріали комуністичної партії та радянського уряду; Крим у період підготовки і проведення Великої жовтневої соціалістичної революції та встановлення радянської влади (1917–1918 рр.). Всього 8 розділів, у яких описано 1076 позицій.

Цікавим у цьому покажчику є розділ "Бібліографія бібліографій", у якому описано 46 різножанрових покажчиків, зокрема: "Библиографический указатель. Новая литература о Крыме". Вып. 1. (сент. 1960 – июль 1961. – Симферополь: Крымская обл. библиотека им. И. Я. Франко, 1961. – 77 с.); "Крым в Великой отечественной войне". Библиограф. Указатель литературы. – Симферополь: Крым, 1966. – 87 с. та ін.

Зазвичай література про Крим "перетинається" із загальною літературою, в якій цей півострів, або події на ньому тільки згадується. Проте, це, безперечно є важливим напрямком пошуку відповідних джерел про Крим.

---

[92] Радянська Буковина (1940–1963 рр.): Бібліографічний покажчик. – Вип. 1. – Чернівці: МВССО УРСР; Чернівецький державний університет, 1965. – 430 с.

[93] Від упорядників // Там само. – С. 1.

[94] Крым за 50 лет советской власти: Библиографический указатель литературы. – Симферополь: Крым, 1970. – 103 с.

Література:

1. ***Гель І.*** Декілька слів до Львівського видання Енциклопедії українознавства // Енциклопедія українознавства. – Т. 1. – Львів, 1993. – С. VII.

2. Крым за 50 лет советской власти: Библиографический указатель литературы. – Симферополь: Крым, 1970. – 103 с.

3. От статистического комитета // Описательные труды, материалы и источники, касающиеся истории, археологии, этнографии и статистики / Слободской Украины, Харьковских: наместничеств и губернии (1705-1880 гг.) / Сост.: И. А. Устинов. – Х.: Тин. губерн. Правление, 1886. – С. 4.

4. Передмова // Радянська енциклопедія історія України. – Т. 1: Абазин – державець. – К.: УРЕ, 1969. – 322 с.

5. Радянська Буковина (1940–1963 рр.): Бібліографічний покажчик. – Вип. 1. – Чернівці: МВССО УРСР; Чернівецький державний університет, 1965. – 430 с.

6. ***Романів О.*** Довгий, тернистий шлях українства до самопізнання // Там само. – С. XI–XII.

7. Российский гуманитарный энциклопедический словарь: В 3-х т. – Т. 1: А – Ж. – М., СПб.: Владос, филологич. ф-тет СПб. Гос. ун-та, 2002. – 688 с.

8. Украинская Советская энциклопедия: В 12-т. – Т. 1: А. – Борона. – К.: УРЭ, 1978. – 548 с.

9. Украинский Советский энциклопедическмй словарь: В 3-х т. – Т. 1: А. – Капсюль. – К.: УСЭ, 1988. – С. 5.

10. Українська загальна Енциклопедія. – Книга знань / За ред. д-ра Івана Чаковського: У 3-х т. – Львів – Станіслав – Коломия, 1930–35.

11. Українська Радянська енциклопедія: В 12-т. - Т. 1: А. – Бігунці. – К.: УРЕ, 1959. – 639 с.

12. Українська Радянська енциклопедія: В 12-т. – Т. 1: А. – Борона. - К.: УРЕ, 1977. – 542 с.

13. ***Чернявський Д***. Катеринославщина (Історія. Природа. Населення. Промисловість. Освіта. Діячі): Покажчик літературного матеріалу до вивчення місцевого краю. – Вип. І. – Катеринослав: Вид-во Союзу споживчих товариств. 1919. – С. 35–43.

Лекція VI
Історія розвитку дореволюційної російської історичної бібліографії

Кожна наука, як і історична бібліографія має власну історію. Має її й історична бібліографія. Започаткована у дореволюційний час, вона пройшла складний і тернистий шлях свого розвитку. До цього часу курс історичної бібліографії читався в нечисленних вузах колишнього СРСР. У нашому університеті він читається як спецкурс викладачами різних кафедр, зокрема, професором Н. І. Миронець – для студентів, що спеціалізувалися на кафедрі нової і новітньої історії України; доктором історичних наук, професором І. Н. Войцехівською – для студентів кафедри архівознавства та суміжних історичних дисциплін;[95] та доктором історичних наук, професором Казьмирчуком Г. Д. – для вихованців кафедри історії Росії. З 2010 р. магістрам розпочалося читання нормативного курсу.

Заслуговують уваги спеціальні, солідні дослідження, присвячені історії російської бібліографії, що належать Миколі Васильовичу Здобнову та Марії Василівні Машковій,[96] а також історії зарубіжної бібліографії, що підготовлена Костянтином Романовичем Симоном.[97] Шкода, що на сьогодні ми ще не маємо ґрунтовної праці з історії історичної бібліографії України.

Можна припустити, що з виникненням книгоопису, а особливо після виникнення друкування з'являється й історична бібліографія. Можливо, спочатку вона так і не називалася, оскільки протягом багатьох століть основною продукцією була релігійна література.

Початком виникнення бібліографії можна вважати XI сторіччя. Найдавніша пам'ятка цієї літератури нашої Батьківщини – "Богословца от словес" в "Изборнике Святослава" (1073) – розповідає про книги "істинні", які схвалила церква до вжитку, і наводить список (перелік) "потаємних" або "брехливих", тобто заборонених книг. Такі списки забороненої літератури, складені у різні часи, знаходили не в одному православному монастирі. Як приклад можна назвати "Указец", складений книгозберігачем Вологодського Спасо-Прилуцького монастиря Арсенієм Високим (1584 р.).

У XVII столітті з'явилися описи книг патріаршої та царської бібліотек Московської держави. У їхніх списках фіксуються і світські книги. Найвидатнішою бібліографічною працею допетровського періоду є "Оглавление книг, кто их сложил". Вважають, що створив його Сильвестр Медвєдєв у 1665 чи 1666 році. До цього списку входить 1800 назв книжок.[98]

---

[95] Программа курса "Историческая библиография" для студентов исторического факультета / Сост.: В. А. Замлинский, И. Н. Войцеховская, С. Ф. Павленко. – Киев, 1990. – 20 с.

[96] ***Здобнов Н. В.*** История русской библиографии до начала XX века. – 3-е изд. – М., 1955. – 608 с.; ***Машкова М. В.*** История русской библиографии начала XX века (до октября 1917 года). – М., 1969. – 494 с.

[97] ***Симон К. Р.*** История иностранной библиографии. – М., 1963. – 736 с.

[98] Оглавление книг, кто их сложил / Сост. Силвестр Медведев, издал. В. Ундольский. – М., 1846. – XXX, 90 с.

Російська бібліографія збагатилася довідковим виданням, у якому були описані джерела з православних монастирів. [99]

Економічні та культурні перетворення петровської епохи сприяли розвиткові бібліографії в Росії. Після запровадження громадянського шрифту (1708 р.) була складена загальна бібліографія. З утворенням у 1725 р. Російської Академії наук над упорядкуванням бібліографії працювали її вчені. Складається реферативна бібліографія, а згодом каталог книг академічної бібліотеки. Виникають різні галузі бібліографії: географічна, історична. Розвиткові історичної бібліографії сприяв видатний російський вчений М. В. Ломоносов. Він був ініціатором реферування наукової літератури, яка "швидко розповсюджувала в республіці наукові відомості про книги". [100]

У цей час до створення бібліографічних довідників звернулися і російські монахи. Зокрема, датчанин за походженням Адам Саллій (1695–1745 рр.) співробітничав з німецьким вченим Г. З. Баєром, який працював у Російській академії наук. А. Саллій підготував кілька історичних праць, котрі пізніше були видрукувані Київським і Галицьким митрополитом Є. Болховітіновим у 1813–1815 рр. [101] Це була перша спроба в Росії створити спеціальне історико-бібліографічне дослідження. [102]

У другій половині XVIII сторіччя з появою часописів з'явилися критико-бібліографічні відділи, де публікувалися списки книг. Г. Л. Бакмейстер видає бібліографічний журнал "Русская библиотека" (1772–1789 рр.) для ознайомлення іноземців з російською літературою. Помітною віхою у розвитку бібліографії стає спеціальний журнал "Санкт-Петербургские ученые ведомости", перший номер якого побачив світ у 1777 р. Його видавець М. І. Новиков був автором "Опыта исторического словаря о российских писателях".

Загальне піднесення розвитку бібліографії стає помітним на початку XIX сторіччя. Його характерною особливістю було те, що бібліографія дедалі більше набуває наукового забарвлення. В. Г. Анастасевич надрукував у журналі "Улей" спеціальну статтю. З'явилися багатотомні (або у кількох частинах) бібліографічні праці. Так, В. С. Сопиков підготував "Опыт российской библиографии" (Ч.1–5, 1813–1821) церковнослов'янською мовою до 1818 р. включно. В "Опыте …" В. С. Сопикова робиться спроба створити певну класифікацію книг.

Універсальні бібліографічні видання, що були важливим вкладом у розвиток історичної бібліографії, належать А. І. Богданову (1692–1766), Г. Л. Х. Бакмейстеру (1730–1806), М. М. Бантиш-Каменському (1737–1814)

---

[99] Опись книг в степенных монастырях находящихся, составлена в XVII веке (1653) // Чтения общества истории древностей российских. – 1848. – № 4. – С. I–IV, 1–44.

[100] ***Ломоносов М. В.*** Полн. собр. соч. – М., 1952. – Т. 3. – С. 218.

[101] ***Саллий А.*** Каталог писателей, сочинениями своими объяснявших гражданскую и церковную российскую историю. – М., 1815. – 268 с.

[102] ***Кобленц И. Н.*** Историческая библиография // Очерки исторической науки в СССР. – М., 1960. – Т. 2. – С. 684.

та єпископу Дамаскіну (у миру Семенов-Руднєв). Всі вони подають більш-менш повний облік історичних видань у Росії за XVIII ст. [103]

Створюються каталоги приватних бібліотек В. О. Плавильщикова, О. Ф. Смирдіна, М. Д. Ольхіна, якими користувалася читацька публіка.

Розвиткові бібліографії сприяли тогочасні періодичні журнали. Стало модним друкувати списки книг, критичні огляди російської та закордонної літератури. Видаються спеціальні журнали: "Библиографический листок" (1825–1826), "Библиограф" (1858–1860), "Библиографические записки" (1860–1867) та ін. Бібліографічні списки публікували також "Московский телеграф" М. О. Польового, "Отечественные записки", "Современник" та інші. На сторінках останніх згадуваних двох журналів критико-бібліографічні відділи вів "неистовый" Віссаріон (Бєлінський). Бібліографію він вважав душею журналу, казав, що вона так само потрібна періодиці, як і критика. [104] В. Г. Бєлінський, закінчуючи статтю "Погляд на російську літературу 1846 р." ("Современник", 1847, № 1), писав: "Крім статей з російської історії, журнал наш, не обіцяючи своїм читачам повної бібліографії, подаватиме відгуки про все, що з'являтиметься… значне з російської історії". [105] Не подаючи перелік всіх дореволюційних часописів, які друкували бібліографічні матеріали, можна лише додати, що кожний більш-менш солідний російський журнал вважав за необхідне вміщувати бібліографічні огляди літератури.

Перша фундаментальна бібліографічна праця історичного змісту з'явилася у 30-х роках XIX сторіччя і належала видатному російському історику й археологу Олександру Дмитровичу Черткову (1789–1858). О. Д. Чертков сам склав каталог власної бібліотеки у 1838 р. і опублікував його під назвою "Всеобщая библиотека России или каталог изучения нашего Отечества во всех отношениях и подробностях" з двома додатками. Це не що інше, як систематичний каталог рукописів, книг, періодичних і таких що продовжуються видань XV – першої половини XIX століття російською та деякими іншими мовами народів Росії, іноземними мовами з різних аспектів історії від стародавніх часів до початку XIX сторіччя. Усього описана 4701 позиція.

Після смерті О. Д. Черткова зібрання його книг було передано Москві, і в 1864 р. відкрито бібліотеку для безкоштовного користування у спеціально збудованому приміщенні. У 1938 р. книги цієї бібліотеки було передано публічній Історичній бібліотеці РРСФР. Подальша доля цього фонду невідома. У свій час бібліотекарем там був історик Петро Іванович Бартенєв (1829–1912), за редакцією якого 1863 р. почав виходити журнал "Русский Архив". Він же розпочав підготовку другого видання "Всеобщей библиотеки России".

---

[103] Краткие сведения о авторах российских, кто какие на российском языке издавал и разныя переводы // Кобленц И. Н. Андрей Иванович Богданов. 1692–1766. – М., 1958. – С. 153–158 та ін.

[104] ***Белинский В. Г.*** Полн. собр. соч.: В 10 т. – М., 1953. – Т. 2. – С. 48.

[105] Там само. – М., 1956. – Т. 10. – С. 46.

У середині 50-х років XIX сторіччя відомий бібліограф Олександр Миколайович Афанасьєв в “Отечественных записках” писав: “Бібліографія не повинна тільки списувати заголовки і рахувати сторінки. Вона зобов’язана висвітлити докладно зміст пам’ятки, визначити її джерело, співставити її списки, визначити час її складання”. [106] Уже в цей період російськими бібліографами був розроблений план поточної, ретроспективної історичної бібліографії. Автори новації – Микола Васильович Качалов (1819–1855) і Олександр Миколайович Афанасьєв. Вони ж висловилися за видання анотованого покажчика статей. Отже, саме М. В. Качалов і О. М. Афанасьєв перші висловили думку про необхідність створення різних видів (типів) покажчиків: ***поточних*** (за рік); ***ретроспективних*** – з історичних дисциплін з початку книгодрукування в Росії до 1848 р.; ***анотованого*** покажчика статей з питань історії, опублікованих у різних періодичних виданнях.

На початку XIX ст. в Росії розпочали вести безперервну універсальну бібліографічну реєстрацію книг. Правда, ряд років, коли не велася така робота, залишаються ще повністю не описаними, зокрема, 1814–1819 рр., 1826–1827 рр. та ін. Над складанням поточної бібліографії у 40-х роках XIX ст. працювали К. Д. Кавелін і М. Н. Капустін. Перший описав літературу за 1846 р., а другий – за 1848 та 1849 рр.

У Науковій бібліотеці імені М. О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка зберігається кілька раритетних бібліографічних видань, котрі засвідчують, що дореволюційна бібліографія зробила значний крок у розвитку наукового бачення окремих аспектів історичної бібліографії. Зокрема, чітко виділяються якісні зміни у розвитку різних видів бібліографічних покажчиків: науково-допоміжна бібліографія, рекомендаційна, поточна (опис із номера в номер), ретроспективна, перспективна (плани видавництв).

Виняткової уваги заслуговують огляди історичної літератури професора Університету св. Володимира Володимира Степановича Іконникова, котрий протягом цілих 48 років (1870–1917) друкував їх на сторінках часопису “Русская старина”. [107] З інших історичних бібліографій другої половини XIX ст. необхідно назвати огляди російської історичної літератури за 1865–1866 р., підготовлені Миколою Івановичем Костомаровим, який видавав часопис “Вестник Европы”[108] та огляди В. С. Іконникова в “Университетских известиях”. [109] У цих наукових відомостях Університету св. Володимира друкувалися праці історичного циклу та інших гуманітарних наук, зокрема з археології, історії, церковної історії, філософії, мовознавства, історії словесності, котрі були описані у

---

[106] ***Афанасьев А. Н.*** Русская литература в 1850 // Отечественные записки. – 1851. – № 1. – Отд. 5. – Кн. 3. – С. 62.

[107] Русская старина. – ТТ. 1–172. – СПб., 1870. – Пг., 1917.

[108] Вестник Европы. – ТТ. 1-3. – СПб., 1866.

[109] Университетские известия. – К., 1875–1878.

спеціальному покажчику. [110] Сучасний український вчений В. М. Щербатюк продовжив справу своїх попередників і підготував покажчик, в якому описав дослідження вчених Університету св. Володимира, що друкувалися протягом 1913–1919 рр. [111]

Відомий російський бібліограф Володимир Ізмайлович Межов (1830–1894) склав багатотомну бібліографію, яка описує літературу за великий проміжок часу. Наприклад, у 4-му томі описана література з 1865 по 1876 рр. за такими рубриками: історія російської словесності, каталог книг і статей, хрестоматії, історія мов. [112] Заслуговує уваги опис літератури за 1855 р., у якому література розписана за такими розділами: історія Росії (літописи, акти, грамоти); окремі розділи, у яких описані дослідження, присвячені монастирям; історії міст, губерній. Тут виділені допоміжні (суміжні) історичні науки, а також загальна історія, поточні видання (збірники, записки, газети). [113]

В. І. Межов, залишивши посаду бібліотекаря у Публічній бібліотеці Санкт-Петербурга, став "вільним" бібліографом-професіоналом. Свою працю у галузі бібліографічної справи він поставив на солідну основу, надавши їй великого розмаху. В. І. Межов готував посібники з історичної бібліографії, присвячував їх окремим проблемам з історичної минувшини Російської імперії, зокрема, Великій селянській реформі 1861 р., історії народних рухів, самозванцям в історії Росії, реформам 60–70-х років XIX ст. Вчений є автором багатотомних посібників з історичної бібліографії. Наприклад, його друга серія історичної бібліографії у 8-ми томах, охоплює літературу за 1865–1876 рр. [114]

Радянський бібліограф І. М. Кобленц вважав, що бібліографія В. І. Межова мала ряд позитивних особливостей, у тому числі, зведений характер робіт, однак в ній була надто звужена програма опису, коли ряд досліджень суміжних наук не включалися до історичної бібліографії. Крім того, цей же автор наголошує також на тому, що, у порівнянні з бібліографією братів Петра Петровича і Бориса Петровича Ламбіних, в описі джерел є ряд неточностей та досить невдале розміщення матеріалу. [115]

Таким чино, до революції відбувалося практичне вдосконалення науки бібліографії, зокрема, історичної її галузі.

Для докладнішого ознайомлення з розвитком історичної бібліографії рекомендується прочитати "Передмову" до праці "История СССР. Указатель

---

[110] Систематический указатель к "Университетским известиям" за 1861–1912 гг. – К., 1913. – 201 с.

[111] Систематичний покажчик до "Университетских известий" за 1913–1919 рр. / Уклав В. М. Щербатюк. – К., 1998. – 25 с.

[112] Русская историческая библиография / Сост. В. И. Межов. – Т.4. История русской словестности и языков. 1865–1876. – СПб., 1884. – 408 с.

[113] Русская историческая библиография. Год 1855. – СПб., 1861. – 159 с.

[114] ***Межов В. И.*** Русская историческая библиография за 1865–1876 гг. –Т. 1-8. – СПб., 1882–1890.

[115] ***Кобленц И. Н.*** – Вказ. праця. – С. 689.

библиографических пособий”. – Ч. 2, С. 3–17 та підготувати реферати на 5–7 сторінок із зазначених тем:

1. Види покажчиків та їх призначення.
2. Покажчики братів П. П. та Л. П. Ламбіних, їх переваги та вади.
3. Володимир Ізмайлович Межов – видатний російський бібліограф середини – другої половини XIX ст.
4. Розвиток російської історичної бібліографії у 90-х роках XIX ст.

Література:

1. ***Афанасьев А. Н.*** Русская литература в 1850 // Отечественные записки. – 1851. – № 1. – Отд. 5. – Кн. 3. – С. 56–62.
2. ***Белинский В. Г.*** Полн. собр. соч.: В 10 т. – М., 1953. – Т. 2. – С. 48.
3. Вестник Европы. – ТТ. 1–3. – СПб., 1866.
4. ***Здобнов Н. В.*** История русской библиографии до начала XX века. – 3-е изд. – М., 1955. – 608 с.
5. ***Кобленц И. Н.*** Историческая библиография // Очерки исторической науки в СССР. – М., 1960. – Т. 2. – С. 680–684.
6. Краткие сведения о авторах российских, кто какие на российском языке издавал и разныя переводы // Кобленц И. Н. Андрей Иванович Богданов. 1692–1766. – М., 1958. – С. 153–158 та ін.
7. ***Ломоносов М. В.*** Полн. собр. соч. – М., 1952. – Т. 3. – С. 218.
8. ***Машкова М. В.*** История русской библиографии начала XX века (до октября 1917 года). – М., 1969. – 494 с.
9. ***Межов В. И.*** Русская историческая библиография за 1865–1876 гг. – Т. 1–8. – СПб., 1882–1890.
10. Оглавление книг, кто их сложил / Сост. Силвестр Медведев, издал. В. Ундольский. – М., 1846. – XXX, 90 с.
11. Опись книг в степенных монастырях находящихся, составлена в XVII веке (1653) // Чтения общества истории древностей российских. – 1848. – № 4. – С. 1–44.
12. Программа курса “Историческая библиография” для студентов исторического факультета / Сост.: В. А. Замлинский, И. Н. Войцеховская, С. Ф. Павленко. – К., 1990. – 20 с.
13. Русская историческая библиография / Сост. В. И. Межов. – Т. 4.: История русской словестности и языков. 1865–1876. – СПб., 1884. – 408 с.
14. Русская старина. – ТТ. 1–172. – СПб., 1870. – Пг., 1917.
15. ***Саллий А.*** Каталог писателей, сочинениями своими объяснявших гражданскую и церковную российскую историю. – М., 1815. – 268 с.
16. ***Симон К. Р.*** История иностранной библиографии. – М., 1963. – 736 с.
17. Систематический указатель к “Университетским известиям” за 1861–1912 гг. – К., 1913. – 201 с.
18. Университетские известия. – К., 1875–1878.

Література до І модуля:

1. ***Афанасьев А. Н.*** Русская литература в 1850 год // Отечественные записки. – 1851. – № 1. – С. 34–38.
2. ***Белинский В. Г.*** Полн. собр. соч.: В 10 т. – М., 1953. – Т. 2.
3. Библиография историческая // Специальные исторические дисциплины. – К., 1992. – С. 53–56.
4. ***Здобнов Н. В.*** История русской библиографии до начала XX века. – Изд. 3-е. – М., 1956. – 608 с.
5. История СССР: Указатель библиографических пособий: В 2-х кн. – М., 1983. – Ч. 1. – С. 3–17.
6. ***Казьмирчук Г. Д.*** Історична бібліографія: курс лекцій і методичних матеріалів. – К., 2002. – 79 с.; ***його ж.*** 2-ге вид. виправл. і доповн. – К., 2007. – 68 с.; його ж. Історична бібліографія: Курс лекцій і методичних матеріалів для магістрів іст. Ф-ту. – К., 2013. – 183 с.
7. ***Казьмирчук Г., Казьмирчук М.*** Бібліографія історична // Спеціальні історичні дисципліни: Довідник: навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів. – К., 2008. – С. 54–61.
8. ***Кароєва Т. Р.*** Історична бібліографія: навч. посіб. – Вінниця, 2012. – 157 с.
9. ***Кобленц И. Н.*** Историческая библиография // Очерки истории исторической науки в СССР. – М., 1960. – Т. 2. – С. 684–692; М., 1963. – Т. 3. – С. 634–638.
10. ***Ломоносов М. В.*** Полн. собр. соч. – М., 1952. – Т. 3. – С. 218.
11. ***Машкова М. В.*** История русской библиографии начала XX века (до октября 1917 года). – М., 1969. – 494 с.
12. ***Марковская Г. Л., Фрадкин З. Л.*** Советская историческая библиография (1917–1958) // Советская библиография: Сб. ст. – М., 1960. – С. 195–225.
13. Методические указания к применению ГОСТ 7.1-84 Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления. – К., 1987.
14. ***Моргенштерн И. Г., Уткин Б. Т.*** Занимательная библиография. – 2-е изд., исправ. и дополн. – М., 1987. – С. 3–4; (І-е изд. – М., 1978. – 142 с.).
15. ***Симон К. Р***. Библиография: Основные понятия и термины. – М., 1968. – 159 с.
16. ***Симон К. Р.*** История иностранной библиографии. – М., 1963. – 736 с.
17. Современные проблемы образования и воспитания (Круглый стол “Вопросов философии”. Выступление Лифшица М. А.) // Вопросы философии. – 1974. – № 1. – С. 82–84.

Лекція VII
Історія радянської історичної бібліографії

Лютнева 1917 р. революція та Жовтневий переворот цього ж року змінили суспільно-політичну палітру Російської імперії. Із самодержавно-конституційної російської монархії поступово формується тоталітарно-автократична антинародна держава, котра прикриваючись гаслом будівництва соціалістичного всенародного суспільства, створювала колективний ГУЛАГ, де людина перетворювася у незначний гвинтик єдиної репресивної радянської імперії і фізично чи морально знищувалася.

Завершивши військовий розгром політичних супротивників, більшовики поступово проводять реформування вищої школи, науково-дослідних інституцій та наукових організацій.

Реорганізації зазнала і архівна справа. Університети перетворювалися в Інститути народної освіти, знищувався напрацьований позитивний досвід поєднання освіти й науки, запроваджувалися загальноосвітні програми, котрі нівелювали значення освіти в суспільно-громадському житті. Закривалися відомі історичні дореволюційні часописи, створювалися нові науково-громадські періодичні видання, які за традицією друкували коротку інформацію про історичну літературу, що була опублікована, а також про ту, яка планувалася до друку. Отже, радянська доба характеризується тим, що сформовані ще у дореволюційні часи історики-професіонали, котрі пішли на співпрацю з новою владою, продовжили кропітку роботу з описання науково-популярної історичної продукції.

У лекції аналізується література, що розкриває становлення історіографії проблем. Читач має пам’ятати, що наші попередники вимушені були притримуватися ідеологічних та партійний постулатів, а тому їхні висновки не завжди об’єктивні та вірні.

У 20–30-ті роки в процесі формування радянської історичної науки розвивається радянська історична бібліографія, яка характеризується класовим нетерпінням до інакомислячих, забороною опису праць тих вчених, хто попав у списки ворогів радвлади, а також тих, хто вимушений був емігрувати, рятуючи своє життя. Все ж у ці роки традиційно розвивається поточна й ретроспективна бібліографія у напрямку тематичного осмислення літератури з окремих історичних проблем.

У 30-х роках з’являються бібліографічні довідники: тематичні, ретроспективні та поточні. В. А. Ігнатієнко, наприклад, підготував ретроспективний покажчик про українську пресу дореволюційної доби, який, на думку голови Бібліографічної комісії Українського науково-дослідного інституту книгознавства, був “підмурком” української бібліографії. [116]

---

[116] ***Іванушин В.*** Від українського наукового-дослідного інституту книгознавства // ***Ігнатієнко В.*** Бібліографія української преси. 1816–1916. – Х. - К., 1930. – С. 6–7.

Зміст покажчика розкриває внутрішній зміст української періодики з 1816 до 1916 року. Він складається з двох частин: 1) "Покажчика преси, що виходила українською мовою" та 2) "Покажчика української преси, що виходила іншими мовами". Кожний з цих покажчиків має такі розділи: 1) список назв газет і журналів, 2) список видавців, 3) список редакторів, 4) список друкарень, де друкувалася преса, 5) список міст, в яких виходила преса та 6) абетковий список назв. [117]

Прикладом ретроспективного покажчика змісту окремого періодичного видання, підготовленого у 70-х роках XX ст., є систематичний довідник змісту часопису "Життя й революція", укладений Ніною Максимівною Ревою, співробітницею Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України. Він охоплює дослідження з історико-літературних наук, мовознавства, мистецтва, кіно, живопису, освіти та інших галузей науки та культури. [118]

З'являються ретроспективні проблемні покажчики. Зокрема, Вл. Селиванов опублікував у видавництві "Колос" покажчик літератури, присвячений рухові декабристів. Укладач описав більше 1590 декабристознавчих досліджень, котрі розмістив у X розділах: 1) документи, що належали декабристам (листи, щоденники, спогади, літературні праці – 385 позицій); 2) загальні посібники про декабристів (наукові праці істориків, свідчення сучасників декабристів та їх послідовників, зокрема, О. І. Герцена – 127 назв); 3) Таємні товариства (сюди ж віднесені також мемуари декабристів, спогади сучасників, наукові праці – 30 позицій); 4) Бунт Семенівського полку; 5) 14 грудня 1825 року та інші рубрики. Бібліографічний довідник завершується абетковим покажчиком авторів. [119]

У цей час друкувалися різноманітні довідкові видання. Так, С. Вознесенський, який керував семінаром у Ленінградському університеті, підготував покажчик літератури на кожного окремого декабриста, на основі слідчих справ та офіційних матеріалів. Зміст покажчика описаний за абеткою прізвищ декабристів – від І. Б. Аврамова до І. Д. Якушкіна та його дружини Анастасії Василівни. [120]

Важливими покажчиками змісту окремих періодичних видань є систематичний покажчик часопису "Життя та революція", укладений Ніною Максимівною Ревою, співробітницею Львівської наукової бібліотеки ім. М. Стефаника НАН України. Він охоплює дослідження з історико-літературних наук, мовознавства, мистецтвознавства, кіно, живопису, освіти [121] та ін.

---

[117] ***Ігнатієнко В.*** – Вказ. праця. – 285 с.

[118] Життя й революція. 1925–1934: Систематичний покажчик змісту. – Львів, 1970. – 162 с.

[119] ***Селиванов Вл.*** Декабристы 1825–1925: Систематический указатель русской литературы. – Л., 1925. – 160 с.

[120] Библиографические материалы словаря декабристов. – Л., 1926. – 152 с.

[121] Систематичний покажчик до періодичних видань Київського університету (1861 – 1960).: У 2-х вип. – К., 1963. – 376 с.

Співробітники Наукової бібліотеки ім. М. О. Максимовича О. Д. Балабанов, Н. М. Недоступ підготували систематичний покажчик періодичних видань Київського університету за 1861–1960 рр. Матеріал описаний по окремим наукам. Заслуговує уваги фундаментальний опис газет Радянської України, підготовлений О. С. Лук'янчук, Л. В. Пахучою та І. В. Сірою. Укладачі використали матеріали газетних фондів НБУ імені В. І. Вернадського, НАН України розмістивши їх у трьох випусках.

Перший випуск був опублікований у 1979 році, увібрав у себе 400 назв газет за 1917–1920 рр. Правда, тут немає періодичної преси політичних опонентів радянської влади, або тієї, яка друкувалася на "ворожих" більшовицькому режиму територіях. [122] Це викликано тим, що в той час такі видання не пропагувалися, на думку автора такі матеріали є в НБУ.

Другий випуск охопив газети різних типів: відповідно до існуючого на той час адміністративно-територіального поділу – республіканські, губернські, окружні, міські, повітові, районні; за соціальною ознакою – робітничі, селянські, військові; спеціальні видання – транспортні, кооперативні. До довідника включені також одноденні газети. Укладачі описали 682 назв газет, що друкувалися у 1921–1925 рр. [123] У третьому випуску описано 984 газети, які побачили світ у 1926–1929 рр. Укладачі наголошували, що у цей час "формується новий загін радянської преси – заводські, фабричні, шахтні, вузівські друковані багатотиражні газети", яким у цьому випуску відведене чимале місце. [124] Джерела були описані відповідно до української абетки. Зміст джерела не розкривався, але подається чий це був орган, місце видання, наявність номерів.

Надзвичайно цінним є бібліографічний "Покажчик з історії дореволюційної Росії", підготовлений низкою бібліотек колишнього СРСР під редакцією проф. П. А. Зайончковського. У ньому описано 5371 позицій: енциклопедичні довідники і бібліографічні (Русский биографический словарь. - Т. 1. – 25. М. – СПб., Пт., 1896–1918; покажчик по військовому відомству, окремих губерній та ін.). [125] У руслі цього часу варто звернути увагу на покажчик газет, що видавалися в Україні у 1822–1916 роках. Вони описані співробітниками НБУ імені В. І. Вернадського і є цінним джерелом для вивчення суспільного зрізу в Україні цих років. [126]

Класичним проблемним ретроспективним покажчиком, присвяченим опису літератури про декабристів, є безперечно, фундаментальний довідник, відомий, як покажчик "Н. М. Ченцова". Редактор видання М. Н. Піксанов у

---

[122] Газети Радянської України. 1917–1920 рр. (За матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР): Каталог. – К., 1979. – 248 с.

[123] Газети Радянської України. 1921–1925 рр. (За матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР): Каталог. – К., 1981. – 228 с.

[124] Газети Радянської України. 1926–1929 рр. (За матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР): Каталог. – К., 1985. – 305 с.

[125] Справочник по истории дореволюционной России: Биографический указатель. – Изд. 2-е. – М., 1978. – 638 с.

[126] Каталог дореволюційних газет, що видавалися на Україні (1822–1916). – К., 1971. – 182 с. Публікація фонду ЦНБ АНУРСР.

передмові “від редактора” писав, що це “може бути, єдиним досвідом систематичної й всебічної бібліографії декабристів”.[127] Описана література розподілена по двом великим відділам. В окремому розділі, згідно абеткового порядку, література та джерела, присвячені окремому декабристові (документи, спогади, щоденники та література про нього). Усього описано 4451 позиція. Але це не точна кількість літературних джерел, оскільки у тексті покажчика часто зустрічаються номери з літерами “а”, “б”, “в”,[128] або робиться посилання на джерело, яке було описане раніше. Наприклад, “14-е грудня 1825 г. на Сенатск. Пл.” Д. Митрохин. 1925. “С. Гессен. Декабристы перед судом истории. - Л., М., 1926., обложка”.[129] Бібліографія декабристів Н. М. Ченцова нараховує 792 с. До неї складений іменний покажчик (737–789).

Пізніше, у 50–90-ті роки ретроспективні та поточні покажчики про рух декабристів готувала Державна історична бібліотека РРФСР. Вони мали певні структурні зміни у порівняні з покажчиком Н. М. Ченцова. Зокрема, покажчик, складений Р. М. Інглезі й А. А. Соленніковою був не тільки анотованим, але, чи не вперше, був запроваджений спеціальний розділ “В. І. Ленін про декабристів (короткий огляд)” і завершувався представлений покажчик розділом “Художня література” та абетковим покажчиком авторів та редакторів праць.[130]

У 60-ті роки співробітники тієї ж бібліотеки, врахувавши критичні зауваження, висловлені до покажчика Н. М. Ченцова,[131] запропонували нові рубрики тематичного характеру, котрі полегшували радянським декабристознавцям пошук потрібних матеріалів.[132] Наприклад, відомий бібліограф Н. М. Ченцов зумів описати історичну, літературознавчу, філософсько-економічну літературу про дворянських революціонерів з 1825 по 1925 рр. Власне, він розробив структуру покажчика, котрий увібрав у себе такі рубрики: документальні видання, література загального змісту, історія таємних товариств, формування світогляду декабристів, повстання декабристів та ін. Відомі декабристовзнавці та бібліографи, у тому числі, М. В. Нечкина, Р. Г. Еймонтова, А. А. Соленникова закинули “Бібліографії” Н. М. Ченцова те, що в ній відсутній розділ “В. І. Ленін про рух декабристів”,[133] а це, в свою чергу, не сприяло методологічному й теоретичному засвоєнню історії руху декабристів.[134] З погляду сьогоднішнього дня – це нонсенс. Проте в 60–80-ті роки без цього розділу

---

[127] ***Пиксанов Н.*** От редактора // Восстание декабристов: Библиография / Сост. Н. М. Ченцов; ред. М. К. Пиксанов. – М.; Л., 1929. – С. III.

[128] Восстание декабристов: Библиография. – С. 556.

[129] Там само. – С. 723.

[130] Декабристы: Указатель литературы. – М., 1955. – 30 с.

[131] ***Азадовский М. К.*** К методологии декабристской библиографии (По поводу “Библиографии Н.М.Ченцова”) // Каторга и ссылка. – 1931. – № 6. – С. 184–197.

[132] Движение декабристов: Библиография. 1928–1956. – М., 1960. – 435 с.

[133] Движение декабристов: Библиография. 1928–1956. – М., 1960. – 435 с.; Движение декабристов: Указатель литературы. 1977–1987. – К., 1988. – 194 с. та ін.

[134] ***Азадовский М. К.*** К методологии декабристской библиографии (По поводу “Библиографии Н. М. Ченцова”) // Каторга и ссылка. – 1931. – № 6. – С. 184–197.

покажчик літератури не був би опублікований. Певна річ, декабристознавцю потрібно знати політичні оцінки руху декабристів висловлені основоположниками марксизму-ленінізму, однак вони є історіографічним фактом, а не теоретико-методологічною основою декабристознавчих праць, як про це говорили й писали у зазначений час. [135]

Звичайно, важливою властивістю покажчика про декабристів Р. Г. Еймонтової та А. А. Соленникової є те, що вони чітко сформулювали тематичні розділи літератури про декабристів, котрі пізніше будуть використовуватися укладачами нових бібліографічних покажчиків про "споборників святої волі". Потрібно віддати належну шану за складання таких систематизованих проблемно-хронологічних покажчиків, створених під орудою Р. Г. Еймонтової та Г. Д. Казьмирчука. [136] Пізніші бібліографічні покажчики про "піонерів" опозиційного руху Росії першої чверті XIX ст., у складанні яких приймала участь Р. Г. Еймонтова, звичайно, мали ряд суттєвих недоліків.

Автор, не поділяє відмову російських укладачів літератури від використання абеткового принципу у розділах та окремих тематичних відділах, а також нігілістичне ставлення до довідкової декабристознавчої літератури, що була створена й опублікована в Україні у 70–90-х рр. XX ст. Наприклад, у видрукуваному в 1994 р. покажчику літератури про дворянських опозиціонерів укладачі не тільки "забули" висловити подяку українським бібліографам декабризму за складені покажчики, але й не включили до свого посібника цілу низку покажчиків літератури про декабристів, підготовлених колективом науковців Київського національного університету імені Тараса Шевченка та бібліографів Історичної бібліотеки України. [137]

У 70-ті роки XX ст. до складання бібліографічних покажчиків літератури про декабристів звернулися вчені України, започаткувавши бібліографічну декабристознавчу школу. Зокрема, харківський дослідник Ю. Г. Шевченко під науковою редакцією професора А. Е. Кучера підготував й видрукував рекомендаційний покажчик, до якого вніс документальні, епістолярні матеріали декабристів, літературу про них, розмістивши її у 7 розділах. Одним із найцікавіших був розділ "Декабристи на Україні", в якому описано 15 позицій. Серед праць, до нього внесених, знаходимо дослідження М. М. Лисенка, Л. О. Медведської, М. П. Савичева,

---

[135] ***Казьмирчук Г. Д.*** "Апостоли правди": Рух декабристів в історичній літературі 1917 – першій половині 30-х років. – К., 1997. – С. 4–5.

[136] Движение декабристов: Указатель литературы 1960–1976. – М., 1983. – 302 с.; Движение декабристов: Указатель литературы. 1977–1987 гг. – К., 1998. – 194 с. та ін.

[137] Декабристы: Библиогр.указ. 1988 г. / Сост.: Казьмирчук Г. Д. и др. – К., 1990. – 40 с.; Движение декабристов: Указ. лит. 1989 / Сост.: Казьмирчук Г. Д. (отв.ред.) та ін. – К., 1990. – 56 с.; Движение декабристов: Указ. лит. 1990 / Сост.: Казьмирчук Г. Д. (отв. ред.) та ін. – К., 1991. – С. 87 та ін.

Г. Я. Сергієнка та низку газетних матеріалів, що відтворюють життя й діяльність декабристів на Харківщині. [138]

Тематичний принцип розміщення матеріалів використали укладачі покажчика літератури, присвяченого перебуванню декабристів у сибірському засланні. [139] Класифікуючи матеріали до розділу "Праці про окремих декабристів", автори покажчика включили в цю рубрику тільки праці біографічного характеру. Літературу в середині розділів розмістили в абетковому порядку авторів досліджень, або в абетковому порядку персоналій учасників подій (див. розділи: Листи декабристів; Щоденники, записки, спогади декабристів та їх дружин; Сибірська публіцистика, тощо.) У покажчику широко вживається система відсилок, котрі зв'язують розділи за змістом і доповнюють їх в окремих аспектах. Відсилки подаються до номеру бібліографічного опису. [140]

Покажчик "Декабристи і Сибір" має й ряд інших переваг, зокрема, подані анотації праць, розкриті незрозумілі назви, відновлені ініціали учасників руху декабристів тощо. Довідковий апарат бібліографічного покажчика складається з покажчика прізвищ декабристів, іменного та географічного покажчиків.

Заслуговує на увагу тематичний ретроспективний покажчик літератури про українців, що проживають за кордоном – від Австралії до Японії, окремо виділені праці про визначних діячів української діаспори. [141]

Отже, на прикладі характеристики змісту покажчиків, що побачили світ за радянської доби, зокрема, на прикладі бібліографічних посібників про декабристів маємо можливість зробити кілька зауважень. По-перше, поступово здійснюється ідеологізація таких видань, зокрема виділяється окремий розділ про класиків-марксизму на ту чи іншу історичну тему. По-друге, відбувається ґрунтовне покращення таких видань як за змістом, так і за оформленням: чіткою системою опису й науковою інформацією про авторів, укладачів, виявленням маловідомих фактів як про діячів, так і про авторів досліджень. По-третє, радянська бібліографія характеризується систематично-періодичною послідовністю покажчиків з окремих тем історичної минувшини, виникненням і формуванням шкіл з бібліографування, центрів з підготовки висококваліфікованих фахівців. По-четверте, українська бібліографія, зокрема й історична має славну історію, вона знає спалахи "любові" до неї, або "тихої" невдячності. Однак незважаючи ні на що, українські бібліографи спромоглися створити високогатункові покажчики історичної літератури.

---

[138] Декабристы. К 150-летию со дня восстания: Рекомен. указ. лит. – Харьков, 1975. – 12 с.

[139] Декабристы и Сибирь: Библиограф.указатель. – Иркутск, 1985. – 151 с.

[140] От составителей // Там само. – С. 6.

[141] Українське зарубіжжя: Бібліографічний покажчик літератури (1900 – грудень 1999 р.) / Ін-т досліджень діаспори. – К., 1999. – 160 с.

Література:

1. ***Азадовский М. К.*** К методологии декабристской библиографии (По поводу “Библиографии Н. М. Ченцова”) // Каторга и ссылка. – 1931. – № 6. - С. 184–197.

2. Библиографические материалы словаря декабристов. – Л., 1926.

3. Життя й революція. 1925–1934: Систематичний покажчик змісту. – Львів, 1970.

4. ***Іванишин В.*** Від українського наукового дослідного інституту книгознавства // ***Ігнатієнко В.*** Бібліографія української преси. 1816–1916. – Х.–К., 1930.– С. 6–7.

5. ***Ігнатієнко В.*** Зазнач. праця. – 285 с.

6. ***Казьмирчук Г. Д.*** “Апостоли правди”: Рух декабристів в історичній літературі 1917 – першій половині 30-х років. – К., 1997.

7. ***Селиванов Вл.*** Декабристы 1825–1925: Систематический указатель русской литературы. - Л., 1925. –160 с.

8. Систематичний покажчик до періодичних видань Київського університету (1861–1960): У 2-х вип. – К., 1963. – 376 с.

9. Українське зарубіжжя: Бібліографічний покажчик літератури (1900 – грудень 1999 р.) / Ін-т досліджень діаспори. – К., 1999.

Лекція VIII
Бібліографічні покажчики з історії

Бібліографічне джерело – це підготовлений фахівцем покажчик літератури, в якому описана друкована продукція з певної теми або галузі науки, суспільної чи природничої. Джерелом для вивчення історичної бібліографії є покажчики, які охоплюють архівні й рукописні матеріали та історичну літературу, що зберігаються у фондосховищах України та за її межами.

Вивчаючи цю тему, студентам потрібно добре усвідомити типи бібліографічних джерел та посібників, дізнатися, що таке спеціалізовані бібліографічні видання, зрозуміти організацію бібліотечної справи в нашій країні та бібліографічну діяльність бібліотек.

Бібліографічні посібники і покажчики літератури поділяються на такі види: загальна історична бібліографія, каталоги й покажчики літератури окремих країн та періодів, тематичні посібники, спеціальні історичні покажчики, історико-краєзнавча бібліографія, бібліографія з історіографії, джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін. Отже, бачимо, що покажчики за цільовим призначенням можуть бути тематичними та хронологічними.

Бібліографії цільового призначення мають рекомендаційний характер або науково-допоміжний. У першому випадку вони призначені для широкого кола читачів, розраховані на аматорів історії. До таких покажчиків включена література наукова, науково-популярна та художня. Бібліографічні покажчики хронологічного характеру необхідні для науковців та бібліотечних працівників. У них систематизуються джерела й наукова література.

Історична бібліографія, залежно від хронологічного охоплення літератури, може бути ***поточною*** або ***ретроспективною.***

До ***поточних*** бібліографічних покажчиків входить історична література, опублікована за незначний проміжок часу – від тижня до року. Вони оперативно знайомлять читачів з історичними дослідженнями, присвяченими певній темі, регіону чи країні. Поточну бібліографію складають і публікують співробітники центральних бібліографічних центрів країни. До них відносяться Книжкові палати незалежних держав, зокрема, й України. Наприклад, колишня Всесоюзна книжкова палата у Москві отримувала 15 обов’язкових примірників усіх друкованих видань, які виходили в Радянському Союзі. Там вони реєструвалися, описувалися, друкувалися каталожні картки і розсилалися по бібліотеках країни. Республіканські Книжкові палати отримували відповідну кількість обов’язкових примірників друкованої продукції, що побачила світ у тій чи іншій республіці. Нині Книжкова палата України, крім видання каталожних карток, друкує покажчики газетних, статейних матеріалів, а також покажчики монографій та авторефератів.

Сьогодні Книжкова палата України формує національну бібліографію, яка була заснована у 1996 р. і продовжила кропітку працю

бібліографування літературної продукції, започатковану ще у радянську добу, в 20–30-х роках XX ст.[142] Традиційно видаються бібліографічні покажчики: “Літопис книг” (1 раз на місяць, видається з 1924 р.); “Літопис журнальних статей” (2 рази на місяць, видається з 1936 р.); “Літопис газетних статей” (2 рази на місяць, видається з 1937 р.); “Літопис рецензій” (виходить щомісячно, видається з 1936 р.). З 1999 р. в Україні публікується “Літопис авторефератів дисертацій”.[143]

Це найбільш повні джерела державної інформації про нові книги, статті, брошури. Матеріали “Літописів” розписуються стабільно по розділах. У VI розділі описуються історичні праці. Розділ поділяється на підрозділи (археології, етнографії тощо), де за абеткою описані історичні праці. Усі назви нумеруються. Протягом року пагінація суцільна.

Інститут проблем реєстрації, інформації НАН України та Національна бібліотека імені В. І. Вернадського НАН України з 1995 р. друкують у 3-х серіях, у кількості 117 примірників часопис “Український реферативний журнал”. Нас цікавить серія № 3 “Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво”. Журнал виходить один раз у квартал (4 рази на рік). У кожному номері є рубрика “Історія. Історичні науки”, у якій виділяються такі підтеми: Історія історичної думки; Джерелознавство. Допоміжні історичні дисципліни; Історія; Всесвітня історія; Історія України (Історія України VI ст. – 60-ті роки XIX ст.; 60-ті роки XIX ст. – початок XX ст.; Україна в XX ст.); Історія окремих областей України та Автономної Республіки Крим; Історія окремих країн Європи; Історія Росії тощо.[144]

Кожному запису УРЖ присвоюється номер, що включає в себе такі елементи: порядковий номер видання в УРЖ у поточному році; буква, що відповідає певній галузі знань, згідно з рубрикатором НБУ (історія має літеру “т”); порядковий № реферату у випуску. Окрім бібліографічного опису праці та реферативної інформації (або анотації) подано також шифр зберігання книги в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.[145]

З 1961 р. “Літопис книг” виходить двома випусками – головним та додатковим. В основному випуску описуються книги, брошури, довідники, енциклопедії. У додатковому – інструкції, відомчі та інші офіційні матеріали.

“Книжная летопись” наприкінці року зводилася в “Ежегодник книги СССР” у 2-х томах. Структура розташування матеріалу та сама, що і в тижневому випуску “Летописей”. Це було найповніше джерело інформації про статті, опубліковані російською мовою, що побачили світ в основних

---

[142] Книжкова палата України (1919–1998 рр.): Науково-допоміжний бібліографічний покажчик / П. М. Сенько та ін. (уклад). – К., 1999. – 183 с.; Сенченко Н. М. Книжкова палата України 1919–1999: Становлення державної бібліографії. – К., 1999. – 114 с.

[143] Літопис книг. – К., 1999. – № 10. – 192 с.; Літопис журнальних статей. – К., 1999. – № 3. – 38 с.; Літопис газетних статей. – К., 1999. – № 23. – 48 с.

[144] Український реферативний журнал. “Джерело”: Серія 3. – 1999. – № 2. – С. 9–30.

[145] Там само.

журналах, бюлетенях, вісниках, наукових записках тощо. У кінці цих покажчиків як правило, подавався іменний покажчик авторів, редакторів, укладачів. [146]

Специфічні поточні бібліографічні покажчики публікував "ИНИОН" - інститут наукової інформації з суспільних наук при АН СРСР. Співробітники цього інституту готували декілька тематичних покажчиків. Головну увагу істориків привертає звичайно "Новая советская литература по общественным наукам. История. Археология. Этнография." Історику необхідно проглядати і бюлетень "Новая советская литература по общественным наукам. Литературоведение" тощо. До 1993 р. щороку публікувалися 12 випусків кожної серії. Вони мали свою, тільки їм притаманну внутрішню структуру: поділялися на періоди, за основу яких були взяті соціально-економічні формації: первіснообщинного ладу, феодального, капіталістичного тощо. У середині цих періодів виділялися певні рубрики. Наприклад, у розділі, присвяченому капіталістичному суспільству, було виділено в окремі рубрики "суспільно-політичні рухи", "військове мистецтво" тощо. Проте, часто укладачі враховували публікації, присвячені окремій темі історичного минулого. Так, коли у 1975 р. відзначали 150-річчя повстання декабристів, то у випуску "Новая (советская) литература по общественным наукам. История. Археология. Этнография" тимчасово виділяли спецрубрику "До 150-річчя з дня повстання декабристів".

Те саме роблять, коли відзначаються ювілеї видатних діячів, зокрема, М. Г. Чернишевського, Т. Г. Шевченка та інших. У кожному розділі праці описуються в алфавітному порядку, пагінація єдина. До кожного номера додається покажчик прізвищ авторів, редакторів, укладачів, а також тематичний покажчик, що значно допомагає під час пошуку необхідної літератури.

Бібліографічний покажчик "ИНИОН" РАН "Новая литература по социальным и гуманитарным наукам. История, Археология. Этнология" є продовженням "ИНИОН"-овського покажчика минулих літ, він виходить і нині. Хоча частково змінено назву, укладачі наголошують, що він виходить з 1947 р. 6 разів на рік. Зміст кожного числа покажчика є типовим: передмова, рубрики – Історія. Історичні науки; загальні питання; Філософія історії, методологія й методи дослідження; Історія і сучасний стан історичної науки; персоналії; з'їзди, конгреси, конференції… Далі виділяються окремі розділи за періодами історичного розвитку: "Середні віки", "Античний світ", "Стародавня Греція", "Новітня історія" тощо. У цих періодах можливий більш дрібний поділ на підперіоди, зокрема, виділяється література з окремого регіону або теми. До випуску додється – авторський покажчик (російських та іноземних авторів), предметний покажчик

[146] Историческая библиография: Методическое пособие для студентов исторического факультета / Сост.: Мошкович Г. Г., Искандарова Л. К. – Краснодар, 1979. – С. 5–7.

(наприклад: Абашидська культура), покажчик використаних джерел (від часопису “Аврора”. – СПб., 1994. – № 9/10). [147]

Літопис авторефератів кандидатських і докторських дисертацій, що захищалися у Радянському Союзі, а тепер у Російській Федерації, виходив з 1981 р. щомісячно. У цьому покажчику описані автореферати з усіх галузей науки, які розподілено на 19 розділів. Окремий відділ – Історичні науки – поділяється у свою чергу на два підрозділи: “на ступінь доктора наук” та “на ступінь кандидата наук”. Пагінація описаних авторефератів наскрізна, у кожному розділі дотримано абетковий принцип пошукачів наукового ступеня. Ось як, наприклад, описується один з авторефератів: “5640. Исаев В. И. Быт рабочих Сибири в условиях индустриализации (вторая половина 1920-х – 1930-е гг.): (07.00.03) Рос. АН. Ин-тут востоковедения. – М., 1995. – 32 с. – Библиогр.: С. 36–38 (30 назв. – / 96 – 00455а /)”.

З 1999 р. в Україні публікуються поточні бібліографічні покажчики авторефератів дисертацій на здобуття вчених ступенів доктора та кандидата наук. Це щоквартальний покажчик. Публікації вписуються згідно переліку ДАК Україні від 1997 р. по спеціальностям, зокрема і з історичних наук. Спочатку фіксуються праці висунуті на ступінь доктора наук, після – на ступінь кандидата наук. Після прізвища, ім’я та по-батькові, описується назва автореферату, зазначається шифр, місце захисту, рік захисту, кількість сторінок, кількість бібліографічних посилань. [148] Наприклад “Літопис авторефератів дисертацій” № 2 за 2010 р. описав 2400 авторефератів. “Історія” описана в самому кінці, чого раніше не було. Виділено рубрики: “Археологія. Передісторія. Археологічні пам’ятки”, “908. Краєзнавство”, “93/94 Історія. Історичні науки. Історіографія”, “930.2 Методологія історії. Допоміжні історичні дисципліни”, “930.25 Архівознавство. Архіви”, “94 (1-87) Історія зарубіжних країн”, “94 (447) Історія України”. В останній рубриці описано 16 позицій, з яких 3 захищені в КНУ. [149]

Інститут наукової інформації з суспільних наук АН СРСР публікував також реферативні журнали “Общественные науки в СССР. Серия 5. История”, “Общественные науки за рубежом. Серия 5. История.” На ці покажчики слід звернути особливу увагу. Вони допоможуть оперативно ознайомитися з дослідженнями зарубіжних учених, публіцистів, які працюють над конкретними темами вітчизняної історії, тим більше, що вони є реферованими.

Поточні покажчики публікували також республіканські бібліотеки. Серед них представляють інтерес – квартальник новосибірських бібліографів, в якому описано літературу з історії Сибіру, а також квартальник Кольського півострова тощо.

---

[147] Новая литература по социальным и гуманитарным наукам. История. Археология. Этнология. – М., 1996. – 146 с.

[148] Літопис авторефератів дисертацій: Державний бібліографічний покажчик України. – К., 1999. – № 1. – С. 35–40; № 3. – С. 44–46; № 4. – С. 64–69; 2001. – № 1. – С. 40–44; № 3. – С. 36–40 та ін.

[149] Літопис авторефератів дисертації: Державний бібліографічний покажчик. - К.: Книжкова палата, 2010. – С. 154–155.

Ретроспективна історична бібліографія – видання, в якому описана історична література, що видавалася протягом тривалого відрізку часу. Як правило, це багатотомні видання або окремі солідні праці.

Звернемо увагу на ряд типів ретроспективної бібліографії. Візьмемо, наприклад, окремі бібліографічні покажчики, в яких описана історична література, присвячена історії окремої країни (Франції, Англії, Україні та ін.), або окремим розділам історичної науки. У такому випадку ми можемо мати ретроспективну бібліографію історії Стародавнього світу чи новітньої історії. Існують бібліографії ретроспективного типу, де фіксується література окремої історичної науки, наприклад, археології або історіографії.

Перший ретроспективний покажчик з'явився в Росії у 50-тих роках XIX ст. Його укладачем був Микола Васильович Калачов (1819–1885), який при Міністерстві закордонних справ Росії почав видавати "Архив историко-юридических сведений, относящихся к России". Разом із ним у складанні бібліографічних покажчиків брали участь Михайло Миколайович Капустін (1847–1917), Олександр Миколайович Афанасьєв (1827–1871).

У передмові до першої книжки "Архива" М. В. Калачов писав, що "видавці подаватимуть достовірні і по змозі повні бібліографічні відомості, необхідні для тих, хто займається вітчизняною історією, статистикою і правом". [150] Його сучасники, зокрема, К. Д. Кавелін, високо оцінювали бібліографічні публікації "архива". Останній писав: "Не можемо… не висловити вченому видавцю "Архива" особливу подяку за щасливу і, наскільки ми знаємо, нову думку – ввести у своє видання спеціальні бібліографічні покажчики". [151]

За радянських часів також публікувалися ретроспективні історичні бібліографії. Для тих, хто спеціалізується по вивченню розвитку дореволюційної історичної науки, слід ознайомитися з фундаментальною працею з бібліографії по історії історичної науки "Историческая наука в СССР. Дооктябрьский период" (М., 1965. – 703 с.). Над складанням цієї бібліографії працювали: Е. А. Вайсброд, К. І. Голиков, Б. А. Каменецький, В. І. Мендельсон, Р. Г. Еймонтова та інші. Ними описано 11086 позицій, як-от, книг і статей з журналів та збірників, а також вибірково газетний матеріал.

Структура бібліографічного покажчика, як ми уже згадували, досить складна – він поділяється на відділи, періоди, рубрики. Наприклад, у загальному відділі можна ознайомитися з літературою про діяльність навчальних закладів і товариств у історичній галузі, дізнатись про окремих істориків. Раніше тут обов'язково виділялись спеціальні теми, такі наприклад, як: К. Маркс і Ф. Енгельс про історичну науку в Росії; початок ленінського етапу у вивченні історії і таке інше.

---

[150] История СССР: Указатель библиографических пособий. – Ч. 1. – М., 1983. – С. 5.

[151] ***Кавелин К. Д.*** Архив историко-юридических сведений, относящихся к России, издаваемый Николаем Калачевым. - Кн. 1. – М., 1850 // Кавелин К. Д. Собр. соч.: В 4-х т. – СПб., 1897. – Т. 1. – СПб., 1887.

У розділі “Історіографія історії СРСР до 1917 р.” література розміщувалася по великих хронологічних періодах. У межах кожного періоду виділялися тематичні рубрики з окремих проблем. У розділі “Література про діяльність навчальних закладів і товариств історичного напрямку” описано праці з діяльністі історичних інституцій колишнього СРСР та союзних республік, вивчення й викладання історії у вищих навчальних закладах, діяльність історичних музеїв, архівів, історичних товариств тощо.

Проте, бібліографії складають не тільки співробітники бібліотек, але й науковці. До ретроспективних покажчиків відносяться й видання, підготовлені у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. У 1979 році нами опубліковано бібліографічний покажчик, куди ввійшла ювілейна література, присвячена рухові декабристів (1131 назв). [152] Згодом до виявлення і опису літератури та складання ретроспективних покажчиків підключилися студенти, які спеціалізувалися по кафедрі історії народів Росії. Це студенти: Ю. М. Шлапак, Т. М. Соловйова, І. М. Коптєв, С. П. Стельмах та інші. Тепер дехто з них викладає історію у школах, інші – у вищих навчальних закладах – педагогічних університетах та Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. [153] Останнім часом над складанням бібліографічних покажчиків працював колишній студент історичного факультету А. В. Силкін. Таким чином, досліднику для серйозної наукової праці слід створити власну картотеку, мати у власній бібліотеці довідкову літературу.

Структура покажчиків поданих автором визначає найбільш важливі проблеми руху декабристів. Наприклад, покажчик “Движение декабристов. Указатель литературы 1977–1987 гг. – К., 1988. – 194 с.” складається з 11 розділів. Ось кілька з них:

I – К. Маркс, Ф. Енгельс і В. І. Ленін про рух декабристів;

II – Джерела загального характеру (документи, записки, твори, листи);

III – Література загального змісту;

IV – Світогляд декабристів;

V – Таємні товариства. Повстання. Слідство. Суд;

VI – Матеріали про окремих декабристів;

VII – Дружини і нащадки декабристів;

VIII – Декабристи і передове російське суспільство;

IX – Пам’ятні місця декабристів;

X – Декабристи і культура;

XI – Історіографічні дослідження. Бібліографічні покажчики.

Бібліографічний покажчик завершується іменним покажчиком.

---

[152] ***Казьмирчук Г. Д.*** Движение декабристов. Юбилейная литература. 1975–1979 гг. – К., 1979. – 131 с.

[153] Движение декабристов. Указатель литературы. 1977–1987 гг. / Сост.: Г. Д. Казьмирчук (отв. ред.), Вавренюк Р. С. и др. – К., 1988. – 194 с.

Найбільшим джерелом для складання бібліографічних підручників та покажчиків є, звичайно, бібліотеки. Серед них найбільші книгозбірні Росії – колишня Державна ордена Леніна бібліотека СРСР ім. В. І. Леніна, а тепер Російська державна бібліотека (Москва), Державна публічна бібліотека ім. М. Є. Салтикова-Щедріна (Санкт-Петербург), у фондах яких нараховується 38,5 млн. одиниць зберігання.[154] Але першою у світі систематизованою бібліотекою була книгозбірня Амур Банопола.

Існує ряд значних бібліотек і в Україні, такі наприклад, як: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського НАН України, Національна історична бібліотека України, Національна парламентська бібліотека України та ін.

Зупинимося більш докладно на історії Наукової бібліотеки ім. М. О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, яка нараховує вже 180 років.

Наукова бібліотека імені М. О. Максимовича

Заснована вона була на базі бібліотеки Кременецького ліцею, закритого у 1834 р., і нараховувала 34 тис. книжкових одиниць. У наступні 30 років (1834–1864) книжкові фонди бібліотеки зросли лише на 114 тис. книжкових одиниць. До Жовтневого перевороту 1917 р. щорічно на придбання літератури витрачалось від 4 до 15 тис. крб., на які протягом року купувалося 3–5 тис. книжок.[155] Поповнювалися бібліотечні фонди також за рахунок пожертвувань і дарунків професорів університету, таких, як М. Х. Бунге, М. І. Костомарова, І. В. Лучицького та ін. Велику увагу Рада університету, а саме вона керувала бібліотекою до 1886 р., приділяла комплектуванню фондів. Помітне місце в них посідала іноземна періодика.

Професорсько-викладацький склад та студенти могли користуватися книгами у читальному залі по 6 год. на день, абонемент працював лише тричі на тиждень (по 3 години).

Подібно до багатьох бібліотек Росії, бібліотека Університету св. Володимира до 90-х років XIX сторіччя не мала систематичного каталогу. Читачі користувалися тільки алфавітним картковим каталогом, складеним у 50-х роках XIX сторіччя бібліотекарем Красовським (потім він був надрукований як тритомник); продовження алфавітного каталогу, як додаток, друкувалося в “Университетских известиях”. У 60-х роках було зроблено спробу створити систематичний каталог, але безуспішно, оскільки бібліотечна комісія не прийняла запропоновану класифікаційну схему систематичного каталогу.[156]

Першим її бібліотекарем був П. Й. Ярковський, а після нього – А. Я. Красовський (вчитель І-ї гімназії), який розпочав складати алфавітний каталог. Наприкінці XIX сторіччя професор В. О. Кордт розробив схему

---

[154] Библиотеки СССР: Справочник. – М., 1974. – С. 431.

[155] ***Кузьменко Г. С., Недоступ Н. М.*** Наукова бібліотека // Науковий щорічник за 1958 рік. – К., 1959. – С. 411.

[156] Там само. – С. 411–412.

систематичного каталогу і схему розстановки книг нових надходжень, яка існує й досі. Велику увагу комплектуванню книгозбірні Київського університету приділяли професори університету: С. І. Маслов, В. С. Іконников, М. К. Грунський та інші.

Бібліотекар Юріївського університету, а згодом Університету св. Володимира Веніамін Кордт в одному з листів до В. С. Іконникова наводить цікаві дані про один із шляхів комплектування фондів бібліотеки – передачу особистих бібліотечних колекцій колишніх професорів та громадських діячів до бібліотеки. Так, наприклад, бібліотека Університету св. Володимира отримала бібліотеку М. І. Костомарова, яка нараховувала 1266 одиниць, бібліотеку О. М. Лазаревського – 10000 одиниць, бібліотеку колишнього Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора Д. І. Бібікова – 16 000 одиниць.[157] Проте, є свідчення, що кількість книг бібліотеки Д. І. Бібікова, котру передала його донька, нараховує всього 14 000 одиниць.[158] До фондів бібліотеки Університету св. Володимира поступили також приватні бібліотеки професора й ректора університету М. Х. Бунге, професора медицини І. Сікорського. За радянської доби ці колекції були передані Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.

Пономарьов Степан Іванович (03.08.1828–13.11.1913). Визначний книгознавець, бібліограф, літературознавець ?????

Професори університету самі часто працювали в бібліотеці, писали великі бібліографічні дослідження. Так, В. С. Іконников опублікував “Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского университета св. Владимира”, який має наукову та пізнавальну цінність і сьогодні.

Складною виявилася доля університетської бібліотеки за радянської доби. У зв’язку з реорганізацією університету у 1920–30-ті роки змінювалися структура і книжковий фонд бібліотеки. У 1926 р. з університету були виділені медичний і педагогічний інститути, а сам університет став називатись Інститутом народної освіти ім. М. П. Драгоманова, внаслідок чого, 700-тисячний фонд бібліотеки був поділений на три нерівні частини, а ще одну велику частину книжкового фонду разом із бібліотечним приміщенням було передано Всенародній бібліотеці України (нині – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського – філіал № 1).

З 1933 року, коли університет відновлюється, розпочинається новий підхід до комплектування бібліотеки.[159] А після 1945 р. почався бурхливий розвиток книжкового фонду бібліотеки. Напередодні святкування 150-річчя

---

[157] Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Ф. 846. – Оп. 1. – Спр. 50; ***Войцехівська І. Н.*** Історичне джерелознавство у творчості В.С.Іконникова // Рукопис дис … докт. іст. наук. – К., 2000. – С. 26.

[158] ***Колесник Е. А.*** Книжные коллекции Центральной научной библиотеки Академии наук имени В. И. Вернадского. – К., 1987. – 115 с.

[159] ***Казьмирчук М. Г.*** Відновлення класичного університету в Києві та його діяльність у довоєнний період (1933–1941 рр.). - К., 2012. – С. 34–35.

заснування Київського національного університету імені Тараса Шевченка 1984 р у фондах університетської бібліотеки налічувалося 3 млн. книжок та журналів. Щороку її фонди поповнювалися 140–150 тисячами примірників вітчизняних видань. Понад 27 тис. читачів – студентів, аспірантів, викладачів, наукових співробітників – на 10 абонентах та в 30 читальних залах щорічно одержували 2,5 млн. книжок та журналів. [160] У 1994 р. масив бібліотеки університету нараховував 3,5 млн. примірників друкованої продукції. [161]

Співробітники бібліотеки плідно працюють над пропагандою наукової літератури. Організовуються виставки, присвячені знаменним датам, проводяться щотижневі "Дні інформації" про нові надходження до бібліотеки. Підготовлені й опубліковані покажчики літератури.

У бібліографічному відділі Наукової бібліотеки імені М. О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка до послуг студентів є такі каталоги: *Алфавітний каталог книг* (слов'янським шрифтом – до 1981 р., латинським – до 1958 р.); *Систематичний каталог*, який охоплює літературу по рубриках: Марксизм-ленінізм, Всесвітня історія, Історія СРСР, Археологія та ін. Існує спеціальний *"Системний каталог"* авторефератів дисертацій; *Алфавітний каталог* дисертацій; *абетковий каталог* періодичних вітчизняних та зарубіжних видань; алфавітний каталог книг латинським шрифтом тощо. Як у приміщенні каталогів, так і у кімнаті бібліографії чергують бібліографи, які оперативно підкажуть, як знайти ту чи іншу книжку, оформити замовлення на неї тощо.

У кімнаті наукової бібліографії, крім поточної та ретроспективної бібліографії, є систематична картотека статей, довідкові й бібліографічні ретроспективні покажчики літератури. У Науковій бібліотеці імені М. О. Максимовича сьогодні нараховується близько 90 тис. примірників науково-довідкової літератури. Серед них відзначаємо: багатотомне довідкове видання В. І. Межова. Автор рекомендує звернути увагу на другий том, в якому описується література, що побачила світ у 1865–1876 рр. У відповідних розділах по роках життя в ній висвітлено ряд російських діячів. [162]

До раритетів бібліографічного відділу бібліотеки відноситься й 4-й том цього ж видання (СПб., 1884. – 408 с.), де описана література за 1865–1876 рр., присвячена історії російської словесності й мови. Вона розписана по таких розділах: історія російської словесності; каталоги книг і статей; бібліографічні покажчики; хрестоматії. До цінних надбань фондів нашої бібліотеки відноситься й книга "Русская историческая библиография. Год 1855." (СПб., 1861. – 159 с.). У ній описана опублікована продукція за розділами (наприклад: історія Росії (літописи, акти, грамоти)). В інших

---

[160] ***Недоступ Н. М., Колодько Л. О.*** Наукова бібліотека університету // Вісн. Київ. ун-ту. Іст. науки. – К., 1984. – Вип. 26. – С. 117–118.

[161] ***Нестеренко В. І.*** Історія наукової бібліотеки Київського університету ім. Т. Г. Шевченка // Бібліотечний вісник. – 1994. – № 5-6. – С. 30-33.

[162] Русская историческая библиография / Сост. Межов В. И. – СПб., 1882. – 458 с.

розділах знаходиться література про російські православні монастирі, періодичні видання (збірники, записки, газети).

Інтерес у дослідників радянських часів викликають довідкові видання бібліографічного відділу Наукової бібліотеки ім. М. О. Максимовича. Наприклад, щорічний бібліографічний покажчик "Українська РСР у пресі СРСР і зарубіжних країн" до 1989 р. (виходить з 1956) містить інформацію про твори друку, видані в союзних республіках, зарубіжних країнах, що пов'язані з Україною. Покажчик складається з двох частин: "Українська РСР у пресі СРСР" і "Українська РСР у пресі зарубіжних країн". До поточних належить, приміром, покажчик "Кольский полуостров. Указатель отечественной литературы о Мурманской области за 1984 год. – Ч. 1: Общественно-политическая жизнь области, физическая культура и спорт – литературная жизнь, история. Рецензии на ранее вышедшие краеведческие книги". – Апатиты, 1987. – 263 с. А також – "Україна у Великій Вітчизняній війні". Рекоменд. бібліографічний покажчик. – К., 1989. – 87 с., який увібрав в себе праці, спогади, мемуари, опубліковані протягом останніх 5 років.

У бібліотеці відкрито комп'ютерний клас. Тепер усі нові закони і постанови Верховної Ради, зберігаються тут. Така інформація користується великим попитом у студентів, які ще мають змогу безкоштовно робити роздрукування. Також через комп'ютер можна одержати інформацію про передплатні видання в Україні та університеті, про літературу, яку бібліотека одержує від Фонду Сороса, про праці викладачів університету та інших вузів країни. Грант фондів "Відродження", "Кожному студентові – сучасні можливості" надав змогу придбати для бібліотеки факс-модем, комп'ютери, а також організувати підрозділ, де студенти можуть довідуватися про можливості навчання за кордоном.

Поповнився бібліотечний фонд і змістовною літературою, яку подарували посольства Італії, Німеччини, Іспанії. Це також допомогло у відкритті читального залу іноземної літератури в інституті міжнародних відносин. А відділ рідкісної книги поповнився ще одним виданням із штампом університету. Це одна з книг, яку під час війни гітлерівці вивезли до Німеччини.

В університетській книгозбірні 4 березня 2010 р., було офіційно відкрито Російський центр (приміщення № 31-а). Книжковий фонд русистики нараховує 2 тис. одиниць з 32 галузей знань, серед них історія, право, географія, педагогіка тощо. У книжковому фонді – довідкові видання: енциклопедії та словники. Зокрема, виділимо: енциклопедію етикету, укладену Іваном Панкеєвим, наявні також "Антологія бардівської пісні: 100 бардів, 600 пісень", колекція великих альбомів "Русская иконопись. Сюжеты и шедевры" тощо. Заслуговує уваги колекція мультимедійних видань (більше 200 назв), та ліцензійних дисків кінокласики: "Вечори на хуторі поблизу Диканьки", "Тихий Дон" та ін. Аудіокниги, які читають відомі актори, наприклад, Олексій Петренко читає повість Миколи Гоголя "Тарас Бульба", Віктор Зозулін – роман Михайла Булгакова "Майстер і Маргарита" тощо.

Російський центр забезпечує всім відвідувачам безкоштовний доступ до сучасних електронних ресурсів. Він під'єднаний до таких російських наукових і освітніх ресурсів Інтернет-мережі, як повнотекстові дисертації Російської державної бібліотеки і довідково-інформаційна система "Интегрум", що є архівом інформації з відкритих джерел і зберігає понад 750 млн. документів та щоденно поповнюється 40 000 нових матеріалів, база даних "Рубрион" – словники і довідкові видання. [163]

Комплектування фондів НБ університету – важливий напрямок роботи колективу бібліотеки. Директор цієї установи В. Несторенко наголошує, що ректорат університету імені Тараса Шевченка, дирекція НБ вишукують різні види комплектування: купівля, документообмін, дарування (безкоштовна передача від фізичних та юридичних осіб).

У 2010 р. факультети замовляли необхідну літературу. Після схвалення списку Комісією з питань комплектування та списання, він передався до тендерного комітету. Було закуплено 1218 примірників (109 назв) на суму 149 221 грн. [164] Документообмін НБ проводиться як з вітчизняними, так і з бібліотеками Польщі, Румунії, Болгарії та із бібліотеками 47 країнами Західної Європи, Азії, Америки та Австралії. Наприклад, у березні 2011 р., НБ передала 100 назв українських видань Бібліотеці української літератури. У цьому ж році особливу увагу було приділено поповненню книжкового фонду бібліотеки науковими, навчальними та довідковими виданнями з різних галузей науки і освіти. [165]

У 2010 р. керівництво університету вирішило питання про передачу всіх видань ВПЦ "Київський університет" до НБ. [166] З одного боку, це добре, оскільки бібліотечні підрозділи факультетів отримують певну кількість (до 5–10) підручників та посібників (наприклад, "Історія України" (К., 2008) та "История Украины" (К., 2010), підготовлені колективом кафедри історії для гуманітарних факультетів (зав. кафедри – д. і. н, проф. Г. Д. Казьмирчук) та кафедри української історії та етнополітики (зав. кафедри – д. і. н, проф. А. П. Коцур) за редакцією Г. Д. Казьмирчука.

Однак, особисті подарунки – це нестійкий вид комплектації. Все залежить у першу чергу, від викладачів університету. Наприклад, колектив кафедри історії для гуманітарних факультетів передав більше 40 наукових та науково-популярних видань. М. Г. Казьмирчук – (кафедра української історії та етнополітики), подарувала бібліотеці 2 підручники: 3 Історії України, Кінофонодокументи та Архіви особового походження та ін. Так поступають й інші викладачі нашого університету – дарують свої праці і підручники університетській бібліотеці ім. М. О. Максимовича.

---

[163] ***Пахолок З.*** Російський центр пропонує // Київський університет. – 2011. – № 4–5 (вересень). – С. 6

[164] ***Несторенко В., Канівська С.*** Як комплектуються фонди // Київський університет. – 2011. – № 6, квітень. – С. 7.

[165] Там само.

[166] Там само.

Загальний фонд Наукової бібліотеки, в 2011 р. становив 3,4 млн примірників документів. Протягом навчального року (2010–2011) майже 40 тис. читачам було видано 1,8 млн примірників літератури.

У 2010 р. бібліотекою отримано з різних джерел комплектування 28 795 примірників документів на суму понад 1,1 млн грн. Використано коштів на передплату періодичних видань майже на 700 тис. грн. За передплатою було отримано: журналів – 5304, газет – 11417. У вітчизняному бібліотечному просторі здійснювався активний книгообмін із 45 бібліотеками України: НБУВ НАН України, Національною парламентською бібліотекою України, з науковими бібліотеками багатьох університетів.

Співробітники Наукової бібліотеки імені М. О. Максимовича активно співпрацюють з Інститутом енциклопедичних досліджень НАН України для "Енциклопедії сучасної України", проводили роботу над укладанням двох видань анотованої бібліографії "Михайло Петрович Драгоманов (1845–1895)", присвяченої 170-річчю вченого. У першому виданні представлені праці Михайла Драгоманова та рецензії на них за період 1864–2009 рр. (приблизно 1230 назв). Друга публікація "Михайло Драгоманов. Бібліографія (1861–2011)" вміщує більше 6 тис. позицій. [167]

У 1997 році бібліотека університету підключилася до мережі Інтернет. Це конче було потрібно, адже бібліотека – методичний центр вузівських книгозбірень України.

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України

Національна бібліотека України НАНУ імені В. І. Вернадського заснована 2 (15) серпня 1918 р. як Національна бібліотека Української держави на підставі Закону про утворення фонду "Національної бібліотеки Української держави", ухваленого Радою Міністрів 23 серпня (5 вересня). Утворено Тимчасовий комітет для створення Національної бібліотеки Української держави в м. Києві. До цього комітету увійшли В. І. Вернадський (перший президент Української Академії наук), С. О. Єфремов, А. Ю. Кримський, Р. П. Житецький і В. О. Кордт. У 1919 р. склад комітету буде розширено до 8 осіб, а в 1921 р. зменшено до 6. У листопаді 1918 р. Тимчасовий комітет склав план організації НБУ Української держави. 3 травня 1919 р. Спільне зібрання Академії наук ухвалило змінити назву бібліотеки на "Всенародну бібліотеку України" при Всеукраїнській Академії наук у м. Києві (ВБУ). У 1924 р. комісією Укрголовпрофосу затверджено "Положення про Всенародну бібліотеку України у м. Києві", яке пітвердило статус бібліотеки як наукової установи. З 1925 р. ВБУ у числі 4 великих бібліотек СРСР почала отримувати секретні

[167] Звіт Ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка Губерського Леоніда Васильовича про роботу за період з грудня 2010 р. по грудень 2011 р. та завдання на наступний. – С. 77–78.; Михайло Драгоманов. Біліографія / Упоряд.: М. О. Мороз, В. А. Короткий (кер. авт. кол.), І. І. Тіщенко, С. І. Білокінь. – Дрогобич: Коло, 2011. – 749 с.

видання, а із 1933 р. згідно постанови ЦВК та РНК СРСР “Про постачання найважливіших державних книгосховищ” видання, які публікувалися на території СРСР у кількості одного примірника. У 1934 р. бібліотека вийшла із підпорядкування Наркомпросу УКСР і підпорядкувалася Академії наук. Тоді ж вона отримала нову назву “Бібліотека Всеукраїнської академії наук”. Через три роки знову відбулася зміна назви – Бібліотека Академії наук УРСР, яка перетворилась на державне книгосховище України. З “благословенням” президента АН УРСР О. О. Богомольця бібліотека активно розробляє й впроваджує в свою роботу класифікаційні системи генерального каталогу.

У роки ВВВ бібліотека була евакуйована в столицю Башкірії – м. Уфа, де розмістилася у приміщенні Державного педагогічного інституту, було відкрито читальний зал з відкритим доступом до фондів. У травні 1944 р. бібліотека повернулася до Києва. Пізніше бібліотека отримує статус Державної публічної бібліотеки УРСР. Бібліотека отримує нові функції – депозитарію публікацій ООН, кординатора довідково-бібліографічної роботи в Україні, кординатора суспільно-політичних наук, мовознавства, літературознавства, мистецтвознавства, хімічних наук тощо.

24 травня 1964 р. у відділі друку періоду української державності (1917–1920 рр.) спалахнула пожежа, що тривала кілька днів. Дисиденти звинуватили в цій пожежі шовініста Пружальського, який свідомо виконав цей злочин, при мовчазній згоді органів безпеки*. У 1965 р. бібліотека отримує нову назву – Центральна Наукова бібліотека Академії наук УРСР, а з 1988 р. ім’я В. І. Вернадського. У 1980 р. її фонди нараховували понад 10 млн. назв, у тому числі 516 інкунабул, близько 300 000 рукописів, понад 6500 книг церковоно-слов’янського шрифту XV–XVI ст. Тут зберігався найголовніший фонд комплектів газет і журналів (понад 119 тис.).

Отже заснована у 1918 році як Всенародна бібліотека України, вона, як і мріяв В. І. Вернадський, перетворилася в Україні на велику бібліотеку світового типу, “в якій були б зібрані твори, думки й знання з усіх наук, таку бібліотеку, яка дозволила б, не виїжджаючи з країни, мати можливість ознайомитися у повному обсязі зі світовою літературою по всіх галузях людського розуму, на всіх мовах”. [168]

НБУВ – одна з найбільших бібліотек в Україні (сьома у світі). У її фондах – 13 мільйонів одиниць зберігання: збірники стародавніх пам’яток слов’янської писемності, рукописні книги XI–XVIII ст., історичні документи

---

* Коротенько про жахливу подію: 23.05.1964 р. о 5.30 ранку розпочався великий пожар в НБУ, організований співробітником цієї установи. Віктор Пружальський – вихованець історичного ф-ту КДУ і бібліографічного ф-ту Харківського інституту культури. Євген Сверстюк написав про цю подію, де твердив про слід спецслужби України. У вересні 1964 р. суд осудив його на 10 років позбавлення волі. Під час судового слухання він твердив, що це акт помсти начальству за зневагу до нього. В. Пружальський також твердив: я комуніст. Життя моє боротьба, як для Леніна під час підготовки революційних потрясінь.

[168] Центральная научная библиотека им. В. И. Вернадского Академии наук Украинской ССР. Краткий путеводитель. – К., 1989. – С. 3.

XVI–XVIII ст., архіви. У бібліотеці зберігається найдавніша рукописна пам'ятка східнослов'янської письменності X – початку XI ст., відома під назвою "Київські глаголичні листки", фрагменти рукопису XIII ст., "Сліпченський Апостол", "Оршанське Євангеліє" XIII ст. та широко відома "Пересопницька Євангелія" (1556–1561 рр.). Тут знаходяться 12 універсалів Богдана Хмельницького, понад 800 книг, видрукованих кирилицею, а також знаний "Апостол" першодрукаря Івана Федорова та інші рідкісні книги. У бібліотечному сховищі зібрано близько півтисячі мініатюрних книг. Тут є і книга-гігант "Декрети Граціона", опублікована у Страсбурзі в 1472 р., яка важить 12 кілограмів. [169] Щорічно до фондів НБУВ надходить близько 200 тисяч примірників, із них 75 тисяч – література іноземними мовами. Фондами НБУВ щорічно користується понад 40 тисяч читачів, їм видається близько 3-х мільйонів видань. Огляд фондів НБУ зробив відомий археолог України І. Г. Шовкопляс. [170]

На першому поверсі нового приміщення по проспекту 40-річчя Жовтня 3, знаходиться Відділ довідково-бібліографічного обслуговування (каталоги). На другому поверсі – два пункти видачі літератури і 11 читальних залів, зокрема, зал гуманітарних наук та зал для науковців технічних наук.

У каталогах зібрані картки книг з 1940 року, хоча бібліотека має великі фонди дореволюційних видань. Вимоги на книги до 1940 року приймаються у відвідувачів без шифрів. Необхідно звернути увагу на наявність Генерального каталогу бібліотеки, який відбиває всю наявну літературу НБУВ, доступ до якого читачам практично необмежений.

Система каталогів НБУ імені В. І. Вернадського – основний засіб інформації про фонди бібліотеки. Алфавітний і систематичний каталоги відображають фонди головного зберігання. У лівому крилі розміщується абетковий каталог, а в правому – систематичний. Крім них є ще такі каталоги:

- книг, надрукованих громадянським шрифтом, розпочинаючи з 1940 року;
- книг, надрукованих латинським шрифтом;
- дисертацій;
- авторефератів дисертацій;
- часописів і видань, що продовжуються, надрукованих громадянським шрифтом;
- об'єднаний алфавітний каталог зарубіжних книг, що надходять до фондів бібліотеки.

Систематичні каталоги розміщені у правому крилі:

- генеральний систематичний каталог книг, надрукованих громадянським шрифтом;

---

[169] ***Туровська Л.*** Найбільша бібліотека держави // Голосіївська газета. – 2006. – № 2 (лютий). – С. 4.

[170] Книжкові фонди Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського Академії наук УРСР: Короткий огляд. – К., 1989. – 84 с.

- генеральний систематичний каталог книг, надрукованих латинським шрифтом;
- систематичний каталог дисертацій (захищених у наукових закладах України з 1951 р.);
- систематичний каталог авторефератів (з 1986 р.).

Досвідчені консультанти дадуть інформацію з пошуку потрібної літератури: по абетковому – 261-93-22, систематичному – 261-93-29 телефонах. В пошуку літератури допоможуть співробітники довідково-бібліографічного обслуговування (к. 221). У цьому відділі є понад 130 тис. примірників вітчизняних і зарубіжних довідників і бібліографічних видань.

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського створений інформаційний центр "Інформаційний ресурс Internet-вузла http://www. nbuv.gov.ua.", у якому зібрані бібліографічні ресурси: 100 тис. каталожних записів з 1994 р.; 16 тис. рефератів наукових видань з 1998 р.; каталог дисертацій з 1993 року у кількості 17 тис.; каталог авторефератів дисертацій з 1993 – 22 тис. Записів; картотека у 830 тис. записів, виданих 1980–1996 рр.; 2 тис. абеткового покажчика журналів з 1994 р. Електронні тексти – 3 тис. книг, статей, авторефератів; 2,2 тис. текстів авторефератів дисертацій, що надійшли з 1998 р.; комп'ютерні верстки праць наукових установ, переданих НБУВ; раритети бібліотеки, приміром, Київські глаголичні листки X ст. і Львівський Апостол 1574 р. Поряд із власними ресурсами подається значна підбірка Internet-адрес національних, галузевих бібліотек й інформаційних центрів України, путівники по зібраннях електронних книг і періодичних видань тощо.

До найцікавіших новітніх видань довідникового характеру належить праця, підготовлена вченими Інституту біографічних досліджень – одного з наукових підрозділів НБУ імені В. І. Вернадського – перший випуск студій, де публікуються біографічні дослідження, що розкривають проблеми розвитку біографістики в різних регіонах України та видатних українців із зарубіжних біографічних словників. [171] Перший розділ праці присвячений теоретичним і методичним проблемам складання Українського біографічного словника (УБС). У статтях В. С. Чишка, В. І. Попика, О. А. Брайчевської висвітлені роздуми про принципи та засади написання біографій, їх місце в історичній бібліографії. Тут подаються рекомендації, на основі яких потрібно готувати матеріали до наступних випусків УБС. У дослідженні Я. Ісаєвича простежуються основні етапи розвитку української біографістики. У конкретних матеріалах відтворюється історія України в біографіях її видатних діячів. У змістовних студіях, присвячених Лесю Курбасу, Кіндрату Лохвицькому, Оникію Малиновському та іншим забутим або мало знаним діячам культури України, апробована інформація, методи та стилі опису їх діяльності. [172]

Фундаментальним покажчик, підготовлений співробітниками бібліотеки Н. І. Малолєтовою (керівник), Р. С. Кириченко,

---

[171] Українська біографістика: Зб. наук. праць. – Вип. 1. – К., 1996. – 220 с.
[172] Там само. – С. 3–5, 90–95 та ін.

Л. М. Клейменовою, М. С. Мизником та іншими, присвячений систематизації та опису зарубіжних періодичних видань, які зберігаються в цій та 67 бібліотеках наукових закладів Академії наук України. Опубліковано 7 томів, в яких описано 18 699 позицій. [173]

Заслуговує уваги історика книгознавства бібліографічний покажчик С. Й. та С. С. Петрових про книгу в Україні. Це задумане багатотомне видання, в якому будуть описані книги, що вийшли в Україні за період 1861–1917 рр. У праці описано 2 048 позицій, які досить повно розкривають стан книжкової справи на терені України. [174]

Догягненням Національної бібліотеки України НАНУ ім. В. Вернадського є сканований генеральний алфавітий каталог[175].

Національна парламентська бібліотека України

Заснована 3 березня (19 лютого за старим стилем) 1866 року, через чотири роки після Московської (1862 р.). Вона була створена як публічна. [176] Знаходилася в будинку Дворянського зібрання (три кімнати), який був розташований на розі нинішнього Майдану Незалежності та Хрещатика, де зараз знаходиться будинок Укрпрофради. У її створенні активну участь взяли професори університету св. Володимира Н. Рахманінов, Костянтин Феофілактов, письменник, директор 1-ї класичної гімназії Олексій Андріяшев, голова Київської комісії по розгляду давніх актів Михайло Юзефович (історик, архівіст, поет, археолог, один із засновників “Архіву давніх актів”).

Протягом 40 років бібліотека не мала свого приміщення. 6 разів змінювала місце знаходження (то в будинку дворянського зібрання, на вул. Інститутській та Хрещатику; то з 1901 р. бібліотека знаходилася в будинку міської думи). У 1908 році був оголошений конкурс на споруду будинку для бібліотеки. Було подано 13 проектів, обрали не самий кращий, але економічно вигідний. У 1910 р. будинок був споруджений.

Вижити бібліотеці допомогли меценати: цукрозаводчик граф Олексій Бобринський пожертвував на книгозбірню 500 рублів сріблом; губернатор Іван Фундуклей – 40 рублів і кілька своїх праць з історії Києва та Київської губернії; 11 меценатів пожертвували на книгозбірню по 100 карбованців, за це отримали офіційне звання фундаторів бібліотеки. Серед них були відомі банкіри та купці, такі, як: Ізраїль Бродський, М. Горович, Ф. Ліббе, Микола

---

[173] Зарубежные периодические издания в фондах ЦНБ и библиотек научных учреждений АН УССР (1665-1675 гг.). – К., 1960. – Т. 1. – 434 с.; К., 1980. – Т. 2. – 371 с.; Т. 3. – 387 с.; К., 1981. – Т. 4. – 409 с.; Т. 5. – 382 с.; К., 1983. – Т. 6. – 487 с.; К., 1984. – Т. 7. – 426 с.

[174] ***Петров С. Й., Петров С. С.*** Книга в Україні: Друга половина XIX – початок XX ст. (1861–1917): Бібліографічний покажчик. № 1 “А”. – К., 1996. – 222 с.; додатки.

[175] Див.: htt: // www.hduv.gov.ua/db/gak/htme

[176] ***Вилегжаніна Т.*** Національна парламентська бібліотека України: Шляхами розвитку //….. - С. 26–40.

Хряпов, Григорій Галаган та ін. [177] Першим бібліотекарем був призначений відставний полковник Олександр Кротков, а з 1879 року – Стефан Ярославський, який пропрацював у бібліотеці 46 років. [178]

Під час окупації Києва німецькими фашистами, згідно розпорядження Розенберга, із бібліотеки було вивезено 51,2 тис. найцінніших книг, зокрема, близько 7 тисяч стародруків, унікальне зібрання дореволюційної періодики, колекції. У 1964 р. під час пожежі згоріло майже мільйон одиниць фонду, зникли обмінові документи, каталоги. [179]

Серед унікальних новітніх довідкових видань НПБУ можна назвати наприклад – "Друкований каталог українознавчої книги державних бібліотек та музеїв України 1798–1923. Вип. 1. 1808–1900" (К., 1999. – 295 с.) та "Російськомовна книга у фондах Національної парламентської бібліотеки України 1816–1929: Каталог" (К., 1999. – 365 с.). Бібліотека може похвалитися колекціями, зокрема, професора університету Св. Володимира, В. І. Лучицького, в якій зібрані унікальні історичні праці.

Для майбутніх фахівців вітчизняної історії, варто ознайомитися з щорічним (з 1968 р.) довідковим виданням "Історія України. Бібліографічний покажчик. 1993" (К., Львів, 1997. – 308 с.), де описана література, історичні дослідження, що побачили світ протягом року. Література та джерела описані по галузям історичних наук. Приміром, розділ 1. "Історична наука в Україні. Персоналії". Є окремі рубрики, наприклад: "Наукова робота в України", у цій рубриці зафіксований зміст наукових конференцій, конгресів, діяльність наукових установ тощо. Вся література систематизована відповідно до періодів історії України. До цього видання додається іменний, предметний та інші покажчики.

Не менш цікавим є покажчик "Українська книга. 1808–1923" (К., 1996. – 176 с.), який завершується допоміжним науковим апаратом (авторським та іменним, хронологічним покажчиками, а також покажчиком місяця видання та ін.). Особливо цінним є те, що після опису книги подається шифр її зберігання в НПБУ, а отже, уже не потрібно шукати його в каталозі.

Надзвичайно цінний покажчик підготовлений авторським колективом Національної парламентської бібліотеки України, очолюваного Роною Станіславівною Ждановою і її колегами Наталією Іванівною Абдулаєвою та Валентиною Олексіївною Кононенко. Він складається з 2-х випусків. До першого випуску ввійшли персоналії бібліографів України на літери А-К (188), до другого – на літери Л-Я (162), а загалом у довіднику зібрано відомості про 350 осіб.[180] Довідник знайомить з віхами життя та

---

[177] ***Зворовський С., Ганченко П.*** Скарбниця мудрості // Культура і життя. – 1996. – 7 лютого.

[178] ***Зворський С., Ганченко П.*** Подвижники храму знань // Культура і життя. – 1990. – 14 лютого.

[179] ***Александрова О.*** Доля книжкових зібрань // Культура і життя. – 1996. – 21 лютого.

[180] Українські бібліографи: біогр. від., проф. діяльн., бібліогр. / М-во культури і туризму, НАУ // Парламен. б-каУкраїни. – К., 2008. – Вип.2. – К., 2010. – (240 с.). – С. 3.

науковим складом вітчизняних бібліографів. Всі матеріали розміщені за абеткою призвіщ бібліографів. Кожна стаття складається з трьох частни. Перша – містить стислі білографічні відомості призвищ, ім.'я та по батькові, дата життя й смерті, головні навчальні й освітянські матеріали, де й коли працював. У другій частині у хронологічному порядку перераховані праці автора. У наступній частині – праці про авторів.[181]

Кілька слів про структуру НПБУ. Тут є 2 читальних зали: один для парламентарів держави та науковців, другий – Олександрівський, розрахований на 430 посадочних місць. Загальний фонд бібліотеки – майже 4,5 млн. одиниць 60 мовами світу. Щорічно бібліотеку відвідує майже 100 тис. осіб. Користування фондами бібліотеки платне. Відвідувач у 1999 р. платив 7 гривень за рік.

Національна історична бібліотека України

Відкрита у 1939 р. Під час тимчасової окупації Києва фашистами у 1941–1943 рр. будівля бібліотеки була зруйнована, книжковий фонд пограбований (близько 550 000 одиниць). У 1952 р. бібліотека відновила своє існування. На початку 80-х років її фонд нараховував 700 000 примірників зберігання. Тут зібрана й зберігається література з історії України, Росії, колишнього СРСР, археології, літературознавства, філософії, релігії та інших суспільних наук. У фонді рідкісних видань зберігається близько 18 тис. томів, зокрема, "Новый завет" (1580), "Библия" (1581), "Эвхологон" П. Могили, "Ключ разумения" (1659) І. Галятовського та інші цінні видання. У 1982 р. у бібліотеці було записано 15 тис. читачів, щорічно видавалося 500 000 одиниць. Бібліотека має 5 читальних залів на 126 місць. Вона знаходиться по вул. Івана Мазепи (колишня вул. Січневого повстання), 21. [182]

Співробітники довідково-бібліографічного відділу бібліотеки плідно працюють над складанням довідкових видань. До найбільш цікавих та змістовних можна віднести покажчик літератури з історії України. Якщо взяти приміром випуск за 1992 р. – це вже 25-й том у серії щорічних покажчиків. Як і інші випуски, він включає бібліографічні описи книг, статей, інших друкованих матеріалів, опублікованих протягом зазначеного в титулі року, а також історичних праць, які з різних причин не відображено у покажчику 1991 року.

Його упорядники Т. А. Прилипко, М. А. Лук'яненко, З. М. Мусіна, І. В. Бондаренко виділили 16 розділів, у яких хронологічно описані наукові студії з історії України. Візьмемо для прикладу перший розділ "Історична наука України", який у свою чергу поділений на 7 частин, такі як: "Проблеми дослідження історії України", "Конференції, конгреси та інші наукові форуми", "Музеї", "Пам'ятки історії та культури. Їх охорона", "Викладання історії. Спеціальні історичні дисципліни" (6–34 ст.). Загалом це

[181] Там само.

[182] Историческая библиотека УССР // Киев: Энциклопедический справочник. – К., 1982. – С. 212.

315 позицій. Є ще один розділ – “Україна в першій половині XIX століття”. У ньому виділено 4 підрозділи, і це, зокрема, “Суспільно-політичний рух”, в якому у спеціальній рубриці “Декабристи” є 2 позиції. Ось як описали автори одну з них: “В селе Камение ... у Давыдовых”: (за рукописом 20-х років XIX ст.): Фрагменти третього розділу матеріалів В. Ф. Райдоровського // Архіви України. – 1992. – № 5–6. – С. 90–95. [183]

Укладачі використали тематично-абетковий принцип розміщення матеріалу, виділили підрубрики, присвячені ювілейним датам, зокрема, видатним діячам історичної науки: М. І. Костомарову, М. Є. Слабченку, композитору М. В. Лисенку та ін. [184] Так, у 1992 р. відзначено 110-ту річницю народження акад. ВУАН М. Є. Слабченка. Низка праць (5 позицій) описані у згаданому нами покажчику.

Національна історична бібліотека України є провідним центром пропаганди історичних знань. Відділ масової роботи НІБУ, очолюваний Світланою Газарян, за підтримки керівництва цієї поважної установи, зокрема, В. Д. Навроцької, проводять масові заходи. Наприклад, тільки в першому кварталі 2001 р. бібліотекою 25 січня проведено святочний вечір, присвячений 160-річниці з дня народження відомого російського історика на тему “В. Й. Ключевський та його доба” та міжнародної науково-теоретичної конференції “VII Декабристські читання”, присвяченої 180-річчю створення Південного товариства декабристів. До подібних заходів готуються змістовні виставки літератури з фондів НІБУ, котрі описуються в спеціальних каталогах, як важливих бібліографічних видань. [185] Література цієї виставки описана за 4-ма розділами: 1.) Історія виникнення та розвитку декабристського руху, де описані загальні праці, зокрема вчених України, Росії, Молдавії; 2.) Південне таємне товариство; 3.) Персоналії; 4.) Декабристознавець М. В. Нечкіна (До 100-річчя від дня народження), описано всього 139 позицій наукової та декабристознавчої літератури. [186]

Львівська наукова бібліотека ім. В. С. Стефаника НАН України

Це одна з найбільших науково-інформаційних установ України. Формально ЛНБ ім. В. Стефаника заснована 2 січня 1940 р., проте її коріння сягають XVI ст. Вона ввібрала у свої фонди 84 відомчих і приватних бібліотек м. Львова та західного регіону України. Зокрема, до неї увійшли фонди бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка і Народного дому, збірки яких на той час становили біля 500 тис. одиниць зберігання, частина бібліотеки-архіву “ставропігії”, значна частина збірки Оссолінських, бібліотеки зруйнованих монастирів та ін.

Фонди сучасної ЛНБ ім. В. Стефаника становлять близько 7 млн. одиниць збереження. У 13 читальних залах (загальних, галузевих і спеціальних) обслуговуються науковці України та зарубіжжя, а також

[183] Історія України: Бібліографічний покажчик. 1992 рік. – К., 1994. – 304 с.

[184] Там само.

[185] Див. Мужні поборники волі: Каталог книжкової виставки до 180-річчя створення Південного таємного товариства декабристів. – К., 2001. – 14 с.

[186] Там само. (Підрахунки наші).

жителі і студентство м. Львова. У складі бібліотеки 12 функціональних, 8 наукових відділів та науково-дослідний центр періодики. Наприклад, у головному корпус, (а їх всього 6,) по вул. Стефаника 2 знаходяться відділи: бібліотекознавства, наукової бібліографії, систематизації, комплектування, опрацювання, рукописів, бібліотечних фондів та ін. Є відділи рідкісних видань, реставрації та консервації книг тощо. Основними напрямками наукової діяльності бібліотеки є участь у підготовці національної бібліографії української книги та періодики, науково-бібліографічне розкриття книжкових, рукописних, мистецьких фондів, книгознавчі дослідження та ін. види діяльності.

Фонд відділу україніки нараховує 300 тис. одиниць зберігання. Це цінні прижиттєві видання класиків українського писемства, колекція української преси кінця XIX – початку XX ст., еміграційні видання, бібліографічні покажчики.

Фонд відділу радянської книги – це 250 тис. одиниць зберігання. Передусім в ній є колекції стародруків, колекція нелегального та забороненого друку, мініатюрних видань, рідкісної періодики. Першодруки Ш. Фіоля, Ф. Скорини, В. Вуковича, І. Федорова, Львівського братства, Києво-Печерської та Почаївської лавр. Заслуговують уваги: Євангліє – початку XVII ст.; Універсал гетьмана Григорія Лободи 1599 р.; Опис України Боплана. Руан, 1660 р.; Шедель Гартман. Книга Хронік та ін. шедеври книжкової справи, написані громадянським, кириличним, глаголичним та латинськими шрифтами.

Відділ рукописів – найбагатший центр документальної спадщини українського народу, налічує понад 10 тис. одиниць збереження XIII–XX ст. Значний фонд рукописних матеріалів І. Я. Франка та його дітей, зокрема Петра. Унікальні фонди відділів: мистецтв, графіки, нот, зокрема видання М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя, М. Лисенка та ін.

Сучасні бібліогріфічні видання ЛНБ ім. В. Стефаника, присвячені опису української періодики, вимагають теоретичного усвідомлення повного бібліографічного опису. Доктор історичних наук М. М. Романюк та старший науковий працівник бібліотеки М. В. Галушко висловили своє бачення цього питання, запропонувавши схему повного бібліографування періодичних видань, висунувши при цьому сім умовних підрозділів: І. Заголовок опису та відомості про видання; ІІ. Відомості про авторство вихідні дані; ІІІ. Кількісні відомості про видання; IV. Примітки: відомості про суттєві зміни назв, додатки до видання, спеціальні випуски та ін.; V. Розширена анотація; VI. Література про видання; VII. Архівні джерела. Перелік назв бібліотек, музеїв, архівів із зазначенням шифру чи номера, під яким видання зберігається у фондах, практичні описи періодичних видань, що зберігаються в ЛНБ ім. В. Стефаника. [187]

Матеріали про фонди бібліотеки ім. В. Стефаника у місті Лева можна почерпнути з буклету “Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника”. Про

[187] Схема повного бібліографічного опису періодичного видання. – Львів: У надзаг.: Нац. акад. наук. України ЛНБ ім. В. Стефаника, 2000. – С. 4.

нові публікації, що їх готує до друку ЛНБ ім. В. Стефаника на кожний рік, читацький загал інформує спеціальне видання. [188]

Короткий огляд історій найбільших бібліотек України переконує, що тут зібрана велика кількість історичних праць, котрі широко використовують студенти-історики та мешканці міста. Замовлення літератури у них завжди розпочинається з опрацювання бібліографічних фондів цих бібліотек. Студенти мають можливість на практиці ознайомитися й вивчити роботу бібліографічно-довідкових відділів цих книгозбірень, оскільки програмою спецкурсу передбачена виробнича практика.

Література:

1. Государственная историческая библиотека Украинской ССР (1939-1989): Библиографический указатель / Сост.: Заморина Т. М., Комская А. Н. – К., 1989. – 39 с.
2. В мире книжных сокровищ: Путеводитель / Сост.: Варварич Г. Е. и др. – К., 1987. – 37 с.
3. ***Зворовський С., Ганченко П.*** Скарбниця мудрості // Культура і життя. – 1996. – 7 лютого.
4. ***Зворський С., Ганченко П.*** Подвижники храму знань // Культура і життя. – 1990. – 14 лютого.
5. Центральная научная библиотека им. В. И. Вернадского Академии наук Украинской ССР. Краткий путеводитель. – К., 1989.
6. ***Нестеренко В. І.*** Історія наукової бібліотеки Київського університету ім. Т. Г. Шевченка // Бібліотечний вісник. – 1994. – № 5–6. – С. 30–33.
7. ***Заруба В. М.*** Історик трагічної долі: (Акад. М. Є. Слабченко): До портрету історика минулого // Архіви України. – 1992. – № 5–6. – С. 70–84.
8. Скарбниця історичної книги: Інформаційний лист-путівник по Державній історичній бібліотеці УРСР / Підготували: Комська А. М., Лазебний Л. Л. – К., 1987. – 12 с.
9. Бібліотеки України загальнодержавного значення: історія і сучасність: Зб. статей / НАН України. Нац. б-ка України імені В. Вернадського. – К., 2007. – 253 с.
10. Бібліотечна Україна: довідник / укладач О. Ф. Артемнюк, Т. С. Слєпцова. – К.: “Абрис”, 1996. – 384 с.
11. ***Похолок З***. Російський центр пропонує // Київський університет. – 2011. – № 4–5 (березень). – С. 6.
12. ***Вилегжаніна Т.*** Національна парламентська бібліотека Україна: Шляхи розвитку. – С. 24–40.
13. Провідні бібліотеки України: довідник / Уклад.: В. Г. Дригайло, Є. М. Шмельов. – К.: Шмельов В. Є., 2007. – 152 с.

[188] Каталог видань Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. – Львів, 2001. – 13 с.

14. Наукові бібліотеки України: довідник / Відп. ред. О. С. Онищенко; укладач А. А. Свобода. – К., 2004. – 472 с.

15. Бібліотеки та науково-інформаційні центри України (Електронний ресурс) // Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського: веб-портал. – Режим доступу: http//www.nbuv.gov.ua/portal/libuk.html.

16. ***Казьмирчук М. Г.*** Відновлення класичного університету в Києві та його діяльність у довоєнний період (1933–1941 рр.). – К., 2012. – 108 с.

17. ***Михайло Драгоманов***: Бібліографія (1861-2011) / Упоряд.: М. О. Мороз, В. А. Короткий (керівник авторського колективу), І. І. Тіщенко, І. С. Гриценко, С. І. Білокінь. – Дрогобич: Коло, 2011. – 740 с.

18. Історія Київського університу: Монографія / І. В. Верба, О. В. Вербовий, Т. Ю. Горбань та ін. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2014. – С. 595.

Лекція IX
Види й типи бібліографічної продукції

У лекції розглядаються види й типи бібліографічних посібників, структура і змістове навантаження бібліографічних покажчиків та їх призначення.

Види бібліографічної продукції

До бібліографічних посібників належать зібрані, систематизовані й опубліковані бібліографічні матеріали. Вони поділяються на види й типи, зумовлені метою, структурою й призначенням бібліографічної продукції. Бібліографічні посібники публікують Книжкові палати Росії й України, Інститут наукової інформації, великі бібліотеки країни, галузеві інститути (зокрема, Інститут історії АН Росії) колишніх союзних республік, бібліотеки навчальних закладів, де читають спецкурс "Історична бібліографія" тощо.

Дефініція "вид" бібліографічних посібників – свідчить про їх ґрунтовність та фундаментальність, багатогалузевість опису бібліографічного матеріалу. До типових покажчиків відноситься опублікований бібліографічний матеріал меншого кількісного навантаження.

Серед видової бібліографічної продукції виділяють ***універсальні*** посібники, які включають дані про друковані матеріали з усіх (або кількох) галузей знань і практичної діяльності людини ("Книга о книгах", "Літописи журнальних статей" і таке інше). До універсальних відносяться також покажчики дисертаційних досліджень, які осідали у головній бібліотеці колишнього СРСР.

Державна ордена Леніна бібліотека колишнього СРСР ім. В. І. Леніна, а нині – Російська національна бібліотека, – друкує "Каталог кандидатських і докторських дисертацій", які надійшли до цієї бібліотеки, а також до Державної центральної наукової медичної бібліотеки. Мета каталогу – інформувати науковців та фахівців про захист тієї чи іншої дисертації.

У 1989 р. Було випущено 36 випусків каталогів (по 3 щомісяця). Нумерація описаних дисертацій, внесених до каталогу, наскрізна з 1 по 36 випуск. У 1990 р. світ побачило 24 випуски, 25-й випуск – допоміжний. Матеріали у каталозі розміщені у систематичному порядку. XI розділ присвячений історії та історичним наукам. Виділена внутрішня рубрика "Історія СРСР". Спочатку йде опис в абетковому порядку кандидатських дисертацій, а потім – докторських. Може трапитися й більш докладний поділ: на соціально-економічні формації, окремі місцевості, країни (зарубіжні). Приклад опису: № 12563. Кулешов Н. С. "Тибетский вопрос и позиция России в начале XX в.: 07.00.05. – Утв. 26.06.88; 05880000786. –

М., 1987. – 394 с. 71:88 – 7/116-6”. [189] Матеріали розташовані в системному порядку. Всередині розділу вони розміщуються в алфавітному порядку.

Слід звернути увагу і на “Указатель иностранной периодической литературы, выписанной для ГГ НТБ и СОАН СССР на 1991 год”.

Галузеві бібліографічні покажчики відбивають літературу окремої галузі знань (з техніки, сільського господарства тощо). До галузевої бібліографіі відносяться каталоги книг, які публікуються окремими видавництвами, сприяють швидкому пошуку джерел з окремої спеціальності. Так, Л. П. Іванова, І. І. Сафронова підготували покажчик, який охоплює літературу (книги, брошури), опубліковану з 1981 по 1985 рр. видавництвом “Просвещение”. [190] До нього включено 3 595 бібліографічних записів. Зміст каталогу тематично-алфавітний. Виділено розділ V “История. Исторические науки”, де в абетковому порядку описуються бібліографічні позиції. Дані про книги взяті з шмуцтитульної сторінки. Включені не тільки головні форми, але й додаткові, наприклад: тираж, кількість карт, вартість тощо. Збірник забезпечений алфавітним покажчиком авторів, редакторів, укладачів, художників та покажчиком серійних видань.

Тематичні посібники бувають присвячені одній темі або проблемі, наприклад, рухові декабристів. Останній такий покажчик підготували Г. Д. Казьмирчук – професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, О. С. Каревін – співробітник Наукової бібліотеки Київського університету й краєзнавець Ю. П. Павлов за загальною редакцією автора. [191]

Існують також ***персональні*** посібники, де описано праці однієї особи, літературу про її життя й діяльність (наприклад: Милица Васильевна Нечкина. – М., 1987).

Краєзнавчі посібники інформують читача про праці, пов’язані з окремою місцевістю країни, містом, районом або які присвячені окремій країні (“Франция”. – М., 1976, “Болгария”. – М., 1976).

Залежно від часу видання бібліографічні посібники поділяються на ***поточні***, які регулярно інформують читача про нові історичні дослідження; ***ретроспективні***, що містять літературу від року до десятків і сотень років; ***перспективні*** – знайомлять із виданнями, наміченими до випуску. Бібліографічні довідники вбирають у себе опубліковану літературу різної повноти, й тому поділяються на ***реєстраційні, основні*** й ***додаткові*** (наприклад випуски “Книжной летописи”, де така література описується якнайповніше).

---

[189] Каталог кандидатских и докторских диссертаций, поступивших в Государственную библиотеку СССР им. В. И. Ленина и Государственную Центральную научную медицинскую библиотеку. – М., 1990. – Вып. 14. – 1989 год. – 82 с.

[190] Каталог издательства “Просвещение”, 1981–1985 / Сост. Л. П. Иванова, И. И. Сафронова. – М., 1991. – 240 с.

[191] Движение декабристов. Указатель газетных материалов. 1976–1989 гг. / Отв. ред. Г. Д. Казьмирчук, сост.: Г. Д. Казьмирчук, А. С. Каревин, Ю. П. Павлов. – К., 1990. – 28 с.

Вибіркові посібники подають літературу не повністю, а по вибору, в основу якого було покладено, наприклад, класовий підхід.

Бібліографічні посібники поділяються за характером опису на ***описові або сигнальні*** та ***анотовані або реферативні***. До перших відносяться такі, де зафіксовано тільки вихідні дані: автор, назва, місце видання, рік, кількість сторінок. До другого виду належать ті, що відбивають не тільки головні вихідні дані, але й реферують коротенько зміст праці.

Залежно від порядку укладання бібліографічних записів покажчики бувають алфавітними, систематичними, хронологічними тощо. В алфавітному покажчику дослідження розміщуються за алфавітним списком прізвищ авторів або заголовків. Систематичний бібліографічний покажчик характеризується тим, що опис літератури робиться за логічно обґрунтованими групами з класифікацією. У кожній рубриці застосовується також алфавітний принцип опису літератури. Якщо ж в бібліографічному покажчику література розміщена у хронологічному порядку за датою написання або публікації, тоді такий бібліографічний покажчик називається хронологічним.

Типи бібліографічних посібників

При визначенні типу бібліографічного посібника враховується склад внесених до нього видань, методичні та структурні особливості, форма опису матеріалу. Безперечно, все це залежить від цільового й читацького призначення посібника. Зупинимося коротенько на найбільш поширених типах бібліографічних посібників.

Бібліографічний список відбиває вихідні дані по дуже вузькій темі або питанню історичного минулого країни. Це, як правило, списки літератури до кожної теми семінарського заняття. Вони дуже невеликі, у них подається найнеобхідніша література, її опис примітивний, довідкового апарату немає.

Бібліографічний покажчик, на відміну від списку літератури, укладається за прийнятими канонами. Він присвячений певній темі або розділові науки, має вступ, де обґрунтовується його структура, вказується мета й тривалість видання. Складна й внутрішня структура. У покажчику є розділи й підрозділи. Матеріал описується за абеткою в рамках кожного розділу. До нього входять допоміжні покажчики: іменний, тематичний, географічний тощо. Бібліографічний покажчик може бути присвячений окремим особам, цілому колективу, окремій галузі науки, зокрема, історичній. До нього включаються матеріали про наукову та громадську діяльність особи, її біографічні дані. У таких покажчиках виділяються наступні елементи: біографічна довідка, список або огляд найважливіших праць автора, повідомлення про літературу, де висвітлюється життя і творчий шлях даної особи. Персоналії розташовуються в алфавітному або хронологічному порядку (за датами життя).

Такі покажчики поділяються на серії: фізико-математичні науки, медичні науки, технічні науки. Є окрема серія – “суспільні науки”. До виходу покажчика, присвяченого М. В. Нечкиній, АН СРСР опублікувала

вже 49 покажчиків цієї серії. Серед них – посібники, присвячені історикам-академікам М. М. Тихомирову, Б. А. Рибакову. В 17-му випуску був опублікований покажчик, присвячений Милиці Василівні Нечкіній (1901-1985). Він мав постійну рубрику: основні віхи життя й діяльності академіка М. В. Нечкіної; короткий нарис наукової, науково-організаторської, педагогічної та суспільної діяльності; літературу про життя і праці М. В. Нечкіної; хронологічний покажчик співавторів; алфавітний покажчик праць; список прийнятих скорочень назв держав; матеріали до біобібліографії вчених СРСР 1940–1985 рр. [192]

Розглянувши коротенько розділ "Хронологічний покажчик праць" М. В. Нечкіної, можна констатувати, що її першою працею було невелике дослідження, присвячене поглядам К. Маркса і Ф. Енгельса. Це була єдина студія на цю тему, що побачила світ у 1922 році. Решта праць вийшла у 1986 р., після смерті М. В. Нечкіної. Серед них – п'ять студій і дві редаговані нею колективні праці. [193] Такі покажчики не що інше, як дзеркало життя дослідника, яке дозволяє прослідкувати творчий шлях вченого.

Загалом, варто відзначити, що активний розвиток історичної науки в останнє десятиріччя вимагає персоніфікації історії нашої держави. Чекають свого часу дослідження присвячені життю й діяльності видатних учених Харківського університету, [194] представників Київської історичної школи (В. С. Іконникова, В. Б. Антоновича, М. В. Довнар-Запольського, М. І. Костомарова та багатьох інших учених).

У рекомендованих бібліографічних покажчиках виділяються спеціальні типи: пам'ятки, плани, типові каталоги, методико-бібліографічні збірники. Пам'ятка читачеві складається на допомогу широкому читацькому загалу до певних ювілейних дат з окремої тематики. До її структури внесено конкретний матеріал, бібліографічний список літератури. У персональній пам'ятці виділяються такі розділи: коротенька біографія ювіляра, огляд-характеристика найважливіших досліджень чи художніх творів даної особи, список праць про її життя і творчу діяльність. План-читання допомагає студенту-історику не тільки вибрати потрібну літературу, а й передбачає її послідовне вивчення. Це визначає і його характер: не велика кількість літератури, наявність методичних порад. Плани читань є типовими, і видаються великими бібліотеками.

Форми видання бібліографічних матеріалів

Бібліографічні видання публікуються у вигляді книг та брошур. Такі видання прийнято називати бібліографічними. Часто бібліографічні довідники об'єднуються у серійні видання типу "Країни і народи світу". Вони розробляються для певної групи читачів, мають цільове призначення, серійне оформлення.

---

[192] Милица Васильевна Нечкина. (1901–1985). – М., 1987. – 136 с.

[193] Милица Васильевна Нечкина. – С. 49, 100.

[194] Див.: ***Кравченко В. В.*** Д. И. Багалей: Научная и общественно-политическая деятельность. – Харьков, 1990. – 176 с. та ін.

Крім таких окремих видань, бібліографічні матеріали публікуються на сторінках журналів та газет, на спеціальних листівках (короткі списки по темі), каталожних картках на книги та статті, на основі яких і ведеться обслуговування читачів.

Друкуються періодичні бібліографічні видання: спеціальні газети, журнали, бюлетені, літописи, календарі пам'ятних дат. Усі вони – різновидність бібліографічних видань. Найбільш масовими подібними виданнями є московські "Книжное обозрение" і "Календарь знаменательных и памятных дат".

Газета "Книжное обозрение" (виходить з 5 травня 1966 року замість журналу "Новые книги") – друкований орган Держкомвидаву СРСР і Всесоюзного добровільного товариства любителів книги Російської Федерації. Це щотижнева газета, на сторінках якої друкується інформація про продукцію великих російських видавництв. Інформація про книги, опубліковані російською мовою й тиражем не менше як 1 000 примірників, є оперативною і досить повною. Розділ "Книги недели" – центральний у цій газеті. Книги поділені на рубрики: "Книги для массовых библиотек", "Подписные издания" тощо. Інколи опис книг анотується. Описи розміщуються на окремих шпальтах, що дає змогу вирізати їх і підшити. Крім цього, газета оперативно інформує читачів про історію книги, цікаві факти, події тощо.

"Календарь знаменательных и памятных дат" (виходить з 1955 року) – щомісячне масове видання Державної публічної історичної бібліотеки РРФСР та видавництва "Советская Россия". Він розрахований, насамперед, на бібліотекарів, працівників радіо, телебачення й преси. У цьому календарі розповідається про представників культури, науки, революційного руху. В останні роки на його сторінках подаються матеріали про церкву, її ієрархів, церковні свята тощо. Як правило, це невеликі статті про ту чи іншу подію, що завершуються списком рекомендованої літератури.

В Україні тривалий час видавалась газета "Друг читача" (заснована у 1960 р., вона мала щотижневий випуск). На її сторінках вміщувалася інформація про нові книги, що виходили у республіці. Газета також подавала розвідки про різні історичні події.

Прикнижковий бібліографічний покажчик, список або огляд вбирають в себе опис рекомендованої або використаної літератури з окремої проблеми. Як правило, вони додаються до наукових видань і дають уяву про повноту використаних джерел та літератури. Таким чином, книга сама стає джерелом додаткової інформації з даної проблеми. Особливе значення мають прикнижкові бібліографічні покажчики, вміщені у науково-популярних дослідженнях, або у шкільних підручниках. Такий покажчик публікується після певного розділу або підрозділу.

Внутрішні книжкові бібліографічні покажчики – це список літератури з окремої теми, опублікований у кінці книги. Структура його різна. Серед теоретиків і практиків бібліографічної науки виникла думка про поділ бібліографічної продукції на такі рубрики:

1. Загально-історична бібліографія. Вона охоплює літературу з історії всіх країн і народів світу, з усіх сторін історичного процесу. Прикладом такого типу бібліографії служить прикнижкова бібіліографія до багатотомної "Истории СССР" та багатотомної "Всемирной истории".

2. Бібліографія літератури окремих історичних періодів, де також відбивається історія багатьох країн та народів світу в усіх її аспектах.

3. Бібліографічні покажчики наукової літератури з історії окремих країн, в якій відображено весь період існування певної держави.

4. Бібліографічні покажчики та посібники, присвячені окремій проблемі, стороні історичного процесу (економічній історії, військовій історії, або окремим подіям, зокрема, руху декабристів тощо).

Приклад такого історичного бібліографічного посібника – "Декабристы. Биографический справочник". (М., 1988. – 444 с.). Це друге видання. Перше побачило світ ще у 1925 році під назвою "Восстание декабристов. Материалы" (Т. 8). Воно більше відоме за поширеною неофіційною назвою "Алфавіт декабристів", який складається з таких розділів: "Декабристи й особи, притягнуті до слідства у справі таємних організацій"; "Декабристи, які не увійшли до алфівіту О. Д. Боровкова і виявлені за іншими джерелами"; "Алфавіт членів колишніх зловмисних таємних організацій...", тобто алфавіт "Боровкова"; Додаток..., де сконцентровано матеріали про учасників повстання Чернігівського полку, які не увійшли до алфавіту Боронова. Приміром, із 20 "причетних до заколоту", 7 осіб не включені до алфавіту О. Д. Боровкова, як і учасники "товариства військових друзів" тощо.

5. Бібліографічні покажчики, присвячені історико-краєзнавчій історії. На превеликий жаль, фундаментальних покажчиків праць краєзнавців України ми ще не маємо, хоча в республіці ведеться плідна краєзнавча робота. В нашій країні проводяться Республіканські конференції з історичного краєзнавства. Ось, наприклад, у жовтні 1991 року відбулася V Всеукраїнська краєзнавча конференція у Кам'янець-Подільському. Історико-краєзнавчі обласні конференції проводять Вінницький (9), Кам'янець-Подільський (8), Полтавський (2), Луцький (2) педінститути тощо. Настав час підготувати такий бібліографічний покажчик, тим більше, що у складі Інституту історії України АН України уже кілька десятків років працює спеціальний відділ на чолі з академіком НАН України П. А. Троньком.

Отже, ми познайомилися з видами й типами друкованої продукції, що зустрічається в бібліографічній науці. Правда, не всі вони трапляються в історичній бібліографії. Проте знати їх слід. Саме вони допомогають дослідникам активно вести пошук потрібної літератури. Під час практичних занять студенти можуть конкретно ознайомимося з різновидами допоміжної літератури в бібліографічному відділі Наукової бібліотеки Національного університету імені Тараса Шевченка.

Запитання для контролю:

1. Види бібліографічних покажчиків.
2. Бібліографічні покажчики, присвячені окремим історикам. Їх структура та призначення.
3. Типи бібліографічних джерел: структура й призначення.

Література:

1. ***Алексеева Г. Д.*** Историческая периодика // Очерки истории исторической науки. – М., 1966. – Т. 4. – С. 262–269.

2. ***Диомидова Г. Н.*** Библиография: Общий курс. – М., 1978. – 240 с.

3. ***Казьмирчук Г. Д.*** Історична бібліографія: курс лекцій і методичних матеріалів для студентів історичного факультету. – К., 2002. – 79 с.; ***його ж.*** 2–ге вид., виправл. і доповн. – К., 2007. – 68 с.; **його ж.** Історична бібліографія: курс лекцій і методичних матеріалів для студентів історичного факультету. – К., 2012. – 160 с.

4. ***Кароєва Т. Р.*** Історична бібліографія: навч. посібник. – Вінниця, 2012. – 157 с.

5. ***Острой О. С.*** Библиографическое и справочное пособие – исторический источник // Историко-библиографические исследования: сб. – СПб., 1992.

6. ***Кріль М. М.*** Історична бібліографія в радянській Україні: організаційний розвиток // Вісник Львів. ун-ту. Сер. Книгознавство, бібліотекознавство та інформ. технології. – 2005. – № 1. – С. 32–45.

Лекція X

Бібліографічні записи, посібники, інформація

Слухачам необхідно засвоїти головні кодові ключі, за якими можна дуже легко знайти необхідну книжку, монографію або наукову розвідку автора

Ми часто потрапляємо у складну ситуацію: як знайти у бібліотеці цікаву книгу, що її радить прочитати товариш або викладач. Тим більше, часто трапляється книга, що витримала не одне видання, а скажімо, 2 чи 3. Або наприклад, твір або дослідження відомого письменника публікувалися як складова частина якогось видання. Як бути? Кожне видання має певні відмінності, що не обмежуються лише роком випуску. Щоб знайти певну працю в бібліотеці, книжковому магазині, треба знати їх відмінні риси. Читачам необхідно засвоїти головні кодові ключі, за якими можна дуже легко знайти необхідну книжку, монографію або наукову розвідку певного автора.

Шукаючи потрібну історичну працю, слід, насамперед, звернути увагу на дві її характерні риси: назву та прізвище автора. Якщо вам байдуже хто, наприклад, перекладав його, чи є ілюстрації, коли праця була надрукована, то ваше прохання бібліотекар виконає дуже швидко. Але бувають випадки, що однієї, двох ознак не досить. Приміром, ви просите знайти вам роман “Буря”. Відразу виникає запитання: хто автор. Відомо, що роман під такою назвою писали Віліс Лацис та Ілля Еренбург. Назву “Живі й мертві” для своїх романів обрали три російські письменники: К. Симонов, Л. Кунуєв та В. Минич. Це не тільки ускладнює пошук, але може призвести до курйозної ситуації. Ось чому необхідно знати й дотримуватися певних вимог, чітко заповнювати прізвище автора й назву твору, які зафіксовані у бібліографічному описі.

Основу бібліографічного опису складає набір основних даних: шифр, автор, назва, вихідні дані (місце та рік видання, видавництво), кількісна характеристика (обсяг, кількість сторінок або стовпчиків). Як правило, бібліографічний запис починається з назви, що вміщує в собі прізвище автора, назву установи, що видала працю. Наприклад: “Історія Київського університету” *(списується все, що є на обкладинці)*.

Бібліографічний опис видання – це паспорт книжки, її посвідчення. Інша частина запису – анотації або реферати – доповнюють цей паспорт характерними рисами. Його включають до бібліографічних покажчиків, до каталогів бібліотек для того, щоб дати читачеві більше даних про зміст друкованої продукції. Коли ви розглядатимете картки 30-томного видання творів О. І. Герцена, то побачите, що після опису йде коротенька анотація праці або матеріалів, які входять у той чи інший том, рік їх написання. Шукаючи ту чи іншу інформацію, ви за карткою швидше зорієнтуєтесь, що вам потрібно, і замовите відповідний том “Повного зібрання творів” О. І. Герцена. Те саме з картками про багатотомне видання документів, присвячених декабристам. Так, ми бачимо, що у 5-му томі “Восстание декабристов. Материалы” вміщені слідчі справи членів “Товариства об’єднаних слов’ян”: тут досьє братів П. І. і А. І. Борисових,

М. М. Спиридова, І. І. Горбачевського, В. О. Бечасного, О. С. Пестова, Я. М. Андрєєвича, Ю. Люблінського, О. І. Тютчева. [195] Четвертий том цього видання присвячений матеріалам П. І. Пестеля і С. І. Муравйова-Апостола, шостий – повстанню Чернігівського полку.

Знання правил бібліографічного опису допомагає:

- читати бібліографічні записи, тобто визначити потрібні книги;
- замовляти книги в бібліотеках та книжкових магазинах (картки попереднього замовлення);
- самостійно описувати друковану продукцію, і на цій основі складати для себе списки літератури та особисті картки (для курсових та дипломних робіт);
- проводити самостійний бібліографічний пошук.
- електронна адреса замовлення НБУ ім. В. Вернадського НАН України servis@nbuv.org.ua (Історія. Історичні науки).

Ключем для пошуку потрібної друкованої продукції є знання прізвища автора праці чи статті, або назви дослідження.

Автор – це той, хто, зібравши документальний матеріал, опрацювавши відповідну літературу, написав нове дослідження, відмінне від попередніх. Але цього ще не досить. Рукопис дослідження, опрацьований у видавництві, стає книгою, а, отже, й надбанням широкого читацького загалу, за умови, що її тираж солідний, або потрапляє тільки до фахівця – при малому тиражі.

Шукаючи книгу тільки за прізвищем автора, ви можете потрапити у скрутне становище, якщо прізвище автора маловідоме, або коли у нього є знамениті однофамільці. Наприклад, відомо, що є вісім російських письменників В. Іванових, зокрема, два Всеволоди. Або два доктори історичних наук Н. Н. Яковлєвих. Відомими письменниками і літературознавцями були дід, син та онук Модзалевські – Лев Миколайович, Борис Львович, Лев Борисович.

Також, труднощі у читача, який веде пошук необхідної книги, може викликати той факт, що історик або письменник підписував свої твори псевдонімом, криптонімом. Пошук ускладнюється, якщо ви не звернетеся до чотиритомного “Словаря псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей” (М., 1956–1960) та до “Словника українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.)” О. І. Дея (К., 1969). Не будемо далеко ходити. Звернемося наприклад до прізвища Р. П. Іванової, яку як правило студенти першого курсу історичного факультету КДУ (НКУ) знали як дослідника історичного минулого Росії 50–60-х років XIX ст., доцента Київського національного університету. І мало хто знає, що вона ж – Раїса Іванченко – автор романів про Київську Русь (наприклад роману “Зрада, або як стати володарем”. - К., 1988, 486 с., та ін.).

Ось чому шукач потрібної книги, як і бібліотекар, має бути уважним і обов’язково перевірити вірогідність вашого ключа-пошуку, власного імені автора праці, яку ви шукаєте. Для прикладу, мало хто знає, що український

[195] ВД. – Т. 5. – М.; Л., 1926. – 494 с.

вчений 20–30-х рр. XX ст. Василь Митрофанович Базилевич свої праці часто підписував: 1) **В. Б.**; 2) **Б-ч В.**; 3) **Білогородець.** [196]

Шукаючи книгу, не знаючи імені, або хоча б ініціалів автора, недосвідчений читач може потрапити у халепу. Наприклад, коли ви шукатимете будь-яку працю Толочка, то повинні пам'ятати, що є академік НАН України Петро Петрович Толочко і Олексій Петрович Толочко – молодий дослідник, син Петра, також фахівець з питань історії Київської Русі, член-кореспондент НАН України.

Пошук потрібної праці у картотеках і каталогах вимагає від вас знати ще й таке – дослідження, написані авторами, що мають одне прізвище, наприклад, Іванов, розташовані у алфавітному порядку імен. Спочатку йдуть праці Іванова Андрія, а вже потім – Іванова Бориса. Якщо автор має кілька досліджень, то вони йдуть в алфавітному порядку назв його праць.

Авторське прізвище у більшості випадків подається однаково: спочатку прізвище, а потім ініціали. У картотеках великих бібліотек ім'я та по-батькові завжди розкриваються. Це особливо стосується тих бібліографічних карток, які виготовляє бібліографічна служба даної бібліотеки, як правило, на даровані примірники.

Бібліографічні картки, виготовлені книжковими палатами фіксують:

Казьмирчук Григорий Дмитриевич,
Смирнов Вячеслав Львович

Революционное движение в Киевском Университете (1834–1861 гг.). – Киев, в надзаг.: Киев.ун-т, 1984. – 50 с.

О

Картка, яку складає бібліотека на подаровану книгу:

9 (с)1
К 88 Казьмирчук, Г(ригорий), Д(митриевич).

Историография движения декабристов (1975–1980) гг. – Киев: В надзаг.: Киев.ун-т, 1988. – 47 с.

О

Як бачимо, знання тільки самого прізвища автора не може бути гарантією швидкого пошуку необхідної праці. Потрібно знати ще її назву.

Назва – найважливіший елемент бібліографічного опису. Спочатку заголовки політичних, філософських і публіцистичних трактатів були дуже

[196] ***Дей О. І.*** Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.). – К., 1969. – С. 143.

довгі, їх практично неможливо було запам'ятати. Віце-канцлер Росії, сподвижник Петра I П. П. Шафиров написав працю*: "Рассуждение, какие законные причины его величество Петр Великий император и самодержец Всероссийской и протчая и протчая и протчая войны против короля Карола XII шведского 1700 году имел, и кто из сих обоих потентантов во время сей пребывающей более умеренности и склонности к примирению показывал, и кто в продолжении оной столь великим разлитием крови християнской и разорением многих земель виновен, и с которой воюющей стороны та война по правилам християнских и политических народов более ведена"*. Читачеві важко запам'ятати таку назву, а що мав робити бібліограф, особливо дореволюційний, який переписував її не один раз, яку треба було мати картку, щоб вмістити на ній цю назву. У цьому вада назви, особливо, якщо вона належить книзі чи монографії. Від назви вимагається не тільки стислість, але й публіцистичність змісту. Лише виразну, всеохоплюючу назву легко запам'ятати. Заголовок повинен стисло відбивати головну ідею твору. А ця довжелезна назва відома всім, як "Разсуждение о причинах свейской войны".

Значно складніше підібрати назву статті (а їх значно більше, ніж книг), присвячену тій чи іншій проблемі. Тому так часто трапляються: "До питання про...", "Деякі питання...", де назва висловлюється предовгими реченнями. Але, втрачаючи стислість і виразність, заголовки статей розкривають більш чітко зміст повідомлення, інформацію про що в ній йдеться.

Знання заголовка праці потрібне ще й тому, що є монографії, які писали 3–5 авторів. Наприклад, багатотомну "Історію СРСР від стародавніх часів до Великої Жовтневої соціалістичної революції" писали сотні істориків, а тому неможливо всіх їх відбити на титульній сторінці. Можна вважати, що такі колективні дослідження безіменні, а тому їх потрібно шукати за назвою. До подібних праць належать матеріали міжвузівських науково-практичних конференцій, присвячених рухові декабристів, які проводила кафедра історії народів Росії історичного факультету Київського університету з 1984 по 1991 і із 2010–2005 роки. Їх треба шукати за назвою "Декабристські читання. Міжвузівська науково-практична конференція".

Декабристские чтения: Материалы Республиканской научно-практической конференции... (Под ред. Г. Д. Казьмирчука). – К., 1991. – Вып. IV. – 142 с. О

Можуть виникнути ускладнення у пошуку праці й тоді, коли автори перевидають свої праці. Скажімо, О. Павлюченко своє дослідження "В добровольном изгнании" перевидавала за останні 10-15 років 4 рази під цією

ж самою назвою. Зовсім інша ситуація склалася з працею М. В. Нечкіної, яка присвячена повстанню декабристів у Санкт-Петербурзі. У 1951 р. світ побачило дослідження “Восстание 14 декабря 1825 г.”. У 1971 р. вона перевидає (більш як через двадцять років!) цю працю, змінивши назву. [197] Особливо цим ускладнюється пошук літературних творів, оскільки зміст перевиданих праць залишається практично без змін. Є один приклад цього. Так, у 1873 р. російською мовою друкується декілька романів Е. Золя під назвою: “Брюхо Парижа”, “Парижское брюхо”, “Утроба Парижа”, а згодом утвердилося “Чрево Парижа”. [198] Той, хто вперше забажає прочитати цей роман, розгубиться, знаючи, наприклад, назву “Утроба Парижа”, а малодосвідчений бібліограф запропонує йому тільки “Чрево Парижа”.

У бібліографічному описі заголовок береться з титульної сторінки книги, а журнальну або газетну статтю необхідно описувати так, як вона надрукована в журналі, а не у змісті його. Титульний листок, титул (від латинського *titulus* – надпис, заголовок) – заглавний аркуш видання, основний елемент книги, брошури. На лицевій стороні титульного аркуша розташований заголовок, підзаголовок, дані про осіб, які брали участь у виданні, номери томів або випусків, місце видання й рік, вихідні дані – на оборотній сторінці; на звороті титульного аркуша – бібліотечні та книготорговельні індекси, додаткові відомості про учасників видання, знаки охорони авторських прав тощо. [199]

Вихідні дані видання – знаючи прізвище й ініціали автора та заголовок книги, малодосвідчений читач подумає, а дехто може й запитати, а навіщо йому знати ще й якісь вихідні дані? Невже знання місця видання книги внесе ясність у пошук дослідження? На перший погляд, знання міста, в якому опубліковано потрібне вам дослідження, практично нічого не говорить. Але це на перший погляд. Насправді, для допитливого читача це ще одна дуже важлива інформація.

По-перше, воно дає змогу з’ясувати, чи окреме це видання, чи таке, що продовжується. В опису журнальних та газетних статей місце видання опускається. Крім того, так як більшість великих видавництв знаходяться в Санкт-Петербурзі та Москві, бібліографами прийнято місце видання позначати “**СПб”, “М”.** У покажчиках, підготовлених в Україні, місце видання “Київ” позначають однією літерою **“К”.** Але, якщо ви готуватимете статтю або книгу, що має публікуватися за межами України, необхідно видання писати повністю **“Київ”**. Це викликано тим, що, наприклад, є видавництво у Казані, чи, скажімо, в Калінінграді. Справа пошуку книги ускладниться, якщо ви повністю не напишете назву міста, де вона була опублікована.

По-друге, літературознавцеві та досвідченому бібліографу знання місця видання дає додаткову інформацію, де та в якій школі підготовлене

---

[197] ***Нечкина М. В.*** День 14 декабря 1825 года. – Изд. 2-е, перераб. и дополнен. – М., 1975. – 398 с.

[198] ***Моргенштейн И. Г., Уткин Б. Т.*** Занимательная библиография. – С. 42.

[199] Титульный лист // Книговедение: Энциклопедический словарь. – М., 1981. – С. 532-533.

видання. Так, взявши до рук будь-який з 20-ти томів серії “Полярная звезда”, в яких друкуються окремі одно – або двотомні видання творів та листів декабристів, і, прочитавши, що він виданий в Іркутську, він знає, що якість та естетичне оформлення видання відповідатиме найвищому рівню друкарської справи. Міста славні своїми авторитетами: Київ – центр кібернетики, а Харків – астрономії. Читач, прочитавши, що у Києві опублікований збірник із проблем кібернетики, може бути впевнений, що він підготовлений добрими фахівцями.

По-третє, буває, що водночас у різних місцях публікуються книги під однаковими заголовками, як, приміром, щорічник “День поезії”. Чому, наприклад, літературу по макулатурі ви охоче купуєте ту, яку видало Московське видавництво, а не Мінське? Бо якість оформлення москвичів краща, а мінчани припускаються значних текстуальних помилок. Таким чином, знання міста, де опубліковане дослідження, несе певну, часто досить суттєву інформацію. Але навіщо знати ще й назву видавництва? Що воно дає читачеві? Дуже багато. У видавництв також є своя вузька спеціальність. Так, видавництва “Наука”, “Мысль” орієнтують свою продукцію на науковців, а “Художня література”, “Український письменник” – на пересічного читача, довідкову літературу видають “Радянська енциклопедія”, “Українська радянська енциклопедія” тощо. Велику популярність мали такі дореволюційні видавці, як О. Ф. Смирдін, І. Д. Ситін та інші. Нині назва видавництва при описі не береться в лапки.

Рік видання фіксує не тільки час, коли з’явилася книга, а й підказує, що новітнє видання більш чітке, ніж попереднє. Чому? Відповідь лежить, як кажуть, на поверхні. Дослідник, вчений-історик, опрацьовуючи матеріал, поглиблює не тільки свої знання з проблеми, але й відточує свої думки, вдосконалює форму викладу. Цілком правильно, що дисертаційний матеріал частіше більш ґрунтовний, ніж попередні статті автора. Ісаак Григорович Моргенштейн і Борис Тимофійович Уткін сформулювали правило: “Останнє видання цінніше за попереднє за своїм змістом”. [200] Правда, є виняток і з цього правила: для бібліофіла цінніше перше та ще й прижиттєве видання.

До вихідних даних належить й інша особливість характеристики – кількість томів. Вона потрібна під час пошуку праці, яка вміщена у багатотомному виданні. Номер журналу або газети потрібні також із тієї самої причини. Знаючи номер журналу, легше знайти потрібну студію, ніж перегорнути 12 номерів, наприклад, “Українського історичного журналу” за рік. Для пошуку газетного матеріалу ще необхідно знати число, місяць і рік публікації.

Вихідні дані необхідно знати ще й для того, щоб швидко зорієнтуватися у пошуку творів, особливо письменників, які друкуються у різних виданнях: журналах, окремими публікаціями, у багатотомниках. Для прикладу наведу такий бібліографічний запис роману В. О. Богомолова “У серпні сорок четвертого...”. Шукаючи його в бібліотеках знайомих, ви переконаєтеся, що в одній його немає, у другій – роман В. О. Богомолова

[200] ***Моргенштерн И. Г., Уткин Б. Т.*** Занимательная библиография. – С. 46.

“на руках”, а приятель, в якого цей роман був, дав комусь почитати. Як же знайти роман? Ви знаєте, що твори письменників публікуються в журналах. Наприклад, той же роман В. О. Богомолова був надрукований у журналі “Новый мир” за 1974 рік у № 10, № 11, а окремим виданням вийшов у видавництві “Молодая гвардія” 1974 року, 431 с. Отже, знаючи це, ви легко можете замовити потрібне видання і знайдете те, що вам необхідно.

Кількісна характеристика видань. Більшість читачів не звертають уваги на обсяг видання, але це неправильно. У наш час всеохоплюючої інформатики, нагальним браком часу, негативним впливом навколишнього середовища на зір, читач повинен знати, що і як читати. Тим більше, що часто одне й те саме видання має різну пагінацію. Це зумовлюється не тільки шрифтом і методом набору, а й обсягом видання. Якщо твір чи стаття опубліковані в журналі, то в описі проставляються сторінки або стовпець (шпальта). Це дуже зручно: можна відразу визначити приблизний обсяг друкованої праці. Варто нагадати, що, згідно з рішенням ЮНЕСКО, підготовлений матеріал з 48 сторінки машинопису вважається книгою.

Отже, ми ознайомилися з усіма компонентами опису книги. В наступній лекції теоретично опрацюємо опис книги, статті і документа.

Література:

1. ***Моргенштерн И. Г., Уткин Б. Т.*** Занимательная библиография. – 2-е изд., исправ. и допол. – М., 1987. – 255 с.

2. ***Диомидова Г. Н.*** Библиография: Общий курс. – М., 1978. – 240 с.

3. ***Полянов В. П.*** Система каталогов советской библиотеки: Учебное пособие. – М., 1990. – 65 с.

4. Составление библиографического описания: Краткие правила. 2-е изд., дополн. – М., 1991. – 224 с.

5. ***Блисковский З. Д.*** Муки заголовка. – 2-е изд., перераб. и допол. – М., 1981. – 111 с.

Лекція XI

Бібліографічний опис літератури

Бібліографічний опис – це сукупність бібліографічних даних про документ, наведених згідно з прийнятими правилами і призначених для ідентифікації та загальної характеристики документа. Опис є основною частиною будь-якого бібліографічного запису. Під час опрацювання документа опис може використовуватися повністю або частково. Це може бути однотомне або багатотомне видання, серійне або періодичне, стаття, розділ із книги або серійного видання. Процес складання опису передбачає – визначення бібліографічних даних та необхідних елементів опису (іноді опускають видавництво, кількість сторінок); обрання першого елементу бібліографічного опису; фіксування виявлених даних згідно з правилами, з відповідними розділовими знаками.

При вивченні цієї теми необхідно звернути увагу на те, як правильно описується джерело, в якій послідовності розміщується література у пристатейному виданні.

Елементи опису поділяються на **обов'язкові** і **факультативні.** Обов'язкові елементи забезпечують ідентичність видання, факультативні елементи – додаткові відомості про нього.

Під час бібліографічного опису документа використовуються такі розділові знаки:

. – крапка й тире;
. крапка;
, кома;
; крапка з комою;
: двокрапка;
/ коса риска;
// дві косі риски;
( ) круглі дужки;
[ ] квадратні дужки;
+ знак плюс;
= знак рівності.

Опис складають мовою оригіналу, згідно правил сучасної орфографії. Перше слово книжкового елемента пишуть (за винятком даних про ілюстрації) з прописної літери. Числа в описах наводяться, як правило, у тій формі, в якій вони подані у виданні (римськими або арабськими цифрами). Виняток становлять числівники, якими фіксується рік, дата виходу видання. Частину довгого заголовка (назви) можна опустити, а пропуск позначити крапками (...).

Заголовок

Заголовок – елемент опису, що складається з назви книги, розміщеній на обкладинці та титульній сторінці. Назва може бути простою, з одного речення або слова: "Мексика", "Ленін. Філософія. Сучасність". Назва може стосуватися однієї книги або кількох творів одного і того самого автора.

Якщо на титульній сторінці наводиться кілька назв, то книга описується по першій. Інколи редакція виділяє одну з назв, тоді книга описується за назвою виділеною (шифром або кольором). Дати, як складова частина назви, описуються через кому: (Рабочая энциклопедия, 1928–1980 гг.). Кома не ставиться, коли дати взяті в дужки, або граматично складають єдине ціле з назвою (заголовком): П. Ф. Кудрявцев (1863–1935).

Оформлення картки для алфавітного каталогу **Однотомне видання Основна картка**

431591 — 1

31.221 } Шильносов Михаил Алексеевич — 2
Ш 59 } — 3

Электролаборатория промышленного
предприятия и ремонт приборов. —5-е
изд., перераб. –М.: Машиностроение, 1989.
—397., /3/ с.: ил.: 23 см.
Библиограф. в конце текста (9 назв) } — 4

О

1 — Інвентарний номер
2 — Заголовок основного запису
3 — Шифр зберігання
4 — Бібліографічний опис

Машинописна картка

435444 — 1
Казьмирчук Григорій Дмитрович — 2
9/с/ 1 } — 3
К 91 }

Рух декабристів: Історіографічні
дослідження.1917—1990 рр. —К.: У надзаг.:
Київ. ун-т 1991.– IV, 41 с. } — 4

О

1 – Інвентарний номер
2 – Заголовок основного запису
3 – Шифр зберігання
4 – Бібліографічний опис

Багатотомний опис **Загальна частина**

84 Кн.7 А 36	Айтматов Чингиз	1 2
	Собрание сочинений: в 3-т.: Пер. с кирг./ Вступ. ст. Н. Потапова.– М.: Мол. гвардия, 1982—1984	3
	О	

1 — Заголовок основного запису (опису)
2 — Шифр зберігання
3 — Бібліографічний опис

Спеціальний опис

75 У.7	1
2	2
Т.1: Повести.— 1982. – 607 с., 1 л. порт. Т.2: Повести. Романы. — 1983. — 495 с. Т.3: Рассказы. Очерки, Публицистика. — 1984. — 575 с.	3
О	

1 – Заголовок основного запису
2 – Шифр зберігання
3 – Бібліографічний опис

Особливості оформлення бібліографічних посилань вимагають від читача знань трьох видів посилань: внутрішньотекстових, підрядкових, поза текстових.

Бібліографічне посилання внутрішньотекстового опису беруть у круглі дужки. Наприклад: “Автори методичної розробки на основі опублікованих архівних джерел, мемуарів учасників повстання та дослідницької літератури викладають у світлі досягнень історичної науки найновіші відомості про рух декабристів...” (Рух декабристів: Методична розробка для студентів історичного факультету / Уклад.: В. Н. Котов, О. К. Литвин, Г. Д. Казьмирчук. – К., 1982. – С. 3).

Бібліографічне посилання на кілька документів (джерел), використаних в одній внутрішньотекстовій, підтекстовій і позатекстовій примітках, відокремлюються одна від одної крапкою з комою. Наприклад, у тексті: “Г. Д. Казьмирчуку належать також численні статті, нариси й публікації джерел з історії вивчення руху декабристів”. *

<u>У виносці:</u>

*****Казьмирчук Г. Д. Советское декабристоведение на Украине (1917-1934 гг.) // Декабристские чтения... – Вып. IV. – К., 1991. – С. 69-92; ***Його ж.*** Становлення радянського декабристознавства (1917 - перша

половина 30-х років) // Актуальні проблеми вітчизняної історії XVIII-XX ст.: Збірник наук. праць. – К., 1990. – Вип. 1. – С. 40–61 та ін.

Трапляються посилання, цілком включені у текст документа. Їх наводять в обсягу, необхідному для пошуку, ідентифікації документа – об'єкта посилання. Бібліографічне посилання можна частково включати в текст, частково у примітку (внутрішньотекстові, підрядкові, позатекстові): "К. Маркс у праці "Тези про Фейєрбаха" писав: "Філософи лише різними шляхами..." **

У виносці:

**** Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – Т. 42. – С. 263.

Методи скорочення у бібліографічних посиланнях

У разі цитування або посилання на книгу дозволяється випускати окремі елементи опису за умови, що кількість обов'язкових елементів забезпечить пошук джерела (документа). У бібліографічному посиланні на книгу дозволяється не вказувати її обсяг.

Наприклад: ***Карпов В. Д.*** Герои "Слова о полку Игореве" и его автор. – К., 1990.

У бібліографічному посиланні на складову частину документа допускається:

- не називати заголовка статті або іншої складової частини документа, але при цьому обов'язково потрібно зазначити сторінки, на яких стаття чи нарис надруковані;
- не фіксувати сторінок, на яких опублікована складова частина (збірника, колективної монографії, коли чітко визначено, хто і що писав), але при цьому обов'язково визначити її основний заголовок.

Наприклад: ***Казьмирчук Г. Д.*** // Український історичний журнал. – 1985. – № 12. – С. 102–112. Або: ***Казьмирчук Г. Д.*** Висвітлення в новітній радянській історичній літературі проблем декабристського руху // Український історичний журнал. – 1985. – № 12.

Записуючи підряд посилання на одне й те саме джерело (документ), щоб не повторювати повністю бібліографічне посилання, його заміняють словами "там само" або "v".

Наприклад:

1. ***Катренко А. М.*** Київська громада і М. П. Драгоманов у їх листуванні // Михайло Драгоманов і українське національне відродження: Тези... – К., 1991. – С. 58–60.
2. ***Світленко С. І.*** М. П. Драгоманов і А. І. Желябов // Там само. – С. 46–48.

Зверніть увагу на опис посилання на працю одного й того самого автора:

Наприклад: 1. ***Іванченко Р. П.*** Раби Києва не мовчали... – Київ, 1991. – С. 11.

2. Там само. – С. 9.

Повторні посилання на одне й те саме джерело або якусь його частину наводять у скороченому вигляді за умови, що всі необхідні

бібліографічні посилання на це видання уже раніш описані. Дозволяється опускати останні слова довгих заголовків, замінивши їх крапками.

Наприклад: ***Іванченко Р. П.*** Раби Києва не мовчали... – С. 5.

Важливим моментом у бібліографічному описанні є знання всіх особливостей, які трапляються при користуванні однотомним чи багатотомним джерелом при наявності автора чи колективної праці.

Опис книг. Однотомне видання

Казьмирчук Г. Д. "...Все, що посіяне, зійде..." (Нариси суспільно-політичного руху Росії першої половини XIX ст.). – К., 1988. – 100 с. У надзаг.: Київ. ун-т.

Казьмирчук Г. Д. та ін. Олександр Іванович Герцен: Історіографічні нариси. Г. Д. Казьмирчук, О. О. Рафальський, С. П. Стельмах. – К., 1988. – 50 с.

Стихи о музыке. Русские, советские, зарубежные поэты: Сборник / Сост. А. Бирюкова, В. Татаринов. – М.: Сов. композитор, 1982. – 229 с.

Збірник без загальної назви

Тургенев И. С. Дым; Новь; Вешние воды; Стихотворения в прозе (Вступ. ст. и примеч. А. Чичерина; Художник В. Домогацкий). – М.: Худож. лит., 1981. – 608 с.

Багатотомні видання

Видання в цілому.

Нечкина М. В. Движение декабристов: В 2 т. – М.: Изд-во АН СССР, 1955. – Т. 1. – 500 с., Т. 2. – 489 с.

Таким чином ми розглянули теоретичні та практичні правила опису бібліографічного джерела, які використовуються при оформленні наукового апарату курсової або дипломної роботи, а також наукової праці, складовою частиною якої є список "Літератури і джерел", яким вона завершується.

Література:

1. Составление библиографического описания: Краткие правила. – 2-е изд., доп. – М., 1991. – 220 с.

2. Методические указания к применению ГОСТ 7.1.-84. "Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления". – К., 1987. – 10 с.

Лекція XII
Видавничий стандарт

Короткий довідник

1. Загальні вимоги бібліографічного описання використаних джерел

Наприклад, Ви написали наукову книгу, статтю, рецензію тощо українською мовою. Цитування чи переказ використаного Вами джерела подається тільки українською мовою, а сам бібліографічний опис його – мовою, якою воно написане.

Герасимчук В. Г. Маркетинг (теорія і практика): Навч. посібник. – К.: Вища шк., 1994. – 327 с.

Bocker F. Marketing-Kontrolle. – Stuttgrat: Kohlhammer, 1988. – 244 s.

Розміщення посилань на джерела може бути:

Внутрішньотекстове:

"Ми по 300 км роз'їжджаємо, нічого небезпечного тут немає" (ЦДАГОУ. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 3. – Акр. 6.)

Посторінкове:

Це дало підстави історику М. І. Марченку висловити думку, "що автор літопису не належав до старшини" [1]

[1]*Марченко М. І.* Українська історіографія (з давніх часів до середини XIX ст.). – К.: Наукова думка, 1969. – С. 49.

Посторінкове розміщення джерел найчастіше застосовується у навчальній літературі – підручниках, посібниках.

Практика довела, що найвигіднішою є нумерація зростаюча (із сторінки до сторінки), але в межах розділу – на випадок скорочень менше буде виправлень у нумерації джерел.

Отже, 1, 2, 3 … 20 – до кінця розділу. Наступний – за цією ж схемою.

Джерело, що повторюється, один раз описується повністю, а далі – автор, назва, сторінка. Якщо праця цитується кілька разів підряд, то ставиться: Там же. - С. …

Відсилання читача до повнішого й ширшого тлумачення якоїсь думки подається так:

Див.: ***Тынянов Ю. Н.*** Поэтика. – М., 1977. – С. 175.

Цитування автором когось із чиєїсь книги подається так:

Цит. За кн.: *Тасев В.* Социалните ценности и формирането на личноста. – София, 1974. – С. 61.

Затекстове:

(список використаних джерел в кінці книги, статті):

Франц Кафка залишає в щоденнику особисте визнання: "…Стан страждання для мене є не що інше, як повне, закрите у самому собі, закрите до всього на світі страждання і ніщо інше" [23, 11].

Тут: [ ] – квадратні дужки, 23 – позиція джерела у загальному списку, 11 – сторінка (набирається курсивом) процитованого тексту з цього джерела.

23. Разговор с самим собой // Лит. газ. – 1983. - № 30. – 27 июля. – С. 11.

Затекстоване розміщення джерел, на які посилається автор, є найприйнятнішим для наукових видань, зокрема, монографії. Практично не можна обійтися без додання змішаного розміщення посилань, особливо уточнень, пояснень тощо.

Змішане (комбіноване):

У ньому превалює здебільшого затекстоване [23.11], та поряд із цим відсиланням до списку джерел іноді зустрічається щось на зразок:

Примітки були набрані петитом (від фр. *petit* – маленький) – друкарським шрифтом, кегль, тобто розмір якого дорівнює 8 пунктів (близько 3 мм).

(Це – внутрішньотекстове посилання).

Або ще:

…набрані петитом* - друкарськім шрифтом…

*від фр. Petit – маленький (це – посторінкове посилання)

<u>Типові заголовки до бібліографічних списків:</u>

Список використаної літератури;

Використана література;

Список використаних джерел;

Використані джерела тощо.

Примітка. Включаються цитовані згадування, а також опосередковано використані праці. Нумерація обов'язкова.

Не рекомендується давати: Література, Список літератури, Бібліографія.

Список може бути цільним для всієї книги (від 1 … до кінця), а може розбиватися за розділами: (Розділ II – 1, 2, 3 тощо; Розділ III – 1, 2, 3, 4…). Робиться це для зручності: випало одне з джерел – менше буде виправлень у нумерації.

У бібліографічному списку праці архівні джерела повинні мати найповніший зміст: автор, назва, місто, видавництво, рік, кількість сторінок (для книги – …с.; для статті з журналу чи збірника – С. …-…).

Найбільш прийнятною є така структура списку літератури:

Спочатку – закони, укази, постанови і документи державної ваги (за значимістю), а далі – перелік праць вітчизняних авторів в алфавітному порядку, іноземних – другою частиною, у прийнятому автором порядку. Якщо автор монографії додає, крім основного, додатковий список рекомендованої літератури, то нумерувати його не обов'язково.

2. Приклади бібліографічного описання праць

Один автор:

Яблонський Василь. Сучасні політичні партії: Довідник. – К.: Лексикон, 1996. – 149 с.

Два автори:

Буцко Н. А., Матришевский М. А. Подвиг Донбасса: Трудовой и боевой героизм трудящихся в первый период Великой Отечественной войны. – К.: Вища шк. Головное изд-во, 1975. – 160 с.

Три автори (правомірні два варіанти):

1 варіант: *Альтшуль А. Х., Усенко В. С., Чабан М. О.* Регулирование запасов подземных вод. – М.: Колос, 1977. – 240 с.

2 варіант: *Альтшуль А. Х. и др.* Регулирование запасов подземных вод / А. Х. Альтшуль, В. С. Усенко, М. О. Чабан. – М.: Колос, 1977. – 240 с.

Чотири автори:

Эстетика: Учеб. пособие / Л. Т. Левчук, Д. Ю. Кучерюк, В. И. Панченко, М. Ю. Русин. – К.: Вища шк., 1991. – 302 с.

Більше чотирьох авторів:

Мелиоративно-гидрогеологические условия западного Причерноморья СССР / Р. А. Баер, И. В. Зеленин, Б. В. Лютаев и др. – Кишенёв: Штиинца, 1979. – 183 с.

Відомості про укладачів, редакторів, перекладачів, ілюстраторів тощо.

У наведених нижче прикладах зверніть особливу увагу на порядок розташування вихідних даних, розділові знаки та скорочення.

Орфографічний словник української мови: Близько 20 000 слів / Уклад.: С. І. Головащук, М. М. Пещак, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. – К.: Довіра, 1994. – 864 с.

Рационализация управления и техника конторской работы / Под ред. Д. Милварда: Пер. с англ. В. А. Маш; Общ. ред. и предисл. Ю. О. Любовича. – М.: Изд-во иностр. лит., 1963. – 459 с.

Краткий толковый словарь русского языка (для иностранцев) / Сост.: И. Л. Городецкая и др.; Под ред. В. В. Розановой. – М.: Рус. яз., 1978. – 227 с.

Илли: героико-эпические песни чеченцев и ингушей / Редкол.: Р. С. Ахматова (отв. ред.) и др.; Чеч.-инг. ин-т истории, социологии и философии. – Грозный: Чеч.-инг. кн. изд-во, 1979. – 238 с.

Багатства волинських лісів: Довідник / Уклад.: Н. А. Бура та ін.; Пер. з рос. Є. П. Шинкарука та ін.; Іл. Л. І. Зощенко. – К... тощо.

Весенский В. Три часа с Рене Портокарреро: Мастер и его мастерская. [Излож.беседы] // Лит. газ. – 1980. – 27 февр. – № 9. – С. 2.

Кортасар Х., Евтушенко Е. На стороне народа: Диалог в мастерской писателя. [Интервью Х. Кортасара “Лит. газ.”]. – 1980. – 6 февр. – № 6. - № 15.

Театр особого назначения: Беседа с гл. режиссёром Ленингр. ТЮЗа, засл. деят. искусств РСФСР З. Корогородским / Беседу вела Т. Силина // Лит. газ. – 1979. - 19 дек. – № 51. – С. 8.

Фантастика: Кризис жанра? [Беседа с писателями-фантастами и критиками Е. Войкунским, К. Булычевым, В. Гаковым и др.] / Записала В. Помазнева // Лит. газ. – 1980. – 27 февр. – № 9. – С. 4 – (Круглый стол ЛГ).

Янушкевичус З. И. Врач прописывает образ жизни / Вёл беседу Р. Синельников // Наука и жизнь. – 1980. – № 2. – С. 56-61.

3. Збірники, однотомники вибраних творів.

Поділля у Великий Вітчизняній війні (1941-1945): Зб. документів і матеріалів. – Л.: Каменяр, 1969. – 416 с.

Гросс Е. Ф. Исследование по оптике: Избр. тр. – Л.: Наука, 1976. – 447 с.

4. Багатотомні видання в цілому.

Харкевич А. А. Избранные труды. – М.: Наука, 1973. – 3 т.

Повніше з розшифровкою:

Харкевич А. А. Избранные труды: В 3 т. – М.: Наука, 1973. – Т. 1: Теория электроакустических преобразователей. – 400 с.; Т. 2: Волновые процессы. – 260 с.; Т. 3: Теория информации. – 524 с.

5. Окремі томи з багатотомних видань.

Пушкин А. С. Полное собрание сочинений: В 10 т. – 4-е изд. – Л.: Наука. Ленингр. отд-ние. – Т. 1. – 1977. – 480 с.; Т. 6. – 1978. – 576 с.

Повніше з розшифровкою:

Пушкин А. С. Полное собрание сочинений: В 10 т.; 4-е изд. – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние. – Т. 1: Стихотворения (1813-1820). – 1977. – 480 с.; Т. 6: Художественная проза. – 1978. – 576 с.

Мельников-Печерский П. И. В лесах: В 2-х кн. – М.: Гослитиздат, 1955. – Кн. 1. – 616 с.

6.Окремі праці з багатотомних видань і збірників.

Пушкин А. С. История села Горюхина // Полн. собр. соч.: В 10 т. – 4-е изд. – Л., 1978. – Т. 6. – С. 116-131.

Мордовец Н. Т., Шаренко В. Е. Расчёт энергетического спектра иона кобальта в структуре цезий-кобальтового хлорида // Физика конденсированного состояния: Сб. науч. тр. – К., 1980. – С. 56–60.

Примітка (зверніть увагу на скорочення)

Пушкин А. С. Полное собрание сочинений: В 10 т. – 4-е изд. тощо.

Але: *Пушкин А. С.* История села Горюхина // Полн. собр. соч.: В 10 т. – 4-е изд. тощо.

7. Бібліографія описання праць, джерел, якими скористався автор.

У списку використаної літератури (як правило, в монографіях):

Голобуцький Володимир. Запорізьке козацтво. – К.: Вища шк., 1994. – 543 с.

Калиниченко П., Головін В. Радянська Україна в науково-технічних зв'язках з країнами-членами РЕВ // Наука і культура. Україна. 1979. – К., 1980. – С. 61–67.

Ломницкая Я. Ф., Агатинская Л. П., Кузьма Ю. Б. Взаимодействие компонентов в системе титан-кобальт-фосфор // Укр. хим. журн. – 1981. – № 2 (47). – С. 141-146.

Томсон П. Конец мифа о “летающих тарелках” // За рубежом. – 1982. – № 30. – 23-29 июля. – С. 20–21.

Павлов Г. П. Комплексное преобразование села // Экон. газ. – 1982. – № 33. – С. 5.

8. Варіанти, що допускаються видавничим стандартом.

Внутрішньотекстове посилання:

…Про це писав свого часу відомий знавець козацтва професор В. Голобуцький (див. його кн.: Запорозьке козацтво. К., 1994).

Без знака “тире”; без назви видавництва – скорочений варіант описання джерела, який допускається видавничим стандартом. Його використовують, як уже було сказано, у внутрішньотекстових посиланнях, а також – при посторінкових виносках:

...Про це писав свого часу відомий знавець козацтва професор В. Голобуцький. [1]

[1] В. Голобуцький. Запорозьке козацтво. - К., 1994

9. Додаток. Бібліографічне описання.

Дисертації:

Марков П. Г. Общественная, научно-педагогическая и литературная деятельность М. А. Максимовича: Дис … д-ра ист. наук. – К., 1980. – 352 с. – Машинопись.

Автореферату:

Грыза А. А. Особенности формирования грунтовых вод в условиях застройки на территории юго-западной части степной зоны: (На прим. г. Одессы): Автореф. дис. … канд. геолог. минерал. наук. – К., 1971. – 24 с.

Депонованого рукопису:

Получение порошков интерметаллических материалов путём водородной обработки // В. А. Гольцов и др. – К., 1984. – 15 с. – Деп. В УкрНИИНТИ 17.02.84. № 2213.

10. Скорочення назв місяців.

Січень – січ. – янв.	**Липень – лип. – июль**
Лютий – лют. – февр.	**Серпень – серп. – авг.**
Березень – берез. – март	**Вересень – верес. – сент.**
Квітень – квіт. – апр.	**Жовтень – жовт. – окт.**
Травень – трав. – май	**Листопад – листоп. – нояб.**
Червень – черв. – июнь	**Грудень – груд. – дек.**

Література:

В основу довідника для практичного користування покладено ГОСТ 7.1-84 *“Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления”*, що без будь-яких змін діє і понині.

Повніше й детальніше – у брошурі: ***П. Н. Гвоздецький***. Издательский стандарт. – К.: Реклама, 1987. – 26 с.

Лекція XIII

Енциклопедичні і філологічні словники. Термінологічні словники

Працюючи над науковими темами історик, як і кожна інтелігентна людина зустрічається з невідомими, або мало знайомими поняттями, термінами, іменами, географічними назвами. Досліднику щоразу необхідно наводити довідки хронологічного, біографічного або термінологічного характеру, довідки, які стосуються метрології, історичної географії та інших допоміжних історичних дисциплін, а також знаходити довідки, які є компетенцією суміжних наук. Дослідник, особливо початківець, має озброїтись словниками українсько-російської мови, або навпаки російсько-української, довідниками, а також енциклопедіями, у першу чергу вітчизняними і близького зарубіжжя. Серед них необхідно звернути увагу перш за все на енциклопедичні довідники.

Власне вони є самими узагальнюючими (універсальними) енциклопедіями з однієї або кількох галузей. Універсальні енциклопедичні довідники аналізують і описують явища і процеси, які відбувалися і відбуваються у природі та суспільстві. В них зібрана інформація про історичні події, географічні та біографічні матеріали, матеріали соціального, економічного, політичного та культурного життя народів, або окремої держави (етносу …).

Енциклопедичні довідники поділяються – на універсальні та галузеві енциклопедії. Із універсальних необхідно назвати у першу чергу три видання "Большой Советской Энциклопедии". Друге видання (1949 – 1958 рр.) нараховує 51 том*, де надруковано 96 000 статей, у тому числі біля 5 000 статей з історії СРСР. [201]

Авторами і редакторами БСЭ виступили провідні радянські історики: Б. Д. Греков, М. М. Дружинін, І. І. Мінц, М. В. Нєчкіна, А. М. Панкратова, П. М. Поспєлов та багато інших істориків і суспільствознавців колишнього Союзу непорушних соціалістичних республік.

Інколи цілі томи присвячені окремій проблемі. Наприклад, 50 том присвячений СРСР, побачив світ до 40-річчя утворення цього тоталітарного монстра. У наступні роки видрукували додатковий 51 том БСЭ, де були опубліковані статті з пропущених питань історичної минувшини, а також подані таблиці мір довжини, площі, об'єму, ваги, які використовуються у різних країнах світу, курси їх грошових одиниць, список іншомовних слів тощо. Варто зазначити, що у своїх наукових та кваліфікаційних працях науковці повинні наводити, наприклад, назви грошової одиниці так, як вона називалася раніше. Інколи дослідники російський рубль перекладають і пишуть як карбованець. Цього робити не можна. У тексті, де

---

*Перше видання Большой Советской Энциклопедии у 65т., публікувалося у 1926–1947 рр.

[201] ***Шапиро А. Л.*** Библиография истории СССР. – М.: Высшая школа, 1968. – С. 140.

використовується дореволюційна російська грошова одиниця, в українському тексті, статті, магістерській праці треба писати “руб. – рублі”. Радянську ж грошову одиницю можна описувати як “крб. – карбованець”, оскільки на всіх купюрах від 1 руб. і … було написано шістнадцятьма мовами, у тому числі українською – карбованець.

Користування БСЭ полегшує двохтомний “алфавитный указатель ко второму изданию Большой Советской Энциклопедии” (1960), при допомозі якого можна легко знайти інформацію про історичні події, особистості, тощо, які були опубліковані в конкретному томі БСЭ.

З 1957 р. розпочали публікувати “Ежегодники Большой Советской Энциклопедии”, у яких публікували пропущені статті про події, також уточнюючі та конкретизуючи матеріали.

Зараз, найбільш відомим, є 30 томне видання “Большой Советской Энциклопедии”. Якщо авторами та редакторами першого видання БСЭ були В. В. Куйбишев, М. З. Фрунзе, О. Ю. Шмідт, І. І. Степанов-Сіворцов, М. Н. Тухачевський та інші державні та політичні діячі, учасники більшості політичних та класових подій 20-років XX ст., то у третьому – діячі науки та культури. Цінність першого видання БСЭ полягає в тому, що матеріал поданий через призму гострого протистояння борців за світле майбутнє і тих явищ, які вони описували. Наприклад, у статті, присвяченій Б. Хмельницькому, він змальовується, як ворог трудящих, як представник панівної шляхти, яка виборювалася собі земні блага. [202] Крім непопулярних оцінок суспільно-революційних подій перше видання БСЭ має ще одну властивість, яка відсутня у 2-му та 3-му вид. БСЭ – присутністю літератури 20–30-х рр. XX ст., яка пізніше буде віднесена до ворожої.

Структура, схеми, методологія складання 3-го вид. БСЭ нагадує попередні. У ньому тільки посилена партійна цензура – “вороги народу” вже не попали на шпальти видань, а якщо про них писали, то, зазвичай оцінки були негативні. Після публікації цих 30 томів 3-го видання БСЭ редакція готувала і публікувала “Ежегодники Большой Советской Энциклопедии”.

Крім БСЭ друкувалися “Малая Советская Энциклопедия” (3-тє вид. у 10 томах). [203] Попередні видання: II-е МСЭ в 11 томах (1933–1947 рр.), а I-е в 10 томах (1928–1931 рр.). У 1961 р. до 3-го видання МСЭ опублікували алфавітно-предметно-іменний покажчик.

За радянської доби світ побачили й інші одно-двотомні енциклопедичні видання, які також мали кілька видань. Вийшли: “Энциклопедический словар” (2 т. М.: Сов. Энциклопедия, 1963–1964), “Энциклопедический словар” у 3-х томах (М.: Сов. Энциклопедия, 1953–1955), та інші довідкові видання – їх детально описав І. М. Кауфман у своїй праці. [204]

---

[202] ***Хмельницький Б.*** // БСЭ. I-е вид. – Т. - С. 123.

[203] Малая Советская Энциклопедия. – 3-е изд. – М.: 1958–1960.

[204] ***Кауфман И. М.*** Русские энциклопедии. - Вып. I: Общие энциклопедии, библиография и краткие очерки. - М.: Библиотека СССР, 1960.

Без сумніву, попередні енциклопедії історії України містять значний обсяг важливої історичної, суспільної та культурно-освітньої інформації. Вони залишаються вагомим, етапним досягненням історичної науки. Водночас, користуючись ними, ми повинні пам'ятати, що в умовах тоталітарної злочинної комуністичної системи різні епохи й періоди історії України були сфальсифіковані на основі теорії "пресловутої класової боротьби", або інколи у подібних виданнях їм не знаходили місця.

"Энциклопедический словар" широко відомий, як словник Едуарда Брокгауза та Іллі Абрамовича Ефрона, за загальною редакцією заслуженого проф. Івана Єфимовича Андрієвського, було опубліковано у Санкт-Петербурзі у 1880 р. У 1904 р. там же опублікували 82 том, під ред. Костянтина Костянтиновича Ясенєва і Федора Фомича Петрушевського. Редактором відділу історії був відомий історик, професор Микола Іванович Гароєв. За основу "ЭС" взяли XIII-ти томне видання Брокгауза Conversations Lexicon, а також статті енциклопедій Британської, Французької та раніш опублікованих російських словників (словарі В. Даля, Толя, Симонова, Плошара), та нових спеціальних творів. Статті, присвячені Росії – це самостійні, підготовлені видними особами імперії матеріали. Завданням "ЭС" було бажання подати повну і цілком об'єктивну інформацію з усіх галузей історії, культури, суспільства. [205]

Співробітниками "ЭС" були провідні фахівці з усіх галузей науки та життя. Більшість їх фотографій опубліковані у розділі "Портретная галерея редакторов и сотрудников "Энциклопедического словаря". [206]

Зробити спробу змістового аналізу статей, практично неможливо, оскільки вони присвяченіі всім сторонам життя людини, розвитку науки, культури й суспільства. Серед статей є глибокі й ґрунтовні матеріали, а деякі мають тільки інформативний характер, як наприклад, стаття Фрія. [207]

Тим, хто цікавиться історичними проблемами вітчизняної і загальної історій, необхідно завжди знати, а як цей сюжет висвітлений у "ЭС", а потім опрацювати інші енциклопедичні словники. Після виходу 82 тому "ЭС" видавці згодом опублікували ще 10 додаткових томів, де були подані пропущені раніше статті й матеріали.

Важливим інформаційним виданням є "Энциклопедический словарь Русского библиографического института Гранат". 58 томів 7-го переробленого видання цього словника є у Науковій бібліотеці Михайла Максимовича у кім. № 16 у відкритому доступі.

Видавництво братів Олександра (1861–1933) та Ігнатія (1863–1941) Наумовичів Гранат виникло у м. Москва після злиття "Енциклопедичного словника бр. Гранат" з "Настольным энциклопедическим словарем" (1892). Перші 6 видань словника братів Гранат друкувалося у 1891–1903 роках у 8-9 томах. 7-е, повністю перероблене видання у 58 томах публікувалося з 1910

---

[205] Энциклопедический словарь / Под ред. И. Е. Андреевского. – Т. 1: А – Алтай. – СПб.: Тико-Литография, 1890. – С. 2.

[206] Там само. – Т. 82. – СПб.: Типография Акц. Общ. Брокгауз – Эфрон, 1904. – С. 932.

[207] Там сомо. – Т. 82. – С. 951.

по 1948 рр., а пізніше було зроблено кілька стереотипних передрукувань. В університетській бібліотеці у к. № 16 є 7 видання у відкритому доступі.

Активними учасниками і редакторами окремих томів були: К. А. Тімірязєв, Ю. С. Гамберов, В. Я. Желєзнова; друкували свої статті історик Є. В. Терле (вихованець ун-ту св. Володимира), революціонерка-народниця Віра Фігнер, вчений-біолог І. І. Мечніков. [208]

"ЭС" Гранат друкувався пізніше "ЭС" Ейфрона і Блокгауза, а тому на думку деяких бібліографів, він цінніше, оскільки має більш солідну й новітню літературу і джерельну базу.

Однак, зазвичай томи, які публікувалися у радянський час значно заідеологізовані, стерильні, розкривають події відповідно до прийнятої комуністичної схеми.

Відзначимо, що у цьому видавництві з 1917 по 1939 рр., (воно називалося "Акціонерне товариство Російський бібліографічний інститут Гранат"), друкувались фундаментальні праці з історії, мистецтв і соціал-демократичного руху. Зразком є "История XIX в." / за ред. Э. Лависса і А. Рамбо (т. 1-8, 1905–07), "История России в XIX в." (т. 1-9, 1907–11). "Укр. народ в его прошлом и настоящем". (під ред. Ф. К. Волкова, М. С. Грушевського та ін. – Т. 1-2, 1914–1916) та ін.

Зміст "ЭС" Гранат різноманітний, всебічний. У статтях є багато українознавчого матеріалу. Висвітлюються (аналізуються) всі сторони життя діяльності людини.

Для студентів-істориків, неоціненим "кладязем" знань є спеціальні енциклопедії. У 80–90-ті роки XX ст. вчені Інституту історії України, під впливом нових ідей та віянь задумалися над створенням багатотомної "Історії українського народу". Проте час показав, що це завдання розв'язати практично неможливо, оскільки продовжувала панувати марксистсько-ленінська методологічна спадщина, а нові теоретично-методологічні основи були тільки у зародковому стані. Час вимагав створення узагальнюючих праць "нового ґатунку (типу)", підсумкових здобутків національної історіографії.

У кінці 90-тих рр. XX – початку XXI ст. були опубліковані новаторські, (на той час) колективні та індивідуальні монографії. Серед них можна назвати: "Україна: утвердження незалежної держави. 1991–2001" (2001), "Політичний терор і тероризм в Україні. XIX–XX ст. Історичні нариси" (2002), "Голод 1932–1933 рр. в Україні: причини та наслідки" (2003) та ін. Як підсумкові праці слід розглядати 15 томне видання "Україна кізь віки" (відп. ред. В. Смолій) і 3-х томне видання "Давня історія України" (відп. ред. П. Толочко).

Чимало змістовних та оригінальних археологічних праць підготували вчені археографи та джерелознавці Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, перевидавши класичну спадщину національної історіографії кінця XIX – початку XX ст., а

---

[208] ***Бєлов С. В.*** Гранат издательство // Энциклопедия / Гл. ред. В. М. Исарков. – М.: Большая российская энциклопедия, 1999. – С. 177.

також праці української діаспори. Знані дискусійні роботи з історії України опублікували в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Національній бібліотеці України імені В. Вернадського.

Плідна наукова праця вчених істориків незалежної України підготувала підґрунтя для докорінного осмислення концепції вітчизняної історії, створила якісно нові засади створення "Енциклопедії історії України". Президія Національної академії наук України прийняла ухвалу 26 червня 1997 р. про підготовку багатотомної ЕІУ. Ця праця подолала стереотипи радянського часу, які увібрала в себе "Радянська енциклопедія історії України".

Під час роботи ЕІУ, а вона продовжується і зараз, у матеріалах визначалась вагомість подій, місце і роль персоналій, окремих воєнних фронтів, ретельно відібрано гасла, створено "дерево гасел", яке дозволяє швидко орієнтуватися не тільки в обсязі статей, але й у їх підпорядкованості та взаємопов'язаності,[209] враховані досягнення української діаспори, зокрема "Енциклопедія українознавства". Формуючи словник ЕІУ, редколегія прагнула представити всі історичні області України, охарактеризувати життя українців у Росії, Польщі, Румунії, Словаччини, Канаді та ін. регіонах світу, розкрити життя національних меншин в Україні. Над написанням статей для ЕІУ працює потужний науково-викладацький колектив різних наукових, освітянських закладів, краєзнавці, чиї праці широко відомі у нашій Вітчизні.

Зараз (2012) вже опубліковано 7 томів ЕІУ. Сформовано 14 основних принципів розміщення статей та деякі особливості подачі інформації в ЕІУ, з якими можна ознайомитесь самостійно, взявши перший том ЕІУ (2003).

Енциклопедія сучасної України – перше багатотомне видання про нашу вітчизну від початку XX ст. – до сьогодення. Перший том (38), опублікований у 2001 р. при фінансовій підтримці Міжнародного фонду "Відродження" (Україна, 40 000 дол. США) та фундацій приятелів Енциклопедії України (40 000 дол. США), зокрема таких жертводавців: Баб'як Августин (Франція, 1 000 дол. США), Баранецькі Володимир і Христина (2 000 дол. США), Бачинські Любомир та Ірина (США, 2 000 США) та ін.

Енциклопедична справа в Україні має давню традицію і чималі здобутки. Згадаймо найважливіші: Українська Загальна енциклопедія, Енциклопедія українознавства, Українська Радянська енциклопедія, Encyclopedia of Ukraine.

Задум Енциклопедії сучасної України виник у членів Наукового товариства ім. Т. Шевченка, як продовження Енциклопедії українознавства. Суттєві зміни світової історії, здобуття Україною у 1991 р. незалежності, зацікавленість вчених НАНУ України, вплинули на задум і структуру ЕСУ. Було прийняте рішення про створення енциклопедії, яка б відтворила ці зміни. Тому відбираючи матеріали до ЕСУ, організатори звернули увагу на

[209] Передмова // Енциклопедія історії України. – Т. 1: А – В. – К.: Наукова думка, 2003. – С. 6.

події XX ст., коли розпочалася реалізація спроби відтворення незалежної України, її розвиток у складі комуністичного монстра – СРСР. Особлива увага приділяється явищам, процесам, поняттям, що характеризують добу незалежності нашої Вітчизни,[210] намагання відтворити все нове, що з'явилося в житті звільненого суспільства, щоб показати картину реальної України.

Нові методичні підходи використані і при включенні до ЕСУ персоналій. В основу були покладені вимоги справжнього внеску в розвиток всіх сторін суспільного, економічного й культурно-освітянського життя України. Великої уваги приділено справедливому поціновуванню діячів без ознак найменшої дискримінації. Виявленню маловідомих, або замовчуваних явищ і прізвищ.

Новаторським є матеріали про скорочення назв місцевостей, брендів навчальних закладів, назв політичних організацій, подана уніфікація видань та скорочень, тощо. Тепер, науковці мають видання на яке є можливість посилатись у дискусії з своїм опонентом, якщо він заперечує вірність скорочень.[211]

Новим явищем у бібліографуванні є поява першої універсальної авторської енциклопедії Черкащини. Її опублікував доктор філософських наук Віктор Жадько, який 10 років працював над збиранням матеріалів. Він проїхав 700 міст і сіл Черкащини, зробив 5000 світлин, які лягли в основу енциклопедії. Енциклопедія Черкащини "висвітлює сторони економічного, соціального і духовного життя області", історію всіх сіл краю.[212] Особливо широко надані матеріали про села, де бував Т. Г. Шевченко, біографії його близького оточення, світлини з Шевченківського життя, гайдамаччина, національні визвольні рухи різних років, які мали місце на Черкащини. Є матеріали, що декабриста Давидова Василя Львовича і його дружину Давидову (Потапову) Олександру Іванівну[213], їх в м. Кам'янку, фотографія могили О. Давидової тощо. Надбанням енцоклопедії є матеріали про вчених (зокрема, істориків), громадських і політичних діячів Черкащини різних періодів.

Джерелами пошуку інформації з різних питанб історії Галичини є збірник нарисів про Львів. Підготовлені відомими істориками: Ярорславом Ісаєвичем, Феодосієм Стеблієм, Ярославом Грицак та іншими освітянами вони дають не тільки методичну канву опрацювання історії Західної України, але й трактують новее їх бачення, відсилають до літературних джерел, якими можна скористатися, зокрема, "Вибрана література про Львів", підготовленою Наталією Подольчак.[214]

---

[210] Передмова // Енциклопедія Сучасної України. – Т. І: А. – К.; Нац. акад. наук України; Наукове товариство ім. Т. Шевченка та ін., 2001. – С. 5.

[211] Там само. – С. 14–19.

[212] Жадько В. До читача / Віктолр Жадько // Черкащина: Універсальна енциклопедія / авт. упоряд. Віктор Жатько. – К.: ВПК «Експрес-Поліграф», 2010. – С.[6].

[213] Жадько В. Восставшие против імператора / Віктор Жадько. – К., 2000. – С. 80, 81.

[214] Львів: історичні науки. – Львів, 1996. – 648 с.

Отже, широко знані дореволюційні (до 1917) та радянські багатотомні довідники є важливим джерелом у вивчені багатьох проблем вітчизняної і всесвітньої історичних наук, частковою основою пошуку необхідних для дослідника джерел, історіографічною довідкою, які формують напрямки вивчення проблем.

Література:

1. ***Бєлов С. В.*** Гранат издательство // Энциклопедия / Гл. ред. В. М. Исарков. – М.: Большая российская энциклопедия, 1999.
2. ***Кауфман И. М.*** Русские энциклопедии. – Вып. I: Общие энциклопедии, библиография и краткие очерки. – М.: Библиотека СССР, 1960.
3. Малая Советская Энциклопедия. – 3-е изд. – М., 1958–1960.
4. Передмова // Енциклопедія Сучасної України. – Т. I: А. – К.: Нац. акад. наук України; наукове товариство ім. Т. Шевченка та ін., 2001.
5. Энциклопедический словар / Под ред. И. Е. Андреевского. – Т. 1: А – Алтай. - СПб.: Тико-Литография, 1890.
6. ***Хмельницький Б.*** // БСЭ. I-е вид. – Т. – С. 123–127.
7. ***Шапиро А. Л.*** Библиография истории СССР. – М.: Высшая школа, 1968. – 286 с.
8. Черкащина: Універсальна енциклопедія. Док.-публ., фото іл. Істор. вид. / Авт.-упоряд. Віктор Жадько. – К.: ВПК «Експрес-Поліграф№, 2010, 1104 с.; іл.

Лекція XIV

Особистість в історичній науці

Оцінки діяльності окремих вчених-істориків, на жаль, завжди подаються відповідно до ювілею вченого. Звичайно, такі праці є здебільшого глянцево чистими, вивіреними й не завжди точні. Не дивуйтесь моєму останньому визначенню. Справа в тім, що сам жанр, немов би передбачає парадність і пафос.

Розкрити особистість в історичній науці, автору хочеться на основі аналізу щойно опублікованої праці, присвяченої доктору історичних наук, людині, яка обіймала низку керівних посад тісно пов'язаних з історією, бібліотекознавством, керівнику кількох (у свої роки) наукових бібліотек, зокрема, вкажемо Центральну наукову сільськогосподарську бібліотеку Академії аграрних наук (УНСГБ УААН) у 1998–2000 рр. – Михайлу Семеновичу Слободянику.

Зараз М. С. Слободяник – директор Інституту державного управління та інформаційної діяльності Державної академії, керівник кадрів культури і мистецтв, завідуючий кафедрою документальних комунікацій культури і мистецтва цієї поважної інституції, очільник кількох часописів (зокрема, часопису: Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія). [215] Читає бібліографію студентам Інституту журналістики КНУ ім. Т. Шевченка. Автор понад 200 наукових та навчально-методичних публікацій.

Науково-педагогічним кредом Михайла Семеновича є пошук, підтримка і розвиток позитивних якостей студента і закладеному на цій основі механізму самореалізації особистості. [216]

При пошуку довідок історико-біографічного плану потрібно користуватися біографічними і бібліографічними довідниками, де опубліковані біографії політичних діячів, письменників, вчених, про людей різних професій. Біографічні матеріали є у краєзнавчих покажчиках, як, наприклад, "Куряне – выдающиеся деятели науки и техники" (Курск: Облиздат, 1950), або "Биографический словарь профессоров и преподавателей Санкт-Петербургского университета за истекшую третью четверть века его существования 1869–1894" (Т. 1–2, СПб., 1896–1898); "Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Университета Святого Владимира (1834–1884) / Под. ред. В. С. Иконникова" (К., 1984).

Важливим джерелом наукової, політичної, культурно-просвітительскої є бібілграфічні покажчики, присвячені життю й суспільно-

---

[215] ***Слободяник М. С.*** Бібліотека. Документ. Комунікації: вибрані праці / М. С. Слободяник; упор. О. Кириленко, ред. проф. В. Г. Черниця. – К.: Ліра. – К., 2010. – 308 с.

[216] ***Слободяник М. С.*** Інформаційне забезпечення процесу реформуваня вищої освіти в Україні // Там само. – С. 107.

громадської діяльності відомих вчених Університету св. Володимира[217] та Київського національного університету імені Тараса Шевченка.[218]

Новітні біографічні словники підготували науковими Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, академік НАМН України, д.і.н., проф. В. Ф. Москаленко, д.пед. наук, проф. Я. В. Цехмістер і зав. відділу бібліотеки ун-ту І. М. Полякова, присвячений завідувачам кафедр та професорів медичного факультету Університету Св. Володимира та Національного медичного університету імені О. О. Богомольця за 1841–2011 рр. у 2-х книгах. Це четверте, оновлене та доповнене видання. В книзі І (1841–1919 рр.) вміщено 92 нариси, 74 фотографії, біля 600 наукових праць вчених, 127 джерел літератури. В книзі ІІ – 428 нарисів, 373 фотографії, до біографій додається бібліографія, у якій описані 3000 наукових праць вчених та близько 500 літературних джерел.[219] Якщо у першій книзі, яка висвітлює становлення й розвиток вітчизняної медицини, то у 2-й книзі – медична наука й практика радянської доби і років незалежної України. У першій книзі серед блискучих теоретиків і практиків медичної науки, назву Володимира Афанасійовича Караваєва (8 липня 1811–3 березня 1892) видатного хірурга, д.мед. наук і хірургії (1838), екстраординарного, а пізніше (1842) ординарного професора… про його хист хірурга офтальмолога ходили легенди: піду до Києва – помолюся в Києво-Печерській Лаврі і відвідаю Караваєва.[220] Ще одна праця підготовлена в Національному медичному університеті імені О. О. Богомольця, призначена Деканам медичного факультету Університету Св. Володимира за 1841–1919 рр. За цей час цю посаду займали 15 медиків ун-ту. Першим деканом був обраний / призначений В. А. Караваєв(1843–1847 рр.). Тричі цю посаду обіймав Ергард Федір Федорович (1865–1868, 1875–1883, 1887–1890).

---

[217] История университета Св. Владимира / Сочинение Виталия Шульнина. – СПб. 1860; История императорского университета Св. Владимира / Составил М. Ф. Буданов. – К.: Тип. Ун-та Св. Владимира, 1884. - с.; ***Спекторский Е. В.*** Столекние Киевского университета Св. Владимира. – К.: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2007. – 104 с. (рекринтное воспроизведение – Белград, 1935 года). ***Ульяновський В. І.*** Останній ректор університету Святого Володимира Євгшен Васильович Спекторський / В. І. Ульяновський, В. А. Короткий, О. С. Скиба: Монографія. – К.:ВПУ «Київський університет», 2007 – 310 с.; Син України: Володимир Боніфатійович Антонович: У 3-х т. / Упоряд.: Віктор Короткий, Василь Ульяновський – Т.І. – К.: Заповіт, 1997. – 448 с.

[218] Ректори Київського університету 1834–2006 / Автори: В. В. Скопенко, В. А. Короткий, Т. В. Табенська та ін. – К.: Либідь, 2006. – 336 с.; Нариси з історії університету Святого Володимира. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – 224с.

[219] Біографічний словник завідувачів кафедр та професорів медичного факультету університету Святого Володимира до Національного медичного університету імені О. О. Богомольця 1841–2011: У 2-х кн.. – Кн.І (1841–1919 рр.). – К.: Авіцена, 2011. – 256 с., іл.; Кн.ІІ (1921–2011 рр.). – К.: Авіцена, 2011. – 340 с., іл.

[220] Більш детальніше див.: Захараш М. П. Имя в истории медицины. Владимир Афанасьевич Караваев – к 200-летию со дня рождения / М. П. Захараш, Л. Г. Заверний, В. М. Мельник и др.; под ред. академ. НАМН Украины В. Ф. Москаленко. – К.: Авицена, 2011. – 256 с., ил.

Найстарішим медиком Київського університету Св. Володимира був В. А. Караваєв. Його колеги жартували, що медиком в університеті спочатку був В. А. Караваєв, а згодом з'явився медичний факультет.[221]

Наступними джерелами з цієї теми є універсальні та енциклопедичні словники (біографічні, бібліографічні словники, біографічні та автобіографічні книги, статті, збірники). Енциклопедії – найбільш розповсюджені і широко тиражовані: вартністні характеристики (дуже короткі, не всі діячі включені до них тощо).

Фундаментальний анотований біографічний словник Н. М. Кауфмана "Русские биографические и библиографические словари" (М.: Культпросветиздат, 1950, 1955). Описані словники загального плану, в окремих розділах описана біографічна і бібліографічна література, яка присвячена діячам науки, культури, письменникам, педагогам та ін. Ось як доцента кафедри історії для гуманітарних факультетів КНУ ім. Тараса Шевченка бачить можливісь оцінити суспільно-наукову діяльність свого колеги, тобто мене, звернувши увагу тільки на краєзнавчу діяльність.

Ім'я Григорія Дмитровича Казьмирчука добре відоме серед сучасних українських істориків. Упродовж багатьох років цей непересічний науковець збагачує скарбницю української історичної науки новими цінними розвідками.

Він народився 9 травня 1944 р. у селі Кальнику Іллінецького району Вінницької області. Можливо, народження на цій історичній землі визначило подальший життєвий шлях науковця. Давнє містечко було засновано за литовської доби. Воно пам'ятає битви Визвольної війни українського народу 1648–1654 рр. На чолі кальницького полку деякий час стояв легендарний козацький герой Іван Богун. У 1820-х рр. в краї діяли декабристські товариства. У нинішньому райцентрі Іллінцях (у ті часи містечко Лінці) містилася штаб-квартира В'ятського піхотного полку, яким командував П. І. Пестель. Він жив тут з невеликими перервами з 1821 по 1825 рр.

Дитинство малого Григорія пройшло у напівголодному повоєнному селі. Батьки, Дмитро Тимофійович і Текля Григорівна, усе життя пропрацювали в колгоспі. У 1951 р. Г. Д. Казьмирчук пішов до місцевої школи, яку закінчив у 1961 р. Будучи шостою, найменшою, дитиною у багатодітній родині, рано був змушений працювати.

Г. Д. Казьмирчук, як було заведено в радянські часи, пройшов славний трудовий шлях. У 1961–1963 рр. навчався у професійно-технічному училищі № 86 в Молодогвардійську на Луганщині, після закінчення якого працював столяром будівельного управління № 5 Красноармійського житлобуду Донецької області. У 1964 р. вступив на 1-й курс Красноармійського педучилища. В листопаді того ж року був призваний до

[221] Декани медичного факультету Університету Св. Володимира (Національного медичного університету імені О. О. Богомольця). 1841–1919: Біографічні нариси та бібліографія / В. Г. Коляденко, Я. В. Цехмістер, О. П. Яворовський та ін. / за ред. В. Ф. Москаленка. – К.: Авіцена, 2011. – 152 с., іл.

лав Радянської Армії. Після закінчення строкової служби у званні сержанта продовжив навчання в Красноармійському педучилищі, яке закінчив у 1969 р., отримавши диплом з відзнакою. Того ж року уже цілком сформована людина вступає на історичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

Під час навчання в університеті Григорій Дмитрович пройшов школу знаних істориків В. А. Жебокрицького, Ю. Ю. Кондуфора, В. Н. Котова, П. А. Лаврова, В. І. Стрельського, О. А. Бородіна, В. Є. Спицького. А найбільший вплив на формування молодого історика справив викладач історії СРСР, професор Андрій Калістратович Буцик, тонкий психолог та улюбленець студентів, який і розпізнав майбутнього історика. Його методи Г. Д. Казьмирчук перейняв і розвинув. Цінними для Г. Д. Казьмирчука виявилися поради представників старшого покоління українських науковців: Г. Я. Сергієнка, М. М. Лисенка, М. П. Савичева, І. Я. Заславського. Науковому змужнінню історика сприяли зустрічі з відомими фахівцями з історії суспільних рухів XIX ст.: В. Я. Борщевським, Г. Ю. Гербільським, А. З. Барабоєм, М. В. Єфременковим, М. П. Ковальським, А. В. Санцевичем.

Одержавши диплом з відзнакою, у листопаді 1974 року Григорій Дмитрович вступив до аспірантури на кафедру історії СРСР дожовтневого періоду. З вересня 1977 р. Г. Д. Казьмирчук розпочав працювати на кафедрі історії СРСР дожовтневого періоду. У 1984 р. захистив кандидатську дисертацію “Перший етап визвольного руху в Росії в дослідженнях істориків Радянської України 1917-1980 рр.”. У ній вперше в історичній науці зроблена спроба систематизації та узагальнюючого аналізу опублікованих у 1917–1980 рр. досліджень з найважливіших проблем дворянського етапу визвольного руху в Російській імперії. У 1997 р. Г. Д. Казьмирчук на засіданні спеціалізованої вченої ради в Київському університеті успішно захистив першу в Україні докторську дисертацію з проблем історіографії руху декабристів на тему: “Рух декабристів: Історіографія проблеми (1917 – середина 1930-х років)”.

Упродовж багатьох років Григорій Дмитрович – викладач, доцент, професор кафедри історії СРСР дожовтневого періоду (історії народів Росії, історії Росії). Ним розроблені і прочитані низка нормативних та спеціальних курсів: історіографія історії СРСР, історія Росії XIX – початку XX ст., історіографія руху декабристів, російська культура у XIX ст., історична бібліографія тощо.

З 2001 р. професор Казьмирчук очолює кафедру історії для гуманітарних факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Читає нормативні курси “Історія України” на гуманітарних факультетах, а також курси “Вступ до спеціальності” та “Історична бібліографія” на історичному факультеті. Г. Д. Казьмирчук є членом кількох спеціалізованих вчених рад по захисту докторських дисертацій, членом редколегії низки фахових видань історичного профілю (“Проблеми історії України XIX – початку XX ст.”, “Історія та історіографія в Європі”, “Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія”, “Наукові записки Національного педагогічного

університету ім. М. П. Драгоманова. Історичні науки” та ін.), упродовж багатьох років редагує серію “Декабристські читання” (10 вип.) та збірники “Декабристи в Україні: дослідження й матеріали” (5 вип.). Нагороджений медаллю “20 років перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.”

А ще Григорій Дмитрович – яскрава, харизматична особистість, сповнена невгамовної творчої енергії, життєлюб і невиправний мрійник із загостреним почуттям справедливості, справжній декабрист нашої епохи.

Наукові інтереси Г. Д. Казьмирчука достатньо широкі. Вони охоплюють різні гілки історичної науки, різні хронологічні періоди у житті нашої батьківщини та в історії Росії. Його перу належать біля 450 наукових і науково-популярних монографій, брошур, нарисів, статей, публіцистичних оглядів, навчальних видань. Але основним предметом дослідження вченого стали проблеми руху декабристів, різноманітним аспектам якого присвячено близько 200 праць історика. Проте науковий інтерес ученого не обмежується декабризмом. Соціально-економічний розвиток України, революційна діяльність М. Г. Чернишевського, історія рідного села Кальника, наукові біографії істориків Київського університету, студентський рух у XIX ст., проблеми історіографії, джерелознавства, історичної бібліографії, історичного краєзнавства, – усе це знайшло висвітлення у працях Г. Д. Казьмирчука.

Мірилом наукової значущості будь-якого вченого є його учні. Г. Д. Казьмирчук володіє унікальною здібністю розпізнавати у студентському середовищі майбутніх науковців. Під його керівництвом захищено 3 докторські і 26 кандидатських дисертацій.

Ця книга присвячена діяльності декабристів в Україні. Більшість з цих праць була написана в радянські часи, тому несуть на собі відбиток того часу, і публікувалась у виданнях, які вже стали бібліографічними раритетами. В 1980-ті рр. Г. Д. Казьмирчук мав задум написати докторське дисертаційне дослідження, яке б висвітлювало декабристський рух через призму пам’ятників та пам’ятних місць “апостолів правди” в Україні. Проте функціонери від історичної науки порадили не робити цього, і зібраний фактологічний матеріал так і не був опублікований. Деякі дослідження публікуються вперше. Серед пропонованих студій присутні як краєзнавчі розвідки, так і дослідження регіональної історії та “місць пам’яті”.

Краєзнавчі дослідження складають потужний пласт у науковому доробку Г. Д. Казьмирчука. Перші краєзнавчі розвідки він опублікував, ще навчаючись в аспірантурі. Одна з них висвітлювала перебування декабристів на батьківщині історика – в Іллінцях. У листі до редакції районної газети Григорій Дмитрович висловлював сподівання, що зібраний ним матеріал “допоможе дітям більш повно уявити про героїчну сторінку минулого нашого народу. Прищепити любов і повагу до свого краю, як невід’ємної частини Батьківщини. Адже сам колись навчався в с. Кальника, а про цю подію довідався через багато років. Газета, як колективний пропагандист допоможе ознайомити і жителів району з цією подією...”.

Учений брав активну участь у всесоюзних, республіканських та обласних конференціях з історичного краєзнавства. Перебування

декабристів на Вінничині стало предметом серйозного історичного аналізу Г. Д. Казьмирчука. Григорій Дмитрович регулярно брав участь у Вінницьких обласних історико-краєзнавчих конференціях. Зокрема, на четвертій конференції він виступив з доповіддю про маловідомі пам'ятні місця декабристів на Вінничині. У ній зазначається, що у науковій та популярній літературі перебування декабристів на Вінничині асоціюється лише з декількома населеними пунктами: Тульчином, Кирнасівкою, Немировом, Іллінцями. Насправді ж істориком виявлено понад 20 населених пунктів області, де жили або бували проїздом декабристи. Г. Д. Казьмирчук простежив перебування в краї декабристів І. Б. Аврамова, П. М. Лемана, С. Г. Волконського та інших. Важливою складовою наукової праці Г. Д. Казьмирчука стало укладання методичних рекомендацій, присвячених перебуванню декабристів в окремому регіоні України.

Діяльності декабриста О.П. Барятинського на Вінничині була присвячена доповідь Г. Д. Казьмирчука на одинадцятій Вінницькій обласній історико-краєзнавчій конференції. У ній коротко розглянуто формування світогляду одного з керівників Тульчинської управи Південного товариства, його стосунки з П. І. Пестелем, заходи по залученню нових членів, зокрема Ф. Ф. Вадковського та І. Ю. Поливанова тощо. На жаль, тези історико-краєзнавчих конференцій на Вінничині друкувалися в дуже куцому вигляді і не дають повного уявлення про зміст доповіді.

На особливу увагу заслуговують методичні поради і матеріали на допомогу учителям середніх шкіл з проблеми "Декабристи на Вінниччині", підготовлені Г. Д. Казьмирчуком та старшим викладачем Вінницького державного педагогічного інституту ім. М. Островського М. Ф. Лихоглядом. Пропоновані матеріали покликані були сприяти активізації інтересу у вчителів та учнів до пошуку нових матеріалів про перебування декабристів на Вінничині, закоханості в "малу історію" – історію рідного краю.

Основний пласт викладеного у брошурі матеріалу стосується пам'ятників і пам'ятних місць "апостолів свободи" на Вінниччині. Г. Д. Казьмирчук та М. Ф. Лихогляд простежили місце різних населених пунктів: Тульчина, Немирова, Лінець (сучасних Іллінців), Кирнасівки, Нової Кропивної, Клебані та інших у долі декабристів. Зокрема, автори приділили значну увагу життю та діяльності в регіоні П. І. Пестеля, О. П. Юшневського, М. С. і П. С. Бобрищевих-Пушкіних, Ф. Б. Вольфа, М. О. Крюкова, О. М. Муравйова та інших "первістків свободи". Особливе місце відводиться діяльності Тульчинської управи Південного товариства. Дослідники констатували, що, незважаючи на величезне значення міста для декабристського руху, досі немає спеціальної розвідки, де б висвітлювалися питання про пам'ятники і пам'ятні місця декабристів на Тульчинщині.

Цю прогалину взявся заповнити Г. Д. Казьмирчук. Ще у 1987 р. він підготував брошуру "Провісники свободи на Тульчинщині", яка з об'єктивних причин так і не побачила світ. У ній на основі архівних та опублікованих джерел висвітлюється революційна діяльність декабристів, розповідається про пам'ятники та пам'ятні місця перших російських революціонерів на Тульчинщині. Окремий розділ присвячено видатним

діячам Тульчинської управи О. П. Барятинському, М. В. Басаргіну та Ф. Б. Вольфу. У 2001 р. у Григорія Дмитровича виник задум підготувати фундаментальне дослідження під назвою “Пам’ятники і пам’ятні місця декабристів в Україні”, до якого першим розділом мала б увійти згадана брошура. Певною мірою він реалізується в цій книзі.

“Декабристи і Волинь” – ще одна наукова проблема, яка знайшла відображення у творчому доробку Г. Д. Казьмирчука. На Волинській регіональній історико-краєзнавчій конференції, присвяченій 40-річчю перемоги над фашизмом та 900-річчю міста Луцька, яка відбулася 26–28 вересня 1985 р. декабристознавець виступив з доповіддю “Пам’ятні місця декабристів на Волині”, яка у скороченому вигляді була вміщена до збірника тез конференції.

Ця тема належить до найменш вивчених аспектів проблеми “Декабристи в Україні”. Григорій Дмитрович відзначає, що на Волині “жили й боролись члени “Товариства об’єднаних слов’ян”. Сюди у справах руху приїжджали керівники Південного таємного товариства П. І. Пестель, С. І. Муравйов-Апостол, М. П. Бестужев-Рюмін. У Баранівці, Бердичеві, Брусилові, Вчерайшому, Житомирі, Канунах, Ліщині, Любарі, Мирополі, Млинищах, Новоград-Волинському, Острожку, Пісках, П’ятках, Провалівці, Радомишлі, Смолдиреві, Троянові, Черняхові та інших населених пунктах Волині служили в армії декабристи”. Історик докладніше зупиняється на зустрічах декабристів в літніх таборах під Ліщином, діяльності Товариства об’єднаних слов’ян у Новоград-Волинському, зв’язках “споборників святої волі” з Житомиром. Наприкінці статті автор змушений визнати, що у перелічених вище населених пунктах не залишилося ніяких конкретних пам’яток, пов’язаних із життям декабристів, що можна пояснити недовговічністю дерев’яних будівель XIX ст.

Г. Д. Казьмирчук і доцент Волинського університету Л. А. Микульська підготували методичні рекомендації до лекції на тему: “Декабристи і Волинь”. Позитивною стороною цієї праці є наявність додатків, які складаються із списку тридцяти населених пунктів краю та прізвищ декабристів, котрі мешкали в них, а також з карти-схеми перебування декабристів на Волині. Підбиваючи підсумки дослідження, Г. Д. Казьмирчук і Л. А. Микульська зазначають, що необхідно міста і села краю, де бували декабристи, не лише позначити на туристичних картах, але й спорудити пам’ятні знаки. Тільки тоді населені пункти Волині набудуть статусу пам’ятних місць. Це, на думку авторів, сприятиме вихованню у підростаючого покоління почуття глибокої поваги до славного минулого. Крім того, історики радять створити у міських та сільських школах кімнати або музеї, у яких відвести цілий розділ рухові декабристів. На жаль, питання увічнення пам’яті декабристів на Волині і сьогодні висить у повітрі.

Не менш важливу роль відіграли декабристи і в історії Кіровоградщини. У 1970–1980-х рр. в області існував потужний декабристознавчий осередок. Декабристська тематика активно опрацьовувалася у вищих навчальних закладах Кіровограда, висвітлювалася на шпальтах періодики. Особливе пожвавлення у дослідженні руху

декабристів на Кіровоградщині відбулося із заснуванням відомим українським істориком, державним та громадсько-політичним діячем О. О. Рафальським “Наукових записок з історії України”, на сторінках яких з’являлися публікації Г. Д. Казьмирчука, О. О. Рафальського, В. М. Нагірного, А. В. Сілкіна та інших дослідників, у котрих піднімалися важливі проблеми декабризму.

Важливу роль у становленні кіровоградської течії в українському декабристознавстві відіграв Г. Д. Казьмирчук. Серед її представників чимало його учнів. Зокрема, Р. С. Вавренюк і Т. М. Соловйова захистили під керівництвом ученого кандидатські дисертації. Напередодні 160-річчя декабристської інсургенції Г. Д. Казьмирчук і доцент Кіровоградського педінституту Т. І. Бабак здійснили скрупульозну роботу по узагальненню матеріалу про перебування і діяльність декабристів на Кіровоградщині, яка матеріалізувалася у методичних рекомендаціях лектору. Історики навели вичерпний список декабристів, які мешкали або бували проїздом на Кіровоградщині, висвітлюють перебування декабристів у Кіровограді та районах області: Олександрійському (місто Олександрія, села Березівка, Червона Кам’янка, смт. Нова Прага), Олександрівському (с. Іванівка, колишня Янівка) та Новомиргородському (власне Новомиргород).

Г. Д. Казьмирчук досліджував перебування декабристів на Одещині, Миколаївщині, Сумщині. Зокрема, Г. Д. Казьмирчук і О.С . Каревін проливають світло на перебування в Сумському краї декабристів С. Г. Волконського, А. І. Борисова, І. П. та П. П. Коновніциних, М. М. Глєбова, Ф. М. Глінки, Ф. Ф. Вадковського, а також вказують на деякі неточності у томі, присвяченому Сумській області, “Історії міст і сіл Української РСР” щодо декабристів О. Ф. Бріггена та А. З. Муравйова.

Після розвалу Радянського Союзу краєзнавчий рух в Україні прийшов у занепад. Головною проблемою стала втрата масовості. В умовах комерціалізації суспільства стає все менше подвижників історії рідного краю. Г. Д. Казьмирчук теж був змушений припинити дослідження з історичного краєзнавства, тим паче, що з відкриттям нових архівних матеріалів поставали нові проблеми у галузі історіографії декабристського руху, сам декабризм потребував переосмислення, очищення від ідеологічних нашарувань.

Проте краєзнавчі проблеми завжди залишалися у полі зору Г. Д. Казьмирчука. На відроджених “Декабристських читаннях” у грудні 2000 р., накреслюючи шляхи розвитку українського декабристознавства, історик відзначав величезний потенціал регіональної тематики руху декабристів (декабристознавчого регіонознавства), адже в Україні є близько 300 населених пунктів, пов’язаних з діяльністю декабристів. “Збільшення таких праць значно наповнить декабристознавство конкретним фактичним матеріалом про діяльність декабристів в окремих регіонах України, стануть

більш зрозумілими думки декабристів про історичне минуле, побут та звичаї українського народу”[222] – резюмував історик.

В останні роки Григорій Дмитрович повернувся до дослідження історії декабризму в регіональному розрізі, написавши статті, присвячені перебуванню декабристів на Житомирщині, зв’язкам декабристів з родиною Раєвських, окремим місцям пам’яті декабристів. Таким чином, задум Г. Д. Казьмирчука про систематизацію усього пласту матеріалу про перебування декабристів в Україні частково реалізується цією книгою. [223]

[222] ***Казьмирчук Г Д.*** Декабристи в Україні: досягнення і перспективи вивчення // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Вип. III. – К., 2001. – С. 18.

[223] ***Латиш Ю***. Слово про вченого // Казьмирчук Григорій. Вибрані твори. – Т. 1: Декабристи в Україні. – К., 2012. – С. 4–10.

О. Перелигіна Рецензія на кн.:
Академік Віктор Ідзьо: Бібліографічний довідник (1979—2009). — М.: [Б. в.], 2009. — 140 с. — ISBN 966-665-347-9[224]

Як відомо, бібліографічні посібники відносяться до довідкової літератури і не призначені для читання на ніч, проте деякі з них, наприклад, біобібліографічні покажчики, на нашу думку, можуть бути не менш цікавими аніж детективи. А коли вони укладені креативною особистістю і справжнім професіоналом бібліографічної справи, знайомство з такими книжками та з особою, чий творчий доробок вони представляють, приносить безліч позитивних емоцій і слугує вдячною лектурою у будь-який час та за будь-яких обставин. Окрім того це — своєрідний тренінг знань приписів бібліографування, що вкрай необхідні навіть студентам, не кажучи вже про науковців різних рівнів. Недаремно ж рецензенти починають знайомство з твором від перегляду бібліографії. Характер її оформлення дає підстави для важливих висновків. Надзвичайно вдало з цього приводу висловився професор Умберто Еко у творі «Як писати дипломну роботу : “До всього, норми бібліографічного опису являють собою, якби висловитися, красу наукового етикету. Їх дотримання вказує на звичку до науки, а їх порушення на вискочку та неука” [Э к о У. Как написать дипломную работу. Гуманитарные науки: Учебно-методическое пособие / Пер. с итал. Е. Костюкович. — Москва: Книжный дом „Университет“, 2003. — С. 77—78].

[224] http://www.historians.in.ua/index.php/dyskusiya/444-olha-perelyhina-biohrafiia-ta-bibliohrafiia-akademika

Можливо дехто із цим не погодиться, вважаючи такий підхід надто формальним. Проте, захищаючи принцип дотримання певних правил в оформленні наукової роботи, професор дотепно зауважує, що „навіть найрозхристаніші неформали не ходять із пташиним послідом на пальті“ [Там само. — С. 236]. Що вже казати про біобібліографічний покажчик. Адже

таке видання є своєрідним портретом не лише автора та укладача (укладачів), але й установи, від імені якої виходить друк.

•••

З виданням *„Академік Віктор Ідзьо: Бібліографічний довідник (1979—2009)“*, якому присвячена рецензія, авторка познайомилася у Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника. Важливо зазначити, що книжка була подарована Бібліотеці, про що свідчив дарчий напис Віктора Ідзя, тобто зміст Довідника йому був добре знайомий. Про ймовірну солідність подарованого видання свідчили вказані у надзаголовку установи причетні до друку, а саме: *„Український державний університет в Москві, Міжнародна Академія Наук Євразії, Академія Наук Вищої Школи України, Національний науково-дослідний Інститут українознавства МОН України, Наукове Товариство ім. Т. Шевченка“*[*] [солідність, щоправда, трохи страждає через те, що назви інституцій написані з помилками. — О. П.]. Проте, чим уважніше авторка цих рядків вчитувалася в текст Довідника, тим швидше танула радість від знайомства з новою книжкою, тим частіше виникали питання, на які, як зрештою виявилось, годі було шукати відповідей.

На титульній сторінці вказано, що Довідник виданий у Москві, а от назва видавництва не фігурує навіть на звороті титула, відсутній також обов’язковий тут бібліографічний опис видання. Отже, доводиться визначати назву видавництва за міжнародним стандартним номером книги ISBN, що для Читача створює додаткові труднощі. Зазначений на Довіднику цифровий код ISBN 966-665-347-9 свідчить, що книжка видана в Україні (перші три цифри — 966) у львівському видавництві „Сполом“ (наступні три цифри — 665). Якщо читач — львів’янин, він може, як це зробила авторка рецензії, завітати до видавництва, що знаходиться у Львові на вул. Краківській, 9. Утім, місце видання так і залишиться загадкою, оскільки співробітники „Сполому“ категорично заперечують свою причетність до видання Довідника В. Ідзя, хоча визнають, що зазначений на книжці цифровий код справді належить їм.

Друга загадка — невідомо, хто уклав Довідник. Зазвичай бібліографічні покажчики персоналій готують бібліографи чи бібліотекарі, іноді самі автори або їхні колеги по творчому цеху. На жаль, у цьому бібліографічному Довіднику обов’язкова у таких виданнях інформація про упорядника чи упорядників відсутня. Відсутня також інформація про редактора. З огляду на значну кількість помилок в тексті, пан Ідзьо не вичитав ретельно текст Довідника, перш ніж віддати його до друку. Шкода, бо ця дуже важлива частина праці автора свідчить про його професійний рівень і ставлення до читачів, котрим адресоване видання. Довідник містить

статтю про ювіляра *„Академік Віктор Ідзьо. Вчений і педагог. (До 30 - ти ліття науково - педагогічної діяльності – 1979 – 2009рр.)“* [с. 3—6], *„Автобіографію академіка Віктора Ідзя“* [с. 7—13] та *„Бібліографічний довідник академіка Віктора Ідзьо (1979 - 2009рр.)“* [с. 14—138]. Обов'язкова для таких видань вступна стаття від автора-упорядника — відсутня. Відсутній також покажчик змісту. Мало того — у Довіднику не вміщено жодного допоміжного (іменного, географічного, тематичного тощо) покажчика, який би міг допомогти орієнтуватися у викладеному матеріалі. Вступна стаття уже з перших речень вражає урочисто-помпезним характером викладу: *„Перед тобою шановний вчений, шанувальнику української історії та наукового українознавства, бібліографічний довідник, який відтворює науковий здобуток відомого українського історика та українознавця, професора, доктора історичних наук, ректора Українського державного університету міста Москви, провідного наукового співробітника Національного науково - дослідного Інституту Українознавства Міністерства освіти і науки України, члена спеціалізованої Вченої Ради по захисту кандидатських і докторських дисертацій Національного науково - дослідного Інституту Українознавства Міністерства Освіти і Науки України, академіка Міжнародної Академії Наук Євразії, академіка Академії Наук Вищої Школи України - Віктора Ідзя. Бібліографічний довідник висвітлює наукову, освітню діяльність академіка Віктора Ідзя у продовж його енергійної 30 - ти літньої науково - педагогічної діяльності, яку розпочато в 1979 році в нині Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника під керівництвом доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри історії України, учня академіка Івана Крип'якевича, Володимира Грабовецького“* [с. 3]. Автором статті зазначений відомий український вчений-історик Ярослав Дашкевич (з переліком усіх звань та посад). Проте сам текст, з якого для прикладу тут зацитовані перші два речення, аж ніяк не асоціюється з лаконічним, чітким та образним стилем письма Я. Дашкевича. Щоб розвіяти сумніви, авторка рецензії звернулася до Львівського відділення Інституту археографії та джерелознавства НАН України, директором якого Я. Дашкевич був до часу смерті (25.02.2010). Актуальний директор, д-р історичних наук Мирон Капраль справді розвіяв всі сумніви. Він не лише підтвердив, що стиль письма, уміщеної у Довіднику вступної статті про В. Ідзя, не відповідає стилю Я. Дашкевича, але, перевіривши на місці наявну документацію, виявив, що ані в звітах роботи Я. Дашкевича, ані в його бібліографії праця над статтею до довідника В. Ідзя не згадується. Наразі залишимо це відкриття без коментарів.

•••

У плані визначення авторства не менш цікавою частиною бібліографічного довідника є *„Автобіографія академіка Віктора Ідзя“*. Якщо вірити тлумачному словникові, під „автобіографією“ слід розуміти опис свого життя. Проте, якщо вірити підпису під текстом *„Автобіографії“*, її автором є не сам В. Ідзьо, як би то мало бути, а *„Віктор Дудченко - доктор технічних наук, професор, перший про - ректор Українського*

державного університету в Москві“ [с. 13]. Чому Віктор Дудченко наважився писати чужу автобіографію — не зрозуміло. Адже бібліографічні покажчики належать до науково-довідкових видань, а не художніх творів. Утім, якщо В. Дудченко не писав автобіографії В. Ідзя, його підпис під текстом чужої автобіографії є фальсифікацією. Наразі, оскільки правда нам невідома (авторка рецензії не знайома з п. Дудченком. — О. П.), будемо вважати, що текст автобіографії В. Ідзя належить В. Дудченкові.

„Автобіографія“ у багатьох позиціях може заінтригувати найвибагливішого любителя загадок. Наприклад, як випливає з першого речення, майбутній академік прийшов на світ одночасно не менш як у двох різних населених пунктах: *„народився в місті Івано-Франківську (Угринів)“* [с. 7]. Як відомо, у Західній Україні є сім сіл з назвою „Угринів“. Сам же Івано-Франківськ ніколи Угриновим не називався. Зазвичай автобіографія містить відомості про те, в якій родині народилася особа і ким були її батьки. В *„Автобіографії“* В. Ідзя про це — ані словечка. Цікаву інформацію про те, де і хто виростив майбутнього „академіка“ містить стаття В. Кобилюха *„Праісторія топоніму Угринів“* (2008). Значна частина статті, незважаючи на задекларовану у назві тему, присвячена безпосередньо В. Ідзьові. Ось що пише її автор: *„Честь і слава людям села Угринова Тисьменецького району, що виховали таку знамениту людину на славу своїх односельців, на порятунок історичної науки в Україні і всього українського світу“* [К о б и л ю х В. Праісторія топоніму Угринів // Науковий вісник Українського Історичного Клубу. — Москва, 2008. — Т. 14. — С. 98].

Мабуть таки В. Ідзьо народився в тому Угринові, що знаходиться в Тисменицькому районі Івано-Франківської області. Шкода, що В. Кобилюх не згадав про батьків „спасителя“ української історичної науки.

1975 року, як вказує *„Автобіографія“*, В. Ідзьо *„закінчив Угринівську восьмирічну школу“*, а десятирічку — в Івано-Франківську [с. 7]. І тут виникає нова загадка. Зазвичай після закінчення школи випускники продовжують навчання або працюють. Що робив Віктор Ідзьо впродовж двох років після того, як *„закінчив“* школу, тобто у 1977—1979 роках, невідомо. Інформація на цю тему відсутня також у довідці про В. Ідзя у словнику „Українські історики ХХ століття“, що підготовлена на основі заповненої ним анкети [К о в а л ь ч у к О. Ідзьо Віктор Святославович // Українські історики ХХ століття: Бібліогр. довідник / НАН України. Ін-т історії України. — К., 2003. — Вип. 2, ч. 2. — С. 182—183]. Натомість, початок його науково-педагогічної діяльності окреслений чітко — 1979 рік, коли недавній школяр поступив на перший курс історичного факультету Івано-Франківського державного педінституту. В *„Автобіографії“* читаємо: *„1979 - 1984 - навчався і закінчив нині Прикарпатський національний університет, історичний факультет, імені Василя Стефаника“* [с. 7]. Тут же довідуємося, що майбутній „академік“ В. Ідзьо — *„учень академіка Володимира Грабовецького (учень академіка І. Крип'якевича з школи академіка М. Грушевського)“* [с. 7]. Додамо від себе, що д-р історичних наук професор Володимир Васильович Грабовецький в Івано-Франківському державному педінституті (нині Прикарпатський національний університет

ім. Василя Стефаника) вів проблемний семінар з історії України, який відвідували студенти історичного факультету. Усі вони, а серед них також і В. Ідзьо, були в рівній мірі учнями В. Грабовецького. А от про ставлення В. Ідзя до людини, яку він уважає своїм Вчителем, яскраво свідчить такий показовий факт: В. Грабовецький зазначений першим у списку членів редакційної колегії, але, як довідалася авторка з безпосередньої розмови з Володимиром Васильовичем, про існування бібліографічного довідника В. Ідзя йому нічого не відомо.

По закінченні вишу у 1984—1985 роках, як свідчить *„Автобіографія“*, В. Ідзьо відбував *„службу в рядах Радянської Армії“*, де став *„гвардії лейтенантом сухопутних військ“* [с. 7]. Щоправда, згідно із заповненою ним анкетою, на підставі якої уміщена інформація про В. Ідзя у довіднику „Українські історики ХХ століття“ армійська служба тривала довше — у 1984—1986 роках [К о в а л ь ч у к О. Вказ пр. — С. 182]. У „Вікіпедії“ знов бачимо 1984—1985 роки служби, а по її завершенні вчорашній рядовий став … *„гвардії майором сухопутних військ“*. Про ті часи, коли В. Ідзьо мав ще звання капітана, читаємо в матеріалах онлайн конференції колишнього кедебіста, нині російського правозахисника Григорія Ахтирка. Він згадував заслуги своїх колег з органів держбезпеки, серед них, за словами А. Ахтирка, був і *„капитан Виктор Идзьо из Ивано-Франковска“*. Військова кар’єра В. Ідзя і надалі розвивалася успішно, бо, як вказано в *„Автобіографії“*, *„10 жовтяня 2009 р.* […] *Верховний отаман Українського козацтва, генерал-отаман УК Ігор Вардинець присвоїв академіку В. С Ідзю звання полковника“* [с. 13]. А вже за рік, як повідомляє „Вікіпедія“, *„на Свято Покрови за наукові досягнення і в зв’язку з 50-літтям від дня народження та 30-літтям науково-педагогічної діяльності“* академік В. Ідзьо *„отримав звання генерал-хорунжого“*.Зважаючи на те, що можна прочитати в *„Автобіографії“*, після завершення строкової служби доля майбутнього „академіка“ і „генерала“ складалася вельми незвично. В. Ідзьо не лише довший час працював на кількох посадах одночасно, але, що особливо вражає, у двох досить віддалених один від одного містах — в Івано-Франківську та Москві. Так, у 1986—1987 роках він працював інспектором обласного управління профтехосвіти в Івано-Франківську; у 1987—1997 роках — викладачем історії у двох івано-франківських профтехучилищах (№ 4, № 13) і, одночасно, у 1988—1992 роках був викладачем *„української історії Української державної школи міста Москви“*; в 1992—2002 роках — *„пошукачем та викладачем історії Московського державного педагогічного університету“* [с. 7]; у 1992—2000 роках В. Ідзьо — *„проректор, доцент, виконуючий обов’язки професора Українського державного університету міста Москви“* [с. 8]. Мабуть, при такій завантаженості доводилося щотижня буквально перелітати з одного міста до другого. Погодьтеся, не кожний викладач престижного столичного вузу погодиться регулярно власним коштом долати сотні кілометрів, щоб провести урок „петеушникам“.Судячи з *„Автобіографії“*, така ж завантаженість роботою характерна і для двохтисячних років. Важко перерахувати всі посади В. Ідзя в різних поважних інституціях. Працювати

тепер вже доводилося одночасно у трьох містах: у Москві — *„проректор з науково - організаційної роботи Московського державного педагогічного університету“* (до 2002 року) [с. 7], *„ректор Українського державного університету в Москві“* (2001—2009) [с. 8]; у Києві — *„затверджений Вченою Радою Інституту Українознавства МОН України „Провідним науковим співробітником відділ дистанційного навчання IV“ Міністерства освіти і Науки України (2004 - 2009)* [с. 10]; у Львові — *„директор Інституту Східної Європи при УЛС“* (від 2004 року) [с. 10], згодом *„завідувач кафедри Українознавства університету„Львівський Ставропігін“* (2005—2007) [с. 10] [йдеться про Університет „Львівський Ставропігіон“ — О. П.]. Направду шкода, що в Інтернеті на офіційних сайтах перелічених інституцій, прізвище В. Ідзя, як колишнього чи актуального співробітника не згадується взагалі, а сайту Українського державного університету в Москві, де В. Ідзьо одинадцять років числиться ректором, авторці цих рядків так і не вдалося знайти. Мало того, серед вузів Москви, як державних, так і недержавних, такий університет не числиться взагалі. Довідник сучасних українських організацій в Росії (як громадських, так і державних) про Український державний університет в Москві також не згадує (див.: Українські організації Росії: Довідник / Упоряд. Л. Мельник. — Москва: Культурний центр України в Москві, 2007. — 48 с.). Московський політолог Андрій Окара, який активно цікавиться життям українців в Москві, з жалем зауважує: *„Цікаво, що на початку 90-х років виникла ідея створити в Москві Український університет ім. Володимира Вернадського. Більше того, цей університет був юридично створений, але при абсолютному ігноруванні з українського боку він так і залишився нереалізованим проектом“*. Дивно, університету нема, а ректор є. Чи може ми чогось не розуміємо в тій справі? Інших, здебільшого громадських та почесних посад В. Ідзя, згаданих в *„Автобіографії“*, годі злічити. Важливо, що він постійно йде вгору крутими щаблями кар'єри. Шкода, що автор *„Автобіографії“* Віктор Дудченко так складно формулює думку, що часами важко збагнути, про що, власне, йдеться. Наприклад: *„20 липня 2007р. — підвищений в посаді і призначений директором дипартаменту з питань науки, освіти та культури ЮНЕСКО - Організації Об'єднаних Націй в Російській Федерації“* [с. 11—12]. Важливою цариною діяльності В. Ідзя-вченого є редагування. Він виконував клопітливі та відповідальні обов'язки головного редактора низки періодичних та продовжуваних видань: *„Український Історичний Альманах в Росії“ (1995)* [с. 8], *„Українська Історична Газета в Росії“ (1996—1997)* [с. 8], *„Науковий Вісник Українського Інституту при Московському державному педагогічному університеті“ (1997—1998)* [с. 8], *„Науковий Вісник Українського Історичного Клубу міста Москви“ (1997—2009)* [с. 8], *„Науковий Вісник Українського Університету в Москві“ (2001—2009)* [с. 8].

Про важкі умови, у яких здійснювались видання, не раз говорилося на засіданнях Українського Історичного Клубу в Москві. Ось уривок з виступу В. Ідзя 24 серпня 2007 року: *„Так ось уже 10-років, а це рекордно для діяльності українських часописів у Росії, які недиживали ніколи до 10-*

ліття, оскільки знищувались самодержавтвом, більшовицько-радянським режимом, функціонує, щоправда в злиденниїх умовах, без будь-якої підтримки як Рочії так і України, виплеканий мною – Науковий Вісник Українського Історичного Клубу міста Москви!“ [Протокол № 2 Засідання Українського Історичного Клубу м. Москви (УІК) // Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. — М., 2008. — Т.14. — С. 197].

Секретар УІК професор О. Б. Храбан висловився (27 грудня 2007 р.) з цього приводу більш оптимістично: *„Тому об'єднаймо всі зусилля навколо УІК та УУМ, щоб бачити в Гмоскві, хоча злиденне, але хочаби науково-дослідне майбутнє, яке сьогодні виражається в редагованому В. Ідзьо Науковому Віснкиаку Українського Історичногь Клубу“* [Протокол № 3 Засідання Українського Історичного Клубу м. Москви (УІК) // Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. — М., 2008. — Т.14. — С. 198].

Під керівництвом *„академіка“* В. Ідзя вісім професорів [прізвища зазначені у виданні — О. П.] здійснювали *„наукову, літературну та технічну редакцію“* цитованого вище Вісника.

За редакцією самого В. Ідзя побачило світ чимало видань, наприклад, книга львівського археолога В. Артюха: *„Язичничництво та раннє - христиняство стародавньої Галичини“* [с. 20]. Особливо „зворушив“ авторку цих рядків той факт, що В. Ідзьо редагував також … збірник диктантів з української мови [с. 20].

Інформація про нагороди В. Ідзя, уміщена в *„Автобіографії“* — то окрема "пісня". Перша із зазначених відзнак — грамота 1969 року була одержана майбутнім академіком у піонерському таборі *„за зразкову поведінку та активну участь у спортивному житті табору“* [с. 7]. Наступну у своєму житті грамоту, якщо вірити *„Автобіографії“*, В. Ідзьо одержав, розмінявши четвертий десяток, у 2001 році від Львівської облдержадміністрації *„За участь у ІІ обласному фестивалі „Всі ми діти твої Україно“* [с. 8]. Потім нагороди посипались як з рогу достатку. Наведемо лише три показові приклади: *„14 травня 2002 року на І Міжнародній науково-практичній конференції* […] *нагороджений* […] *орденом „Золотим Хрестом звитяги з двома мечами“* [с. 8—9]; *13 грудня 2008 року* […] *вз'язку з 755 річницею короції Данила Галицького нагороджений орденом „Короля Данила“* [с. 12]; *20 вересня 2009 року — за вивчення старожитностей Українського козацтва в москвоських архівах* […] *нагороджений орденом „За розбудову Української держави“* [с. 13].

Мабуть авторові *„Автобіографії академіка В. Ідзя“* варто було пояснити читачам статус цих та інших нагород, про які він повідомляє, оскільки ордени з такими назвами, які подані в довіднику, не належать до державних нагород.

Серед приємних подій у біографії В. Ідзя В. Дудченко відзначив обрання його *„академіком“ „Міжнародної Академії Наук Євразії“* (2005) [с. 11] та *„Академії Наук Вищої школи України“* (2006) [с. 11]. Обидві академії є громадськими організаціями, але, якщо перша об'єднує окрім науковців людей різних професій та занять, друга є співдружністю провідних фахівців передусім університетської ланки. Членство у саме цій академії зацікавило

автора рецензії, але і це зацікавлення обернулося черговим розчаруванням: прізвище В. Ідзя не згадане у списку академіків Академії наук вищої школи України. До речі, після 1991 року на теренах колишнього СРСР з'явилися сотні різноманітних організацій та інституцій, у назві яких фігурує слово „академія". Члени такої академії відповідно називаються академіками. Річ інша, що ці академії здебільшого не належать до державних наукових установ, як це може видатися пересічному громадянинові.

•••

Третя частина рецензованого видання має назву *„Бібліографічний довідник академіка Віктора Ідзьо (1979—2009 рр.)"*. Вона поділена на двадцять окремих розділів. Як ми уже зауважували, у вихідних відомостях не вказано, хто виконав роботу по укладанню бібліографії. Після розділу *„XIX. Консультант науково-популярних фільмів"* стоїть підпис *„Петро Кононенко – доктор філологічних наук, професор, віце - президент АНВТ України, академік УАПН, академік МСАН, голова Вченої Ради, професор Українського державного університету м.Москви, директор Національного науково - дослідного Інституту українознавства МОН України"* [с. 137]. Читачам незрозуміло, чи П. Кононенко написав лише XIX-ий розділ [шість назв фільмів — О. П.], чи він — автор також попередніх розділів: від I до XIX включно. Але хто у такому разі складав XX-тий розділ [перелічені назви бібліотек, де є книги В. Ідзя — О. П.]? Безпосередня розмова автора рецензії з Петром Петровичем Кононенком [по телефону. — О. П.] мала несподіваний результат. Шановний професор стверджував, що жодного стосунку до укладання Довідника він не мав. No comments.

Бібліографічні описи у Довіднику викликають щонайменше здивування. Вони не відповідають ані новим стандартам [введені у 2007 році. — О. П.], ані старим. Записи взагалі не уніфіковані. Враження таке, що бібліографію В. Ідзя складала людина вельми далека від наукової роботи, якій ніколи не доводилося мати справу не лише з бібліографічними посібниками, але й з необхідністю робити бібліографічні посилання і складати списки джерел та літератури. Вкажемо лише на окремі найбільш характерні помилки.

Бібліографічні описи публікацій В. Ідзя починаються з його імені-прізвища, хоча жодної потреби у цьому немає, адже йдеться про б і о б і б л і о г р а ф і ч н и й [розрядка моя — О. П.] покажчик. Наведемо лише два приклади:

„Віктор Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. — Івано-Франківськ "Нова зоря", 1999. - 320 с." [с. 14]; *„В. С. Идзьо. Славянский и кельтский фольклор. Анализ исторических источников. Исторические записки. – М., 1987. Изд. Московского Государственного Педагогического Университета. - С. 34 - 42"*. [с. 21].

Бібліографічні описи публікацій інших авторів також починаються не з прізвища, а з ініціалів чи повного імені. Назви книг часто беруться в лапки, що не прийнято у бібліографічних описах. Наприклад: *„А. Карванська - Байляй. „Україно, визнай!" Видавництво "Український архів". - Варшава, 2002р."* [с. 17].

Область відповідальності в бібліографічних описах Довідника повністю проігнорована. Навіть у розділах: *„І. Монографії“* та *„ІІ. Наукові брошури“* не вказані редактори та інші особи, що брали участь у підготовці видання.

В аналітичних описах перед назвою видання відсутній обов'язковий знак — дві косі лінійки (//). Наприклад: *„Роман Гладиш. Російська демократія закінчується там, де починається українське питання. - Галичина.- № 109. - Івано-Франківськ, вівторок 26 липня 2005р. — С. 4“*. [с. 110].

Записи в області вихідних даних не витримують жодної критики: після місця видання перед назвою видавництва відсутній знак — двокрапка (:), назви видавництв скрізь надані в лапках, нерідко різних за графікою. Мало того, назви видавництв часто уміщені перед місцем видання. У більшості бібліографічних описів біля року видання стоїть непотрібне скорочення *„р.“* Наводимо приклад: *„В. В. Бубенщиков. П. М. Кралюк. Греко - Католицька Церква в етнічній історії українського та білоруського народів. - Львів »Сполом“, 2004р.“* [с. 17]; *„Р. Байляк. “Богунова тридорога”. Видавництво “Український архів”.- Варшава, 2004р.“* [с. 17].

Описи періодичних видань у Довіднику взагалі не можна читати без брому. Наприклад:*„День. Вівторок, 18 серпня. - Київ, 1998р. -№156. - С. 2“ [с. 94].; „Львівські історики та ювеліри відтворили корону Данила Галицького. Газета Сім'я і дім”. - Львів, 6.09.2008р. - С. 1-4“* [с. 117].

Текст Довідника [всі частини і розділи — О. П.] від першої до останньої сторінки рясніє граматичними та механічними помилками, що утруднює розуміння змісту. Надто, коли врахувати, що бібліографічні описи публікацій, вміщених у Довіднику, не анотовані, а їх групування в межах розділів — невдале. Наприклад, у розділі *„XVI. Інформація в засобах масової інформації за 1989 - 2009“* є така позиція: *„Учасать в VIII Всеукраїнській науково - теоретичні конференції “Українська дітература: духовність і ментальність”. 17 - 18 жовтня 2008р.- Кривий Ріг, 2008р. - С.3“* [с. 117]. Загалом на весь Довідник немає жодного „по-людськи“ написаного бібліографічного опису. Очевидно, пан Ідзьо цього не зауважив, інакше не наважився б дарувати такий „ексклюзив“ до академічної бібліотеки.

•••

Важливим завданням укладача є оптимальне групування матеріалу, щоби гідно представити читачеві друкований доробок науковця. Зазвичай пропонується групування за хронологією. В межах років публікації розташовують за видами видань, а в межах кожної підгрупи — за алфавітом. Наприкінці традиційно вказують редаговані праці та переклади. Окремими розділами уміщують інтерв'ю, літературу про автора, бібліографічні покажчики, де згадані його праці тощо. Натомість розділи бібліографічної частини Довідника В. Ідзя укладені поза логікою здорового глузду. Вкажемо для прикладу перші шість розділів з двадцяти:

І. Монографії [с. 14—15]; *ІІ. Наукові брошури* [15—17]; *ІІІ. Рецензент книг* [с. 17—19]; *IV. Поетичні твори* [с. 19]; *V. Головний редактор* [с. 19];

VI. Член Редакційної ради [с. 19]; *VII. Член спеціалізованої Вченої Ради з захисту кандидатських та докторських дисертацій* [с. 19]. *VIII. За редакцією академіка Віктора Ідзя вийшли наступні книги.* [с. 19] і т. д. і т. п. Далеко не в кожному розділі вміщені друковані праці: Наприклад, зміст сьомого розділу складають дві позиції. Цитуємо: *„1. Українського державного університету в Москві; 2. Інституту Українознавства МОН України“* [с. 19]. Можна здогадатися, що література про автора вказана у таких розділах: *„XIV. Інформація в Алфавітних покажчиках, Енциклопедичних довідниках“* [с.81]; *„XVI. Інформація в засобах масової інформації за 1989 – 2009 роки“* [с. 92]. Відбір публікацій, особливо в шістнадцятому розділі, вельми специфічний. Наведемо приклад: *„В.Литовченко.Проблема ідеалу в українській дохристиянській міфології. Авториферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидат філософських наук. – Київ, 2008р. – С.3.“* [с. 116]. Хто б міг подумати, що „авториферат“ дисертації відноситься до ЗМІ? Хто б міг подумати? Звісно, український „академік“ В. Ідзьо!

Завершує Довідник розділ *„XX. Інформація“*. Тут вказані бібліотеки, де можна опрацювати публікації *„та всі інші джерела інформації з 30-літньої науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка Віктора Святославовича Ідзя“* [с. 138]. Список відкриває *„Національна Бібліотека Національної Академії Наук ім. В. Вернацького“* [там само]. Приклад типовий для змісту Довідника: і назва бібліотеки неправильна, і прізвище вченого написане з помилкою [має бути: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського — О. П.]. Вказана тут і Російська державна бібліотека, хоча у її фондах, як свідчить електронний каталог цієї бібліотеки, жодних книг авторства В. Ідзя немає. Натомість, як не дивно, у переліку не фігурує бібліотека Українського державного університету в Москві. Чи то ректор Віктор Ідзьо сам не хотів, щоби у бібліотечному фонді були його книги, чи то Університет за стільки років діяльності під орудою В. Ідзя не спромігся сформувати своєї бібліотеки?

•••

Надзвичайно важливою подією у творчій біографії кожного науковця є захист дисертаційних робіт. Як свідчить *„Автобіографія“*, В. Ідзьо захистив кандидатську дисертацію у 1997 році [с. 7], а за п’ять років у 2002 році — докторську [с. 9]. У бібліографії обов’язково вказуються автореферати дисертацій, принаймні кандидатської, але бібліографічний довідник В. Ідзя — виняток із загальних правил. У переліку друкованого здобутку академіка автореферат кандидатської відсутній. Між тим, вказана тема кандидатської дисертації В. Ідзя — *„Роль кельтов в формировании политических, религиозных и культурних организаций у славян на примере территории Украини“* — буквально заінтригувала авторку рецензії: так закортіло довідатися, які ж культурні організації існували на території України у прадавні часи кельтської цивілізації, що авторка вирішила ознайомитись з текстом автореферату. Утім, зусилля знайти автореферат виявились марними. Найпростіший варіант — пошук в Інтернеті результатів не дав.

Там немає навіть вихідних відомостей автореферату кандидатської дисертації В. Ідзя. Як не дивно, дві найбільші наукові бібліотеки — Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського та Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, яким В. Ідзьо власноруч дарує свої книги, також не можуть похвалитися наявністю авторефератів дисертації українського історика. Останньою надією у пошуках стала Російська державна бібліотека в Москві (колишня т. зв. Ленінка. — О. П.), яка відома своїм багатющим фондом авторефератів та дисертацій. Але й тут немає не лише автореферата кандидатської дисертації В. Ідзя, але й жодної книжки його авторства. У цьому також неважко переконатися, адже електронні каталоги цієї бібліотеки доступні в Інтернеті всім бажаючим. Це особливо дивує з огляду на те, що в *„Автобіографії“* В. Ідзьо представлений як *„пошукач та викладач історії Московського державного педагогічного університету“* [с. 7], *„проректор з науково - організаційної роботи Московського державного педагогічного університету“* [с. 7], *„проректор, доцент, виконуючий обов'язки професора“*, а згодом *„ректор Українського державного університету в Москві“* [с. 8]. Як же могло так трапитись, що ця бібліотека не одержала обов'язкового примірника автореферату кандидатської дисертації науковця, який посідав відповідальні посади у московських вузах? На одному із засідань Українського історичного клубу в Москві, головою якого є академік В. Ідзьо, його заступник А. Мануйленко з гіркотою визнав: *„Звичайно, що ця його* [В. Ідзя — О. П.] *діяльність еіколи не буде оцінена ні в Україні ні в діаспорі, однак з однієї сторони зависть, а з другої спец-служби, які перешкоджали і перешкоджають його діяльності, будуть гальмувати діяльність УІК та Наукового Вісника“* [Протокол № 3 Засідання Українського Історичного Клубу м. Москви (УІК) // Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. — М., 2008. — Т. 14. — С. 198].

Як знати, може саме спецслужби доклалися до того, щоби автореферат кандидатської дисертації В. Ідзя був недоступний для публічного ознайомлення?

•••

Враховуючи, що біобібліографічний покажчик це — своєрідний портрет науковця, рецензент вирішила звернути увагу на перші публікації В. Ідзя. Одначе це виявилось не так просто, хоча у Довіднику є окремий розділ *„IX. Наукові статті за 1979 - 1985 роки напрацьовані в Україні“* [с. 20—21]. Нагадаємо, що 1979 року майбутній академік щойно вступив до педінституту на перший курс. Перша позиція у цьому розділі звучить так: *„В. С. Ідзьо. Джерела, матеріали та археологічні дослідження до історії Галицької землі XII-XIII століть. Матеріали проблемного семінару з питань історії України. Івано-Франківськ, 1979р.“* [с. 21]. Інші позиції розділу оформлені подібно [с. 21—22]. Звісно, студентських робіт у ті часи ще не друкували. Та й називати підготовчі матеріали студента до виступів на семінарах *„науковими статтями“* може хіба що людина вельми далека від дослідницької роботи.

У наступному розділі *„Х. Статті за 1986 - 2004 роки напрацьовані в Росії“* рецензента зацікавили перші статті, що передували захисту кандидатської дисертації. Всі т. зв. статті періоду студентських років, подані у Довіднику, цієї теми не стосувались. Отже, до проблематики впливу кельтів на слов'янський світ В. Ідзьо звернувся після закінчення університету, тобто після 1984 року. Як свідчить Довідник, публікації В. Ідзя, дотичні до теми кандидатської дисертації, з'явились у другій половині 80-х років XX ст. Наведемо для прикладу лише перші дві позиції: *„Общая характеристика кельстского компонента в славянских землях. Исторические записки. - М., 1986. Изд. Московского Государственного Педагогического Университета. - С. 23 - 29; В. С. Идзьо. Славянский и кельтский фольклор. Анализ исторических источников. Исторические записки. - М., 1987. Изд. Московского Государственного Педагогического Университета. - С. 34 – 42“* [с. 21].

Дати публікацій —1986 і 1987 роки — наводять на певні роздуми. Відомо, що у 1986 році В. Ідзьо щойно відбув строкову службу. З серпня 1986 року до березня 1987 року перебував під слідством, з них чотири місяці утримувався під вартою, про що свідчать матеріали статті московського журналіста Ю. Щекочихіна „Последняя жертва Малой земли“, опублікованої в „Литературной газете“ 13 серпня 1989 року [стаття зазначена у Довіднику на с. 93 — О. П.]. Цей же матеріал Ю. Щекочихін включив у свою книгу „Рабы ГБ. XX век. Религия предательства“, що побачила світ 1999 року в Самарі [книга викладена в Інтернеті — О. П.]. Зазначимо відразу, що вина В. Ідзя, якому приписували незаконне збереження зброї, не була доведена, справу закрили, а згадали ми про це ось чому: час публікації зазначених статей свідчить про надзвичайні умови, у яких вони готувалися. Виявляється, історичні джерела та кельтські старожитності Віктор Ідзьо вивчав … під час армійської служби та перебування під вартою. От тільки знайти його опуси навряд чи вдасться. „Исторические записки“ у той час випускав Інститут історії СРСР АН СРСР у Москві, до якого В. Ідзьо жодного стосунку не мав. До того ж вказаного в Довіднику Московського державного педагогічного університету у той час ще не було. Колишній Московський педагогічний інститут імені В. І. Леніна одержав статус університету в 1990 році і після цього був перейменований у Московський Державний Педагогічний Університет. З 1934 року виш видавав збірник під назвою „Ученые записки“. То ж чим, окрім власної фантазії, керувався упорядник бібліографії Віктора Ідзя, коли складав описи цих та подібних їм „статей“?

•••

Читач зазвичай вірить у те, що пропонує друковане слово, оскільки свято переконаний, що автор є особою відповідальною і шанує ближнього, як самого себе. На жаль, так буває не завжди, і засвідчити це може ще один приклад з Довідника. У розділі *„І. Монографії“* нашу увагу привернуло наступне видання: *„Віктор Ідзьо. Українська Повстанська Армія - згідно аналізу свідчень німецьких та радянських архівних джерел. - Львів „Сполом“, 2005. - 208 с“*. Судячи з того, у якому розділі Довідника уміщено

видання, це мало бути поважне дослідження з покликаннями на відповідні джерела. Рецензувати книгу у даному випадку не беремося. Зрештою це вже зробили інші. Автор однієї з рецензій Степан Семенюк відзначив: *„У переднім слові написано, що таке дослідження публікується вперше. Саме т а к е [розрядка моя — О. П.] дослідження справді публікується вперше, бо хоч публікацій про повстання і діяльність УПА і в Україні, і за кордоном появилося вже багато, але видання, де було б допущено стільки помилок і неточностей, мені ще не довелося зустрічати“* [Семенюк С. Не знаючи броду… Помилки в книзі про УПА особливо прикрі // Нація і держава. — 2007. — 27 берез. (№13). — С. 6].

Авторка цих рядків абсолютно згідна з рецензентом книги, але у даному випадку хочемо звернути увагу не на фактологічні чи граматичні помилки, хоч їх у книжці В. Ідзя більш ніж досить, а на структуру змісту та характер оформлення бібліографії. У виданні, названому монографією, відсутній історіографічний огляд, немає аналізу джерельної бази, немає допоміжних покажчиків, а що найдивніше — жодного покликання. Щоправда, після кожного розділу під заголовком *„Література“* уміщений перелік матеріалів [у переліку не лише література, там зустрічаються, наприклад, самі лише назви архівів — О. П.], якими мав би користуватися автор. Одначе після ознайомлення з ними, виникають сумніви, чи автор, себто Віктор Ідзьо, бачив їх на власні очі. Наприклад, у списку *„Література“* після третього розділу зазначений відомий український архів — Центральний державний історичний архів України у Львові — в такій редакції: *„Центральный государственный исторический архив (дальше) ЦГИА УССР во Львове“* [с. 89]. Чому український історик в українській книжці, виданій в Україні на вісімнадцятому році Незалежності, пише назву українського архіву російською мовою, вживаючи назву неіснуючої на той час держави?! В. Ідзьо вказує номери фондів цього архіву, з документами яких він, як це випливає з книжки, мав би працювати. Це, наприклад, фонд № 418, котрий, як встановила авторка рецензії, є фондом монастиря домініканців у Львові. Документи цього фонду ані тематично, ані хронологічно (1545—1934) не пов’язані з темою опусу В. Ідзя [див.: Центральний державний історичний архів України, м. Львів: Путівник / Авт. упоряд.: О. Гнєвишева та ін.; Від. ред. Д. Пельц. — Львів; Перемишль, 2003. — С. 316, 417]. Як це розуміти? У передмові В. Ідзьо вказує, що „зосереджує увагу на джерелах, відшуканих у Головному Архіві Російської Федерації“ [с. 3]. Краще б він пояснив, як йому вдалося „відшукати“ архів з такою назвою, адже у переліку архівів цієї держави Головний Архів Російської Федерації не значиться, що легко перевірити у відповідних довідниках чи в Інтернеті. Крім того, що В. Ідзьо працював у неіснуючому архіві, він „відшукав“ документальні джерела в *„Центрі збереження історико-документальних колекцій“* Російської Державної Бібліотеки, що в Москві“ [с. 3]. На жаль, він не пояснив, як відшукати в Бібліотеці цей Центр. Такої структурної одиниці у Російській Державній Бібліотеці немає і не було. Як відомо, Центр збереження історико-документальних колекцій був відкритий для дослідників у 1992 році після реорганізації Центрального державного архіву,

більш відомого як „Особый архив СССР“. Як самостійна установа Центр проіснував недовго, бо вже 1999 року його фонди були об’єднані з Російським державним воєнним архівом. Проте у книзі В. Ідзя, що вийшла друком через шість років (2005), Російський державний воєнний архів взагалі не згадується. Очевидно пан Віктор Ідзьо не мав свідомого наміру вводити читачів в оману. А тому ображатися на нього нема сенсу. Просто він звик працювати саме так, у своєму, так би мовити, стилі. Проте ані з самим В. Ідзьом, ані з анонімним укладачем його бібліографії, який також працює в стилі В. Ідзя, авторка цих рядків аж ніяк не може погодитись хоча б у тому, що дана книжка про УПА має називатися монографією. Мабуть, подібні публікації слід зазначати в якомусь іншому розділі бібліографічного покажчика. Наприклад: „Різне”.

•••

Рецензії у нас часто закінчуються висновком на кшталт того, що, не дивлячись на помічені недоліки, рецензоване видання має певну цінність. То ж не будемо відступати від цієї традиції. Цінність бібліографічного Довідника Віктора Ідзя, не дивлячись на перераховані недоліки [точніше — маленьку часточку цих недоліків. — О. П.], а може і завдяки їм, дає об’єктивне уявлення про „ексклюзивну“ діяльність одного з найбільш яскравих представників нового цікавого явища в українській історичній науці пострадянського періоду. Це явище поки що не має своєї назви, але активно впливає на формування іміджу академічної науки в Україні.

Література:

1. ректори Київського університету. 1834–2006 / Автори: В. В. Скопенко (керівник авт. колект.), В. А. Короткий, Т. В. табунська та ін. – К.: Либідь, 2006. – 336 с., іл.

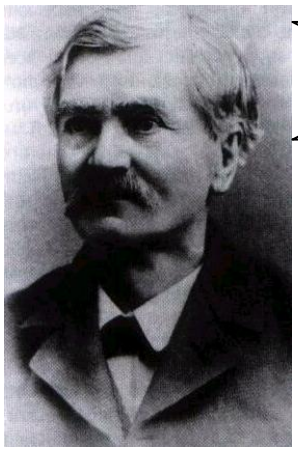

Антонович Володимир Боніфатійович

Народився 6 (18) січня 1834 р. в с. Махнівці, що на Київщині (зараз Вінницька обл.).

Закінчив медичний (1855 р.) та історико-філологічний (1860 р.) факультети Університету Св. Володимира. Вступив у 1863 р. на службу до Київської тимчасової комісії з розгляду давніх актів при Київському, Подільському і Волинському генерал-губернаторі, де став головним редактором видань комісії. Антонович співпрацював з комісією до початку XX ст., яка до 1870 р. була фактично його єдиним місцем служби. З вступом на службу до університету, він до 1882 р. продовжував виконувати обов'язки головного редактора видань комісії. Друкував у працях комісії свої твори, редагував окремі томи видань. Всього ним було опубліковано у виданнях комісії декілька тисяч документів, об'єднаних в дев'яти томах "Архива Юго-Западной России", вісім з яких містять його вступні монографії.

Написав та захистив 18 лютого 1870 р. в Київському університеті магістерську дисертацію "Последние времена казачества на правой стороне Днепра по актам с 1679 по 1716 года", а 19 травня 1878 р. захистив докторську дисертацію "Очерк истории Великого княжества Литовского до смерти Ольгерда". В.Б.Антонович протягом 30 років очолював кафедру російської історії і припинив викладання лише на початку XX ст. За цей час пройшов всі можливі ступені академічної ієрархії – від доцента до заслуженого ординарного професора (ординарний професор з 1878 р., заслужений з 1895 р.). Декілька років був деканом факультету.

Помер у 1908 році.

Сфера наукових інтересів В.Б.Антоновича: історія козацького та гайдамацького рухів, історія Литовської держави, археологія, етнографія, історична географія, археографія.

Праці: Твори. Повне видання.- Т. 1.- К., 1932.- 313 с.; Байки про часи козацькі на Україні.- К., 1991.- 238 с.; Исторические деятели Юго-Западной России в біографиях и портретах.- К., 1883.- 81 с.; Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори В. Б. Антоновича / Упорядник О. Тодійчук, В. Ульяновський.- К., 1995.- 816 с.

Література: Ульяновський В. І., Короткий В. А. Володимир Антонович образ на тлі епохи.- К., 1997.- 218 с.; Багалій Д. Матеріали для біографії В. Б. Антоновича (з приводу двадцятої річниці з дня його смерті).- К., 1929.- 129 с.; Син України: Володимир Боніфатійович Антонович: У 3-х книгах.- К., 1997.- Кн. 1.- 1997.- 447 с.

Л. В. Губицький

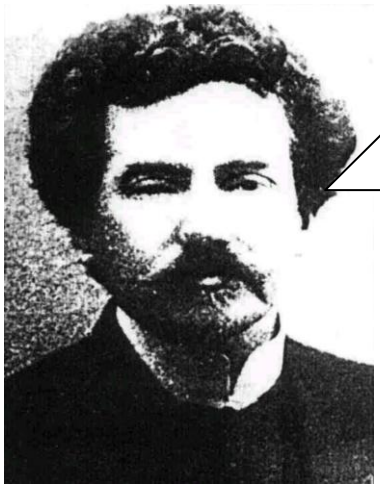

Довнар-ЗаЗапольський-Миттрофан Вікторович

Народився 2 червня 1867 р. в м. Речиці Мінської губернії.

У 1889-1894 рр. – студент Київського університету. З 1895 р. Довнар-Запольський жив у Москві, де паралельно працював в приватних гімназіях викладачем і в Московському Архіві Міністерства Юстиції – старшим помічником архіваріуса по Метриці Литовській. В Москві Довнар-Запольський продовжив науково-організаційну роботу з публікації джерел – далися взнаки навички, отримані в школі Антоновича. Вже у 1896 р. історик запропонував організувати Археографічну комісію при Московському археологічному товаристві (МАО). Ставши її секретарем, вчений до 1901 р. фактично керував діяльністю комісії. На засіданнях комісії істориком було прочитано декілька доповідей, на підставі нових архівних джерел, в тому числі: "Кокенхузенское староство в связи с поземельной реформой 1580-1592 гг." та ін. У 1897-1899 рр. Довнар-Запольський видав під своєю редакцією декілька томів архівних матеріалів. (Документы Московского Архива Министерства Юстиции. М., 1897. – Т. 1.; Акты Литовско-Русского государства. М., 1899. – Вып. I.).

На початку 1899 р. історик, склавши магістерські іспити, прохав прийняти його в приват-доценти Московського університету.

Київський період (1901-1920) став вершиною діяльності Довнар-Запольського як вченого-історика. (1901 р. – магістерська дисертація "Государственное хозяйство Великого княжества Литовского при Ягеллонах" (Киев, 1901. – Т. 1), 1905 р. – докторська дисертація "Очерки по организации западно-русского крестьянства в XVI в." (Киев, 1905).

Помер 30 вересня 1934 р.

Праці: Идеалы декабристов. – М., 1907. – 423 с.; Тайное общество декабристов. – М., 1906. – 340 с.; Декабристская революция 1825 г. // Голос минувшего. 1917. – № 7-8. – С. 5-75.

***Література*:** Михальченко С. И. Киевская школа в российской историографии (В. Б. Антонович, М. В. Довнар-Запольский и их ученики). Москва – Брянск, 1997. – С. 84-94. ALMA MATER: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917 – 1920: Матеріали, документи, спогади: В 3 кн. – К.: "Прайм", 2000. – Кн.1: Університет Св. Володимира між двома революціями. – С. 178-179; Казьмирчук Г.Д., Латиш Ю.В. Українське декабристознавство. – К.-Черкаси, 2003. – С. 53-73.

Л. В. Губицький

Замлинський
Володимир
Олександрович

Народився 24 червня 1930 р. у м. Андрушівці Житомирської обл. – український історик, джерелознавець, архівіст, доктор історичних наук (1979), професор (1985).

У 1949 р. закінчив Бердичівське ремісниче училище, працював слюсарем, майстром, начальником цеху, технологом. У 1952-1956 рр. – служив у Військово-Морському Флоті; 1959-1964 рр. – студент Московського Історико-Архівного інституту. Після закінчення працював учителем, директором Волинського обласного партійного архіву, старшим науковим співробітником Інституту історії партії. 1975-1981 рр. – заступник Головного редактора "Українського історичного журналу". Протягом багатьох років був членом редколегії журналів "Архіви України", "Пам'ятки України", "Київська старовина". З 1982 до 1993 рр. – завідувач кафедри архівознавства та джерелознавства історичного факультету Київського університету імені Тараса Шевченка.

Помер 23 грудня 1993 р. у м. Києві.

Він є автором більше 300 наукових публікацій, серед яких 16 індивідуальних монографій. Його перу належать історико-публіцистичні праці Астронавт (Львів, 1964), Васюти (Львів, 1973), Життя для людей (Львів, 1962); Волинський полк іде в революцію (Львів, 1967), що витримав три видання та ін.

Праці: Лето. 1941. Украина. Хроника событий. – К., 1991. – 510 с.; З вірою в перемогу. – К., 1976. – 199 с.; Несокрушимое единство. – К., 1984. – 206 с.; Перемогу кували єдиною сім'єю. – К., 1985. – 32 с.

Література: Войцехівська І. Вшанування пам'яті вченого // Пам'ять століть. – 1996. – № 2. – С. 153; Войцехівська І. Замлинський Володимир // Джерелознавство історії України. Довідник. – К., 1998. – С. 170-171; Джеджула Ю., Войцехівська І. Думка, перервана на злеті // Київська старовина. – 1994. – № 3. – С. 102-106; Лоханський Й. Слово про земляка // Новини Андрущівщини. – 1994. – 24 грудня; Роде наш красний. Волинь у долях краян і людських документах. – Луцьк, 1999. – Т. 3. – С. 343-374; Слідзюк П. Його Богдан був романтичним героєм // Вільне слово. – 1995. – 16 червня.

І. Н. Войцехівська

ГОНЧАР БОРИС МИХАЙЛОВИЧ

Народився 1 березня 1945 р. в с. Липянка Шполянського р-ну Черкаської обл.

Після закінчення середньої школи працював робітником цукрового заводу в смт. Капітанівка Новомиргородського району Кіровоградської області.

З 1964 по 1969 рр. студент історичного факультету Київського державного університету імені Тараса Шевченка. Отримав спеціальність історика-міжнародника. До 1972 р. працював лектором-міжнародником республіканського Правління товариства "Знання". Навчався в аспірантурі історичного факультету КДУ. З 1974 р. – асистент кафедри нової та новітньої історії університету. У цьому ж році захистив кандидатську дисертацію на тему: "Середземноморська політика США в 1968-1974 рр.". У 1980 р. отримав звання доцента. У 1976-1983 рр. – заступник декана історичного факультету КДУ. У 1994 р. захистив докторську дисертацію на тему: "Фактор регіональних конфліктів у процесі формування та реалізації політики США щодо СРСР в 70-80-ті рр. XX ст.". З 1991 р. очолює кафедру нової та новітньої історії зарубіжних країн Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Професор цієї ж кафедри з 1995 р. Академік Академії Вищої школи. У 1999 р. нагороджений знаком Відмінник освіти України". Член спеціалізованих вчених рад з захисту докторських і кандидатських дисертацій історичного факультету КНУ та Інституту міжнародних відносин. Член редакційної колегії низки фахових видань.Ним підготовлено 10 кандидатів наук.

Він автор навчальних посібників з нової та новітньої історії.

Напрям наукових досліджень – міжнародні відносини, історія США та західноєвропейських країн.

Автор понад 100 наукових праць.

Праці: "Кризова дипломатія" СРСР і США в конфліктах "третього світу" (70-80-і рр.) – Київ, 1992. – 172 с.; Відносини між Францією і УНР (грудень 1918 – квітень 1919) // УІЖ. – К., 2000. - № 2. - С. 47-57, №. 3. – С. 44-52; Наполеон і Україна // Діалог. Франція-Україна. – К., 2002. – С.73-79.

Г.Д.Казьмирчук

Грушевський Михайло Сергійович

Народився 25 вересня 1866 р., м. Хелм, Польща.

Закінчив у 1890 р. історичне відділення історико-філологічного факультету університету св. Володимира у Києві. Наукову працю розпочав під керівництвом проф. В.Б.Антоновича. Написав монографію "История Киевской земли от смерти Ярослава до конца XVI века", яка була відзначена золотою медаллю в 1890 р. У 1890-1894 рр. – професорський стипендіат Університету Св. Володимира. У травні 1894 р. захистив магістерську дисертацію "Барское староство. Исторические очерки". У 1894-1914 рр. – професор Львівського університету, голова НТШ, головний редактор "Літературно-Наукового Вісника". Засновник і голова Українського Наукового Товариства. У 1917-1918 рр. – голова Української Центральної Ради. Академік ВУАН (1923 р.), академік АН СРСР (1929). У 1924-1931 рр. очолював історичні установи ВУАН. Зазнав утисків та переслідувань з боку радянської влади, з 1931 р. змушений був жити в Москві.

Помер 25 листопада 1934 р. в м. Кисловодську (Росія), похований у Києві.

Автор понад 2000 наукових праць.

Праці: Історія України-Руси. (в 10-ти тт.); Історія української літератури. (в 6-ти тт.); К вопросу о Болохове // Чтения в Историческом обществе Нестора - летописца. – К.,1893. – Т.VII. – С. 3-11; Киевская Русь. – Спб, 1911. – Т.I. – 490 с.; Освобождение России и украинский вопрос. Статьи и заметки. – Спб, 1907. – 291 с.; Рец. на: Лингвистическо-исторические исследования о начатках города Львова…, написал А.С. Петрушевич // Записки наукового товариства імені Т. Шевченка (далі-ЗНТШ). – 1900. – Т.XXXVII. – С.10-12; Украинский народ в его прошлом и настоящем // История украинского народа. – Спб: Изд. М.А. Славинскаго, 1914. – Т.1. – С. 38-360; Южнорусские господарские замки в половине XVI века. Историко-статистический очерк. – К., 1890. – 34 с. (окрема відбитка) та ін.

Література: Винар Л., Михайло Грушевський історик і будівничий нації. – Нью-Йорк, Київ, Торонто, 1995. – 304 с.; Винар Л. Грушевськознавство: генеза й історичний розвиток. - Київ, Львів, Париж, Нью-Йорк, Торонто, 1998. – 216 с.; Пирог Р.Я. Життя Михайла Грушевського: останнє десятиліття (1924-1934). – Київ, 1993. - 200 с.; Сохань П.С., Ульяновський В.І., Кіржаєв С.М., М.С. Грушевський і Academia: Ідея, змагання, діяльність. – Київ, 1993. – 322 с.

І. В. Верба

Колесник Віктор Федорович

Народився 9 серпня 1950 р. в с. Озеряни Варвинського р-ну Чернігівської обл. в селянській родині.

У 1964-1969 рр. навчався у Прилуцькому педагогічному училищі ім. Івана Франка, яке закінчив з відзнакою. У 1974 р. з відзнакою закінчив історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка і був рекомендований до аспірантури університету.

У 1974-1977 рр. – аспірант Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. У травні 1978 року захистив кандидатську дисертацію з історії робітничого класу Української РСР в другій половині 1920-х років. У жовтні 1991 року захистив докторську дисертацію на тему: "Робітничий клас України наприкінці 20-х – в 30-ті роки: Історіографія".

Трудовий шлях розпочав у Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка у вересні 1977 р. Працював асистентом, старшим викладачем, доцентом. Здобув вчене звання професора. З 2001 р. завідувач кафедри давньої та нової історії України Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. З листопада 2003р. - декан історичного факультету. Бере активну участь у науковій роботі: член спеціалізованих рад по захисту дисертацій, здійснює наукове керівництво аспірантами. Підготував 7 кандидатів наук.

Опублікував понад 80 наукових і науково-методичних праць присвячених соціально-економічній історії України 1920-х – 1930-х років, історіографії історії України, українському національному рухові 18 – початку 20 ст. Викладва спеціальні курси: "М.С.Грушевський - громадський і політичний діяч", "Економічні і національно-культурні процес в Українській РСР у 1920-1930-і роки", "Суспільно-політичні рухи в Ураїні на початку ХХ ст." на історичному факультуті, нормативний курс "Історія України" на економічному факультеті.

Праці: Шляхом національного відродження: Національне питання в програмах та діяльності українських партій Наддніпрянщини. 1900-1907. – К., 1988. – 184 с.; Український рух в Австро-Угорщині (кінець XIX – початок XX ст.). – К., 1998. – 27 с.; Новітня історія України (1900 – 2000). – К., 2000. – 663 с.; Російська демократична інтелігенція та українське національне відродження (кінець XVIII – початок XX століття). – К., 2002. – 172 с. та ін.

Г. Д. Казьмирчук

Мордвінцев В'ячеслав Михайлович

Народився 5 жовтня 1949 р. в м. Беднодем'янівську Пензенської області. Після закінчення у 1966 р. Місхорської середньої школи, працював вантажником, у 1968-1970 рр. – служив у лавах Радянської армії. Після закінчення у 1975 р. з відзнакою Київського університету, у 1975-1978 рр. – навчався в аспірантурі при кафедрі історії СРСР (дожовтневого періоду). З 1978 р. асистент кафедри історії СРСР (дожовтневого періоду).

У 1980 році захистив кандидатську дисертацію на тему: "Соціально-економічне становище та антифеодальна боротьба монастирських селян лівобережної України в 30-80-ті рр. XVIII ст.". З 1983 р. по 1989 р. заступник декана історичного факультету.

У 1989-1992 рр. докторант історичного факультету. З 1992-1995 рр. доцент кафедри історії народів Росії. З 1995 р. – завідувач кафедри історії Росії.

У 2000 році захистив докторську дисертацію на тему: "Церковно-вотчинне господарство та секуляризаційна реформа на Лівобережній Україні у XVIII ст.". З 2002 р. професор кафедри історії Росії. Член Вченої ради по захисту дисертацій історичного факультету і Вченої ради Інституту історії НАН України.

Підготував 6 кандидатів наук.

Напрямки наукових інтересів: Історія Росії ХУІІ-ХІХ ст.; Старообрядницький рух в Україні; Історія церкви, єретичні рухи ХІУ-ХУ ст.; Соціально-економічна історія в XVII – ХУІІІ ст., Реформи в Росії у ХІХ ст.

Загальна кількість робіт – 120.

Праці: Російське самодержавство і Українська православна Церква наприкінці XVII - XVIII ст. – К., 1997. – 95 с.; Государственные налоги и повинности монастырских крестьян левобережной Украины в XVIII в. – К., – 184 с.; Історія України. Навчальний посібник. – К., 2002. – 670 с.; Всесвітня історія. Навчальний посібник. – К., 2001. – 359 с.; Старообрядські громади України другої половини XVIII століття та ставлення до них влади// Соціум. Альманах соціальної історії. – Вип. 1. – К., 2002. – С.189; Реформи в Росії в ХІХ ст.: причини та наслідки, сучасний погляд на події // Вісник Київського університету. Історія. – Вип. 63-64. – К., 2002. – С. 116-120; Політика Російської імперії щодо старообрядців у першій половині ХУІІІ ст.//Український богослов. -К., 2003. - С. 254-266.

М.Г.Казьмирчук

Висновки

Наш спецкурс “Історична бібліографія” завершено. Ви ознайомилися з історією історичної бібліографії, з теоретичними та методологічними основами спеціальної історичної дисципліни, з бібліографічними відділами провідних столичних бібліотек, отримали практичні поради оформлення наукового апарату курсових, дипломних та магістерських досліджень. Тепер ви маєте знання у справі пошуку, використання й описання історичних джерел та літератури, маєте можливість вільно “розмовляти” з книгосховищами та бути на “ти” з “морем книг”, швидко віднайти й опрацювати потрібне дослідження.

Сьогодні можна говорити про необхідність створення важливого напряму національної бібліографії – перспективної бібліографії, завдання якої полягає в інформуванні про документи, що готуються до випуску. Це питання набуває актуальності в зв’язку з Законами України “Про інформацію”, “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про національну програму інформатизації України” якими поставлено завдання кардинального вдосконалення інформаційного забезпечення сталого розвитку суспільства та державотворчих процесів в Україні, що передбачає, зокрема, створення необхідних умов забезпечення громадян і суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки держави. У майбутньому перспективна бібліографія має бути масштабною і спиратися на державну законодавчу базу.

Один з проектів Стратегічного плану інформатизації бібліотек України до 2005 року передбачає формування в Україні системи книго розповсюдження “Книги у продажу” за типом системи “BooksinPrint”, видання каталогу “Книги у продажу”. Створення такої системи планується за підтримки Книжкової палати України. Але, на відміну від проекту Книжкової палати Росії “Книги в наличии й печати”, цей проект не передбачає перспективної інформації. Книжкова палата України могла б інформувати про наукові видання, що знаходяться у виробництві, випускаючи перспективні анотовані бібліографічні покажчики за окремими галузями науки.

Однією з функцій національної бібліографії є розробка національних стандартів у галузі бібліографії та книжкової справи. Велика роль центрів національної бібліографії у створенні Міжнародного стандарту бібліографічного опису та інших проектів, що спрямовані на стандартизацію та уніфікацію бібліографічної інформації. Книжкова палата України може стати центром створення подібних стандартів. Максимальна стандартизація та уніфікація процесів підготовки й випуску бібліографічної інформації є головною умовою обміну бібліографічними даними за допомогою сучасних технологій з іншими країнами.

Національна бібліографія України суттєво відстає від зарубіжної в галузі автоматизації бібліографічних процесів та впровадження новітніх інформаційних технологій. Потрібна національна концепція автоматизації

великих бібліотек й інформаційних центрів, координація зусиль Міністерства культури, Національної Академії наук України та інших відомств стосовно вироблення цілого спектра рекомендованих стандартів та підходів у цій справі.

Отже, розв'язання цих проблем буде сприяти створенню ефективної системи національної бібліографії в Україні.

Додатки

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра
історії для гуманітарних факультетів

Укладач
д. і. н., проф. Казьмирчук Г. Д.

Історична бібліографія
Робоча навчальна програма
для студентів по спеціальності історія – 6.020302

Затверджено
на засіданні кафедри
історії для гуманітарних факультетів
протокол № 11 від “1” липня 2012 р.

Завідувач кафедри

д. і. н., проф. Казьмирчук Г. Д.

Декан історичного факультету

д. і. н., проф. Колесник В. Ф.

КИЇВ – 2012

Робоча навчальна програма з дисципліни “Історична бібліографія”
Укладач: доктор історичних наук, професор Казьмирчук Григорій Дмитрович

Лектор:
доктор історичних наук, професор Казьмирчук Григорій Дмитрович

Погоджено
з науково-методичною комісією
“____” _____ 2012 р.

_____
Підпис голови НМК факультету/ інституту

Вступ

Дисципліна “Історична бібліографія” є нормативним курсом для магістрів по спеціальності “історія”, що викладається на ІІ курсі ХІ семестрі в обсязі 2,5 кредити, 90 годин. З них: лекцій – 34 години, самостійна робота – 56 годин. Форма підсумкового контролю – залік.

Мета і завдання навчальної дисципліни

Основною метою курсу є формування всебічно ерудованого та освіченого історика. Вивчення курсу допомагає формуванню системної уяви студентів про провідні, визначальні тенденції розвитку історичної науки, має сприяти їх кращій орієнтації в подальшій науковій-дослідній роботі.

Головне завдання курсу “Історична бібліографія” полягає у вихованні, навчанні, формуванні вмінь студентів системно й історично аналізувати наукові дослідження та опубліковані джерела, що є основою для вивчення головних тенденцій вітчизняної та світової історії.

Предмет навчальної дисципліни

Процес становлення та розвитку історичної бібліографії; головні методи науково-дослідної роботи.

Вимоги до знань та вмінь студентів

Студент повинен знати:

1. Основні періоди становлення та розвитку історичної бібліографії.
2. Класифікацію та різновиди довідкових і бібліографічних видань.
3. Методичні засади бібліографічних досліджень.
4. Систему пошуку та формування бібліографічної бази наукових досліджень.

Студент повинен вміти:

1. Проводити науковий та фаховий відбір та аналіз бібліографічних джерел.
2. Здійснювати наукову оцінку комплексу джерел.
3. Уміти опрацьовувати та аналізувати комплекс джерел з історичних дисциплін.
4. Вести самостійні дослідження проблем вітчизняної та зарубіжної історії.
5. Застосовувати на практиці знання, отримані в процесі навчання.

Місце навчальної дисципліни в структурно-логічній схемі освітньо-професійної програми підготовки фахівця.

Нормативна навчальна дисципліна "Історична бібліографія" є обов'язковою та базовою для підготовки фахівця з вищою освітою. Вона передбачає відповідну кількість дисциплін для підготовки магістрів історії. У відповідності з курсом та навчальною програмою є основою для набуття навичок фахового історика.

Система поточного, модульного та підсумкового контролю з навчальної дисципліни

Контроль здійснюється за модульно-рейтинговою системою.

Зміст курсу складається з 2 змістових модулів.

Кожний змістовний модуль включає в себе лекції та самостійну роботу студентів, які завершуються рейтинговим контролем рівня засвоєння знань програмного матеріалу даної частини курсу.

Оцінка успішності знань студентів здійснюється в двох формах: поточний контроль (письмові роботи – реферати, контрольні) і підсумковий контроль (залік).

Загальна сума балів – 100 балів (із них, поточний модульний контроль 40 балів; підсумковий контроль (залік) – 60 балів).

Змістовий модуль 1.		**Змістовий модуль 2.**		**Залік**
20 залікових балів (Максимум)		**20 залікових балів (Максимум)**		
Самостійна робота	Модульний контроль	Самостійна робота	Модульний контроль	**60 балів (максимум)**
10 балів (максимум)	**10 балів (максимум)**	**10 балів (максимум)**	**10 балів (максимум)**	

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

Предметом самостійної роботи студентів є опрацювання ними як окремих тем програми курсу в цілому, так і деяких розділів тем, написання рефератів, підготовка реферативних матеріалів з наукових публікацій по важливих проблемах навчальної дисципліни.

Перевірка рівня засвоєння матеріалу самостійно опрацьованих тем чи окремих розділів здійснюється у вигляді написання реферату або тестування

Самостійна робота студентів оцінюється в діапазоні від 0 до 10.

Критерії оцінювання реферату:

- глибоке розкриття проблеми, відображена власна позиція 9-10 балів;

- обґрунтоване розкриття проблеми 7-8 балів;
- тема розкрита неповно 5-6 балів;
- реферат суто компілятивного рівня 3-4 балів;
- розкритий лише окремий аспект 1-2 бали;
- реферат не зарахований 0 балів

Тестування. На тестування виноситься 10 запитань (до кожного з них 4 варіанти відповіді). Правильна відповідь оцінюється в 1 бал.

МОДУЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ

Після завершення вивчення кожного змістового модуля студент складає модульний контроль (МК). Участь всіх студентів в контрольному заході обов'язкова. МК проводиться у письмовій формі.

МК виконується на останньому занятті з цього змістового модуля.

Максимальна кількість балів, яку можна набрати за МК – 10 балів.

Студент, який не відпрацював пропущені заняття, не допускається до складання МК, і даний модуль не зараховується.

Якщо студент не з'явився на МК, у поточній рейтинговій відомості зазначається "не з'явився" та виставляється 0 балів за змістовний модуль. Студент, який з поважної причини пропустив МК, зобов'язаний надати відповідний документ і викладач за погодженням з деканатом призначає нову дату проведення МК.

Критерії оцінювання модульного контролю у вигляді контрольної роботи (кожне з двох питань оцінюється в діапазоні від 0 до 5 балів):

Теоретичне питання:

а) глибоке розкриття теоретичного питання 5 балів;
б) повна коротка відповідь 4 бали;
в) неповна відповідь 2-3 бали;
г) незадовільна відповідь 1 бал;
д) відсутня відповідь 0 балів

Критерії оцінювання модульного контролю у тестовій формі (оцінюється в діапазоні від 0 до 10 балів):

10 запитань

а) вірна відповідь на одне запитання – 1 бал.
б) невірна відповідь – 0 балів.

Підсумковий контроль знань студентів у формі заліку.

Заліковий білет з курсу "Історична бібліографія" містить 3 питання, які оцінюються у діапазоні від 0 до 20 балів.

Критерії оцінок з окремих залікових завдань:

Бали	Критерії оцінювання
19-20	Відповідь повна, наявне власне бачення проблеми та зроблені ґрунтовні висновки
16-18	Відповідь повна, подане власне бачення проблеми та зроблені ґрунтовні висновки, проте наявні окремі незначні помилки при викладі фактичного матеріалу
13-15	Відповідь відображає знання фактичного матеріалу з питання
10-12	Відповідь демонструє знання фактичного матеріалу, але допущені окремі помилки
7-9	Відповідь фрагментарна, відображені лише деякі аспекти проблеми
4-6	Відповідь фрагментарна, наявні суттєві помилки при викладі фактичного матеріалу
0-3	Відповідь має значні помилки, або відсутня

Студент, який дав відповідь на всі (або окремі) питання залікового білету добавляє у свій актив певну суму балів, яка додається до балів набраних студентом за результатами поточного контролю.

СУМА БАЛІВ	НАЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ
60-100	Зараховано
1-59	Не зараховано

У разі невиконання завдань поточного контролю з об’єктивних причин, студенти мають право, за дозволом декана, скласти їх до останнього заняття.

Повторне складання заліку допускається не більше двох разів з кожної дисципліни: один раз викладачу, другий – комісії, яка створюється деканом факультету.

Навчально-тематичний план лекцій і самостійної роботи
Навчально-тематичний план лекцій і самостійної роботи

№	Назва теми	Кількість годин	
		Лекція	Самостійна робота
Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні основи курсу			
1.	Вступ. Предмет, мета і завдання курсу	2	4
2.	Теоретико-методологічні аспекти визначення бібліографії	2	4
3.	Становлення та розвиток національної бібліографії України	2	4
4.	Проблеми та перспективи українського бібліографознавства в XXI ст.	3	4
5.	Бібліографічні джерела з історії	2	4
6.	Історія розвитку дореволюційної російської історичної бібліографії	2	4
7.	Історія радянської історичної бібліографії	2	4
8.	Модульний контроль	1	
Змістовий модуль 2. Формування практичних навиків			
1.	Бібліографічні джерела	2	4
2.	Види й типи бібліографічної продукції	2	4
3.	Бібліографічні записи, посібники, інформація	3	4
4.	Бібліографічний опис літератури	2	4
5.	Видавничий стандарт	2	4
6.	Енциклопедичні та філологічні словники. Термінологічні словники	2	4
7.	Особистість в історичній науці	2	4
9	Модульний контроль	1	
	Залік	**2**	
	Всього з курсу	**34**	**56**

ПРОГРАМА КУРСУ

Змістовий модуль 1.
Теоретико-методологічні основи курсу

Тема 1. Вступ. Предмет, мета і завдання курсу

Джерела. Визначення змісту назви спецкурсу, дискусія навколо визначень Г. Г. Мошковича та Л. К. Іскандерової. В. Даль та його дефініція слова "бібліографія". Історіографія курсу. Мета і завдання науково-навчальної дисципліни. Теоретико-методологічні засади історичної бібліографії. Методичні поради для написання рефератів, опрацювання спеціальної бібліографічної літератури. Практичні поради, дослідження бібліографічних картотек бібліотек м. Києва.

Завдання для самостійної роботи (4 години)

1. Характеристика історії виникнення та розвитку терміну "історична бібліографія".
2. Всесвітня історіографія історичної бібліографії.
3. Особливості і відмінності української радянської історіографії історичної бібліографії.
4. Методика пошуку і опрацювання носіїв історичної бібліографії.
5. Яка мета і завдання практичного ознайомлення з бібліографічними відділами бібліотек Києва.
6. Характеристика праці Г. Г. Мошкович і Л. К. Іскандерової "Историческая библиография: Методическое пособие для студентов исторического факультета / Сост.: Г. Г. Мошкович, Л. К. Искандарова. – Краснодар, 1979".
7. Складові змісту дефініції "історична бібліографія" В. Даля.
8. Джерела історичної бібліографії.

Тема 2. Історія розвитку дореволюційної російської історичної бібліографії.

Виникнення бібліографії у світі та в Київській Русі. "Указец", "Оглавление книг, кто их сложил". Російська академія та розробка історичної бібліографії М. В. Ломоносовим.

Друга половина XVIII ст. – поява критико-бібліографічних відділів у часописах, зокрема, в "Русской библиотеке". М. І. Новиков та розвиток історичної бібліографії.

XIX ст. – піднесення й розвиток бібліографії: В. Г. Анастасевич, В. С. Сопиков. Створення каталогів у приватних бібліотеках В. О. Плавільщикова, О. Ф. Смирдіна, М. Д. Ольхіна. Спеціальні часописи "Библиографических листок" (1825–1826), "Библиограф" (1858–1860), "Библиографические записки" (1860–1867). Прижурнальні бібліографічні відділи ("Московский телеграф", "Отечественные записки", "Современник").

Поява фундаментальних історичних праць з бібліографії. О. Д. Чертков, О. М. Афанасьєв. Створення бібліографічних відділів в університетських бібліотеках. Покажчики братів П. П. та Л. П. Ламбіних. В. І. Межов – видатний російський бібліограф середини і другої половини XIX ст. Розвиток історичної бібліографії в кінці XIX ст. – на початку XX ст.

Веніамін Олександрович Кордт і розвиток бібліографування бібліотеки Імператорського університету Св. Володимира.

Завдання для самостійної роботи (3 години).

1. Зародження бібліографії.
2. Ґенеза змісту і напрямків роботи бібліографії (XII–XVIII ст.).
3. Розвиток бібліографії у XIX ст.
4. Історична бібліографія в кінці XIX – на початку XX ст.
5. О. Д. Чертков і становлення історичної бібліографії.
6. В. І. Межов і його система удосконалення історичної бібліографії.
7. В. О. Кордт – основоположник систематичного каталогу бібліотеки Імператорського університету Св. Володимира.

Тема 3. Радянська історична бібліографія: становлення й розвиток.

Революційні потрясіння 1917–20 рр. і виникнення радянської історичної бібліографії. 20–30-ті роки XX ст. – визначальний етап ставлення радянської історичної бібліографії. Українсько-радянська історична бібліографія. Складання ретроспективних покажчиків, присвячених пресі, що виходила українською мовою. Аналіз змісту окремих часописів: “Життя й революція”. Внесок бібліографів Наукової бібліотеки імені Михайла Максимовича в описання преси. Системний опис преси у покажчиках О. С. Лук’янчук, Л. В. Пахучої та І. В. Сірого. Класичні покажчики літератури щодо окремих проблем історії, зокрема, декабристського руху, революційних подій 1917 р. тощо (Н. М. Ченцов, Р. Г. Еймонтова, А. А. Солленикова, Г. Д. Казьмирчук та ін.).

Марксистсько-ленінське підґрунтя історичної бібліографії 40–80 рр. XX ст. Поява різнопланових історичних покажчиків. Праці бібліотек України у царині історичної бібліографії. Щорічні покажчики з історії України, підготовлені співробітниками Історичної бібліотеки України.

Завдання для самостійної роботи (3 години).

1. Систематизація покажчиків, присвячених руху декабристів.
2. Виявлення покажчиків по конкретним темам магістерських праць студентів.
3. Методологія і шляхи формування покажчиків з окремих проблем історичної науки (конкретно до теми магістра).
4. Історія розвитку радянської історичної бібліографії.
5. Наукова література про радянську історичну бібліографію.

Лекція 4
Біографічні дослідження в Україні. Основні принципи української біографістики

Зародження вітчизняної історичної бібліографії: П. Ярковський, його курс бібліографії (1809). Інтелектуально-інформаційний спалах. 1909 р. у Львові при науковому товаристві імені Шевченка організована Бібліографічна комісія. І. Левицький, І. Франко, М. Возняк, В. Гнатюк та ін. "Українська бібліографія Австро-Угорщини" (1909–1911 рр.) І. Левицького. Перші бібліографічні публікації Маркіяна Шашкевича (1837 р.). персональні покажчики, присвячені Г. Сковороді, Є. Гребінці. Річні критичні бібліографічні оглядиМ. Максимовича, М. Костомарова та ін. Покажчик М. Костомарова "Бібліографічний покажчик нової української літератури" (1883). "Тарас Шевченко в літературі та мистецтві" (1903) та ін.

Інститут біографічних досліджень при НБУ імені В. Вернадського: структура, співробітники, напрямки наукової діяльності. Періодичні видання інституту: "Українська біографістика" (Вип. 1, 2, 3, 4, 5). Монографічні дослідження: Віталія Сергійовича Чишко, Володимира Івановича Попика. Наукові напрямки: історія та історіографія біографічного жанру (світовий, європейський, вітчизняний); теоретико-методологічні засади біографістики; історико-біографічних досліджень (світовий, російський та український досвід); біографічні словники; біографістика як галузь історичної науки.

Завдання для самостійної роботи (3 години).

1. Основні принципи української біографістики.
2. Зародження у 1980–90-тих роках біографічних досліджень.
3. Віталій Сергійович Чишко – засновник біографічних досліджень в Україні.
4. Історіографія біографічного жанру.
5. Біографістика як галузь історичної науки.
6. Роль Інституту біографічних досліджень у розвитку біографічних досліджень.
7. Часопис "Українська біографістика" і розвиток біографічних досліджень.
8. Матеріали щорічних конференцій, присвячених пам'яті В. С. Чишка.

Тема 5. Бібліографічні джерела

Бібліографічне джерело. Бібліографічні посібники і покажчики літератури. Види покажчиків: покажчики загальної історичної бібліографії, каталоги і покажчики літератури окремих країн та періодів, тематичні посібники, спеціальні історичні покажчики, історико-краєзнавча бібліографія.

Бібліографічні покажчики хронологічного характеру. Поточна і ретроспективна бібліографія. Джерела складання поточної бібліографії: "Книжковий літопис", "Літопис газетних статей", "Літопис журнальних

статей”, покажчики Інституту наукової інформації при НАН Російської Федерації.

Бібліографічні покажчики “Українські бібліографи” (Вип. 1, 2), підготовлені співробітниками Національної парламентської бібліотеки України.

Ретроспективна історична бібліографія. Типи ретроспективної бібліографії. Покажчик М. В. Качалова. Радянська ретроспективна історична бібліографія. “Историческая наука в СССР. Дооктябрьский период”.

Структура бібліографічних покажчиків: відділи, періоди, рубрики. Бібліотеки України та близького зарубіжжя – найбільше джерело для складання бібліографічних посібників. Найбільші університетські та академічні бібліотеки України. Праця професорів Університету Святого Володимира у формуванні бібліографічних відділів та фондів бібліотек.

Розвиток історичної бібліографії та бібліографічних фондів бібліотек України. Структура бібліографічних відділів: абетковий та предметний каталоги книг, каталоги авторефератів та дисертацій, каталог періодичних видань та інші.

Система каталогів НБУ ім. В. І. Вернадського НАН України, бібліотеки Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національної парламентської бібліотеки України та Державної історичної бібліотеки.

Завдання для самостійної роботи (3 години).

1. Поточна і ретроспективна бібліографія: методи укладання, завдання, наслідки.
2. Структура бібліографічних покажчиків.
3. Історична бібліографія у фондах бібліотек України (на прикладі великих бібліотек Києва).
4. Система каталогів бібліотек: вчорашній день чи історична конструкція розвитку.
5. Зміст і завдання хронологічних покажчиків. Виявлення у них тематичних матеріалів з обраних наукових тем.

Тема 6. Види і типи бібліографічної продукції.

Публікація систематизованої бібліографії книжними палатами України та Росії, Інститутом наукової інформації України. Універсальні посібники. Тематичні посібники, присвячені окремим темам або проблемам. Галузеві бібліографічні покажчики. Персональні посібники. Краєзнавчі та вибіркові посібники.

Типи бібліографічних покажчиків. Бібліографічні списки.

Форми видання бібліографічних матеріалів. Прикнижкова бібліографія. Внутрішні книжкові бібліографічні покажчики. Загальна історична бібліографія. Бібліографія літератури з окремих історичних періодів. Бібліографічні покажчики літератури з історії окремих країн. Бібліографічні покажчики та посібники, присвячені окремій проблемі. Бібліографічні покажчики історико-краєзнавчого характеру.

Завдання для самостійної роботи (4 години).

1. Виявлення і аналіз бібліографічних покажчиків з наукової теми.
2. Серія історики історичного факультету, їх зміст та історіографічне джерело.
3. Бібліографічні покажчики історичної літератури України (по періодам).
4. Опрацювання бібліографічних покажчиків, присвячених окремій історичній проблемі.
5. Роль Книжкової палати України у розвитку бібліографії.
6. Опрацювання "Видання оформлення публікацій у журналах і збірниках ДСТУ 7152": 2010 – К.: Держспожив стандарт України, 2010. – 14 с.

Тема 7. Бібліографічні записи, посібники, інформація.

Пошуки і відбір історичних праць. Основа бібліографічного опису: шифр, автор, назва, вихідні дані (місце та рік видання, видавництво), кількісна характеристика (обсяг, кількість сторінок або стовпчиків).

Автор: прізвище та ініціали. Псевдоніми та криптоніми авторів. Назва праці. Опис по шмуцтитулу. Вихідні дані видання. Можливі скорочення місця видання. Кількісна характеристика видань

Завдання для самостійної роботи (3 години).

1. Список літератури магістерської роботи.
2. Пошук та аналіз збірників псевдонімів діячів української науки.
3. Криптоніми істориків та покажчики з цієї проблеми.
4. Система скорочень назв під час опису літератури: благо чи доцільність?
5. Характеристика основних складових бібліографічного опису.

Тема 8. Бібліографічний опис літератури.

Опис джерела – це сукупність даних про документ. Повне або часткове описання літератури. Елементи опису: обов'язкове і факультативне. Розділові знаки.

Заголовки джерела: повні або скорочені. Особливості оформлення бібліографічних посилань: внутрішньо текстові, підрядкові, позатекстові. Опис джерела одного, трьох і більше авторів. Опис збірників, наукових записок, вісників. Опис однотомного видання, збірників без загальної назви та багатотомних видань.

Завдання для самостійної роботи (5 годин).

1. Характеристика описів літературних джерел.
2. Використання повного опису літератури.
3. Нові вимоги ВАКу щодо оформлення дисертаційних робіт.
4. Скорочені варіанти опису літератури. Їх використання.

5. Особливості опису наукових записок і вісників. Їх характеристика.

Джерела та література до змістового модуля 1.

1. Бібліотеки України загальнодержавного значення: історія і сучасність: Збірник статей / НАН України. Національна бібліотека України імені Володимира Вернадського. – К., 2007. – 253 с.
2. Бібліотечна Україна: Довідник. – К., 1996. – 384 с.
3. Библиография историческая // Специальные исторические дисциплины. – К., 1992. – С. 53–56.
4. ***Гуменюк М. П.*** Українські бібліографи XIX – початку XX століття: Нариси про життя та діяльність. – Харків, 1969. – 183 с.
5. Историческая библиография: Методическое пособие для студентов исторического факультета / Сост.: Г. Г. Мошкович, Л. К. Искандарова. – Краснодар, 1979. – 52 с.
6. Историческая библиография: Методическое пособие для студентов исторического факультета / Сост.: Г. Г. Мошкович, Л. К. Искандарова. – 2-е изд. – Краснодар, 1982. – 61 с.
7. ***Казьмирчук Г.*** Історична бібліографія: Програма та методичні вказівки до спецкурсу для студентів історичного факультету. – К., 2000. – 6 с.
8. ***Казьмирчук Г.*** Історична бібліографія: Курс лекцій і методичних матеріалів для студентів історичних факультетів. – К., 2002. – 78 с.
9. ***Казьмирчук Г.*** Історична бібліографія: Курс лекцій і методичних матеріалів для студентів історичних факультетів. – 2-е вип. і допов. вид – К., 2007. – 66 с.
10. ***Казьмирчук Г., Казьмирчук М.*** Бібліографія історична // Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. зал. І. Н. Войцихівська (кер. авт. кол.), В. В. Томозов, М. Ф. Дмитрієнко та ін. – К., 2008. – С. 54–61.
11. ***Корнейчик І. І.*** Історія української бібліографії. Дожовтневий період (Нариси). – Харків, 1971. – 374 с.
12. ***Марковская Г. М.*** Библиография историческая // Советская историческая энциклопедия. – 1962. – Т. 2. – С. 398–402.
13. ***Михайлова Г. А.*** О некоторых проблемах исторической библиографии // Труды Ленингр. ин-та культуры. – 1967. – Т. 8. – С. 303–313.
14. ***Парфенов И. Д.*** Основы исторической библиографии. – М., 1990. – 111 с.
15. ***Парфенов И. Д.*** Предмет и содержание курса исторической библиографии // Вопросы истории. – 1983. – № 11. – С. 108–112.
16. ***Патриляк І.*** Перші кроки // Київський університет. – 2011 – № 4–5.
17. ***Похолюк З.*** Російський центр пропонує //Київський університет. – 2011. – № 4–5.

18. ***Сороковська С. В.*** Українська радянська бібліографія. – К., 1980. – 124 с.

19. ***Эймонтова Р. Г***. Пути и задачи исторической библиографии // История СССР. – 1973. – № 5. – С. 180–189.

20. Украинская революционная демократия и библиография. – М., 1967. – 144 с.

21. Українські бібліографи: біогр. відом., проф. діяльн., бібліогр. / М – во культури і туризму України, Держ. закл. "Нац. парлам. б-ка України". – К, 2008. – Вип. 1.; 2010. – Вип. 2. – 240 с.

Контрольні запитання до змістового модуля 1.

1. Етапи розвитку вітчизняної історичної бібліографії.
2. Вітчизняна історіографія історичної бібліографії: шляхи розвитку й досягнення.
3. Взаємовпливи всесвітньої та української історичної бібліографія.
4. Дискусія навколо дефініції історичної бібліографії.
5. Основні принципи української біографістики.
6. Суспільне й наукове значення історичної бібліографії: сутність розвитку.
7. Вчений і бібліографічна наука: взаємозв'язок і доповнення.
8. Проблеми історичної бібліографії.
9. Українська радянська історична бібліографія: досягнення й недоліки.
10. Розвиток дореволюційної російської історичної бібліографії.
11. Історія іноземної бібліографії.
12. Літератори Росії і їх вклад у розвиток історичної бібліографії.
13. Біографічні дослідження в Україні – важливе джерело бібліографії.
14. Олександр Дмитрович Чертков і розвиток російської бібліографії.
15. Олександр Михайлович Афанасьєв і розвиток бібліографії.
16. Досягнення бібліографії історії СРСР.
17. Посібники, присвячені історичній бібліографії.
18. Аналіз основним типам поточним покажчикам.
19. Типи й види історичної бібліографії.
20. Взаємозв'язок історичної бібліографії з історіографією та іншими спеціальними історичними дисциплінами.
21. Поточний, ретроспективний і анотований покажчик: їх особливості.
22. Бібліографічні поточні покажчики з історії України, підготовлені працівниками Державної історичної бібліотеки України.

Типове завдання модульного контролю 1.

1. Теоретико-методичні основи курсу "Історична бібліографія".
2. Історіографічні праці з курсу: структура досягнення, недоопрацювання.

3 Досягнення вітчизняної історичної бібліографії.

Змістовий модуль 2.
Формування практичних навиків.

Тема 1. Бібліографія історіографії і джерелознавства

Поділ історіографічної літератури з історичної бібліографії на: дореволюційну, радянську і сучасну. Внутрішній поділ: праці про розвиток всесвітньої і вітчизняної науки; історіографічні праці з окремих проблем історії; роботи, присвячені окремим історикам.

Досягнення історіографії як джерело історичної бібліографії щодо загальної або виокремленої теми. "История исторической науки в СРСР. Дооктябрьской период. Библиография" за редакцією М. В. Нечкіної. (М.: Наука, 1965).

Праці про окремих істориків. Розвиток: від статей до ґрунтовної монографії. Біографічні праці. Суспільні науки: Арциховський А. В. (1973), Лихачов Д. С. (1966, 1977), Нечкіна М. В. (1987), Сергієчко Г. Я. (1995), Смирнов П. П. (Н. Коломієць, 2005). Теоретико-концептуальні засади серії історичних праць "Україна крізь віки" та ювілейного збірника "Україна крізь віки: Збірник наукових праць на пошану академіка НАН України професора Валерія Смолія" (К., 2010. – 1096 с.).

Завдання для самостійної роботи (3 години)

1. Аналіз бібліографічної праці, присвяченої відомим радянським чи вітчизняним історикам, або політикам.
2. Історична бібліографія і джерелознавство: єдність і відмінності.
3. Бібліографічні праці істориків Росії з історії СРСР.

Тема 2. Історична періодика та її бібліографія

Періодичні видання історичного профілю: дореволюційні – "Київська старина"; радянські – Вісники, наукові записки університетів; сучасні – УІЖ, Гілея, Соціальна історія та ін. Жанрові збірники. Регіональні фахові видання "Сумська старовина", "Сіверська старовина", "Південний архів" (Херсонський державний педагогічний університет), "Історичні записки" (Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля) та ін. Журнали близького зарубіжжя: "Русская история", "Отечественные архивы", "Родина", "Русское слово".

Завдання для самостійної роботи (3 години)

1. Інформаційні відмінності дореволюційних та радянських газет.
2. Ідеологічна направленість російських часописів (Весь Київ).
3. Історична тематика періодичних видань: сутність і політична направленість.

Тема 3. Енциклопедичні та філологічні словники. Термінологічні словники

Роль універсальних та галузевих енциклопедичних словників у суспільному й науковому житті людини. Дореволюційні багатотомні енциклопедичні довідкові видання: братів Гранат, Е. Брокгауза та І. Ефрона. 3-є видання "Большой Советской Энциклопедии": автори, структура, історична тематика.

Дореволюційна газетна преса. Структура, історичні проблеми (Губернські відомості, Єпархіальні відомості, світські довідники, зокрема Весь Київ, Адрес-календар та ін.). Радянські газети: союзного, республіканського й обласного підпорядкування. Районні і виробничі газети.

Завдання для самостійної роботи (4 години)

1. Структуру і зміст енциклопедії братів Гранат.
2. Порівняльний аналіз енциклопедії Е. Блокгауза та І. Ефрона.
3. Змістові відмінності трьох видань "Большой Советской Энциклопедии".

Тема 4. Біографічні та бібліографічні довідники

Класифікація бібліографічних джерел: вітчизняні та всесвітні. Поділ джерел за змістом і періодом, відповідно до наукової періодизації історії України: 1. Стародавні часи (первісна цивілізація) – від появи людини до створення Київської Русі.; 2. Середньовіччя (друга половина IX ст. – 1569 р.); 3. Новий час (1569–1914 рр.); 4. Новітній час (1914–1991 рр.); 5. Постновітній час (з 1991 р.).

Біографічні словники: загальні: "Українські історики XX ст.: Бібліографічний довідник" (К., Л., 2003. – Вип. 2., ч. 1.; К., 2004, Вип. 2., ч. 2.); Українські архівісти: Бібліографічний довідник XIX ст. – 1930-ті рр. (К., 1999. Вип. 1.); "Биографический словарь профессоров и преподователей Санкт–Петербургского университета за истекшую третью четверть века его существования 1869–1894" (Т. 1–2, СПб., 1896 –1898); приватні: Нєчкіна М. В. (М., 1985); Рибаков Б. А. (1968, 1978); Сергієчко Г. Я. (К., 1995). Структура, джерела, побудова.

Завдання для самостійної роботи (3 години)

1. Біографічні видання присвячені відомим історикам: їх опис і характеристика.
2. Біографічні та автобіографічні довідники: порівняльний аналіз.
3. Довідкові видання, які зберігаються в Інформаційно-бібліографічному відділі Наукової бібліотеки ім. Максимовича при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

Тема 5. Бібліографічна література та довідники з соціальних історичних дисциплін

Довідкові видання з "Спеціальних історичних дисциплін": структура, зміст, автори. З'ясування закономірностей розвитку спеціальних історичних дисциплін. Поділ комплексу спеціальних історичних дисциплін на групи. Теоретико-методологічні основи покажчиків спеціальних історичних дисциплін.

Роль вчених Київського університету у розробці довідкових видань спеціальних історичних дисциплін. Кафедра архівознавства та спеціальних допоміжних дисциплін Київського національного університету імені Тараса Шевченка. О. В. Замлинський, І. Н. Войцехівська. Довідник спеціальних історичних дисциплін (2008).

Завдання для самостійної роботи (4 години)

1. Розкрийте структурі й характерні властивості довідників спеціальних історичних дисциплін (1992 і 2008 рр.).
2. Довідники спеціальних історичних дисциплін і наукова робота студента: напрямки, пошуки, аналіз.
3. Довідкові видання спеціальних історичних дисциплін співробітників кафедри архівознавства та спеціальних історичних дисциплін Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Тема 6. Тематичні огляди дисертацій

Захист дисертацій у Київському, Одеському, Дніпропетровському, Донецькому, Львівському національних університетах, в Інституті історії України НАН України, Інституті української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського.

Інститут інформатики України – зберігач кандидатських і докторських дисертацій з історичних наук. Наукові бібліотеки класичних університетів та академічних інститутів історичного профілю, де зосереджується захищені на їхніх спеціалізованих радах дисертації. Літопис авторефератів – інформативний покажчик захищених в Україні дисертацій.

Теми дисертацій відповідно до наукового напрямку, визначеного ВАК. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2 спеціалізовані ради за спеціальностями: історія України, історіографія (голова – член–кор. проф. В. Ф. Колесник); всесвітньої історії, етнології та українознавства (голова – проф. В. П. Капелюшний).

Обрання теми кандидатського дослідження. Затвердження їх кафедрами і Вченою радою, підрозділу (ф-ту, інституту).

Завдання для самостійної роботи (3 години)

1. Автореферати захищених кандидатських дисертацій на вченій раді історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка за останні п'ять років: їх тематичний аналіз.

2. Київський інститут науково-технічної інформації України – зосередження захищених дисертацій історичного профілю.

3. Літопис авторефератів дисертацій України: структура й зміст.

Тема 7. Інтернет ресурс в історичній бібліографії

Інтернет ресурс Національної бібліотеки України імені В. Вернадського (http://www.nbuv.gov.ua/specfond/cat.ntml); національної парламентської бібліотеки України (http://www.nplu.kiev.ua); Національної історичної бібліотеки України (http://www.dibu. kiev.ua); Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника (http://www.library.lviv.ua); Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (http://korolenko.kharkov.com); Державної публічної історичної бібліотеки Росії (Москва; http://www.shpe.ru); російської національної бібліотеки (Санкт-Петербург; http://www.nle.ru).

Інтернет-портал НБУ імені В. Вернадського: 3,5 млн. бібліографічних і 300 тис. реферативних записів, 60 тис. повних текстів документів; в інтернет-середовищі – 700 тис. публікацій.

Електронний ресурс Вікіпедії. Новітні електронні енциклопедії.

Електронний документ може бути створений двома головними шляхами. По-перше він може бути зароджений безпосередньо в електронному середовищі (електронна пошта, матеріали сайтів, форумів), а по-друге – переведений в електронне середовище з іншого носія інформація. Основний масив цього типу складають документи зовсім різні за датою створення і змістом, вони представлені в мережі Інтернет, ними зручно і швидко можна користуватися. Представимо головні ресурси, де містяться ті чи інши документи:

Google книги (http://books.google.com.ua – сервіс від компанії Google, який дозволяє повнотекстовий пошук всередині книг та журналів, які компанія Google сканує та розміщує у своїй базі даних від сканованих книг та журналів. В рамках цього проекту Google оцифровує книжки у співпраці з більш ніж 40 науковими бібліотеками за 30 тис. видавництв. За підрахунками компанії Google у світі налічується близько 130 млн. унікальних книжок та приблизно 16 млн. унікальних періодичних видань. Згідно з повідомленням команії Google, станом на 14 жовтня 2010 року компанія у співпраці з бібліотеками та видавництвами ***відсканувала понад 15 млн. книжок з понад 100країн, написаних понад 400 мовами світу (1 млн. з яких знаходиться в широкому доступі)***.

Тематичного каталогу сервіс не має. Тому варто шукати необхідний матеріал за ключовими словами, попередньо налаштувавши мову написання книг та роки їх видання, що значно полегшує пошук. Багато дореволюційних видань, які наразі не захищені авторським правом можна занйти саме тут.

Рутрекер (http://rutracket.org/forum/viewforum.php?f=2020)

Популярний в мережі Інтернет-ресурс. Незважаючи на велику кількість матеріалів, які захищені авторським правом і не мають

знаходитись в вільному доступі, на трекері в розділі "Гуманитарные науки" є підрозділ "Исторические науки. Издания до 1917 г. вкл." Де представлено багато цікавих матеріалів. Зокрема, відскановані всі матеріали "Киевской старины" та "Архива юго-западной России". Всього дореволюціонних видань на цому ресурсі нараховуються близько 3 000. Присутній пошук за ключовими словами.

Українські інтернет-ресурси мають менший масштаб, виокремимо деякі (htpp://litopys.org.ua/). Представлені матеріали з давньої історії України (в основному – джерела);

багато електронних матеріалів є і на сайті Інституту історії (http://history.org.ua). Наприклад весь архів УІЖ.

Це основні найбільші ресурси, що містять електронні документи з історії України.

Загалом, варто зазначити, що данний тип документів дуже зручний в користуванні, може миттєво поширюватись по всій земній кулі через мережу, на одному носії інформації може зберігатись тисячі книг. Є безсумнівним те, що через десять-п’ятнадцять років всі актуальні книги будуть відскановані.В залежності від діючого авторського права вони будуть представлені в широкому або платному доступі, але сама процедура їх отримання та ознайомлення буде надзвичайно проста і комфортна і для цього потрібно буде лише завантажити файл на своєму робочому місці.

Завдання для самостійної роботи (3 години)

1. Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького: структура, бібліографування праць.
2. Фундаментальні покажчики з гуманітарної тематики Державної публічної історичної бібліотеки Росії.
3. Електронна навігація НБУ імені В. Вернадського (http://www.nbuv.gov.ua/portal/libweb.html).

Тема 8. Видавничий стандарт

Історія становлення й розвитку Видавничого стандарту. Державні стандарти України – законодавча основа наукового опису друкованої продукції. Роль ВАК України у розвитку видавничого стандарту. Видавничий стандарт: 1) вимоги до опису опублікованих джерел; 2) опис документів; 3) довідкові видання бібліографічного опису документів (ГОСТ 7.1–84; Гвоздецкий, П. Н. "Издательский стандарт". – К., 1987; Правила оформлення посилань на архівні документи у дисертаціях // Бюлетень ВАК України, 2010. – № 3. – С. 17 – 24). Роль Українського науково-технічного інституту інформації у збереженні дисертаційних робіт в Україні.

Правила оформлення посилань на архівні документи у дисертаціях:

Архівні документи з паперовими носіями. Науково-технічні документи Центрального державного науково-технічного архіву України (ЦДНТА України).Аудіовізуальні документи Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного та центральних,

місцевих, галузевих державних архівів. Документи зарубіжних архівів. Правила оформлення посилань на архівні документи у при книжкових, прикінцевих, при статейних списках джерел (у монографії, навчальному посібнику, статті тощо.). Список скорочень назв державних архівних установ України.

Завдання для самостійної роботи (5 годин).

1. Історія виникнення й розвитку вітчизняних видавничих стандартів.
2. Видавничі стандарти як основа оформлення наукових праць.
3. Вимоги до оформлення магістерських та дисертаційних робіт.
4. Нові вимоги ВАКу до оформлення наукового апарату.
5. ББК і УДК та їх оформлення.
6. Опрацювання "Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. ДСТУ 7152: 2010. – К.: Держспожив стандарт України, 2010. – 14 с. "

1 Джерела та література до змістового модуля 2.

1 ***Бакун Д. Н***. Развитие библиографирования публикаций источников по истории России (XVIII – первая половина XIX вв.). – М.: Изд-во "Высшая школа", 1968. – 286 с.

2 Большая энциклопедия: Словар общедоступных сведений по всем отрасля знания / Под ред. С. Н. Южакова. – СПб.: Просвещение, 1907–1909. – Т. 1–22.

3 Большая советская энциклопедия. – М., 1969–1978. – Т. 1–30.

4 Военный энциклопедический словарь. – М., 1984. – 863 с.

5 Энциклопедический словарь. – СПб.: Ф. А. Брокгауз, И. А. Эйфрон, 1890–1907. – Т. 1–86.

6 Энциклопедический справочник "Машиностроение". – М.: Машгиз, 1946–1951. – Т. 1–16.

7 ***Кауфман И. Н.*** Русские библиографические биографические словари: Аннотированный указатель. – М.: В надзагл.: Гос. б-ка СССР им. В. Ленина, 1950. – 332 с.

8 ***Кауфман И. М.*** Русские биографические и библиографические словари. – М.: Гос. изд-во культурно-просветительной литературы, 1955. – 751 с.

9 ***Корольов Б.*** Біографістика історична // Історична наука: термінологічний і понятійний довідник: Навч. посіб. / В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін. – К.: Вища. шк., 2002. – 430 с.

10 ***Попик В.*** Біографістика // Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. І. Н. Войцехівська (кер. авт. кол.), В. В. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко та ін. – К.: Либідь, 2008. – 520 с.

11 Советская военная энциклопедия. – М.: Ордена Трудового Красного знамени военное издательство Министерства обороны СРСР, 1977–1979. – Т. 1–8.

12 Українська біографістика: Зб. наук. праць / Відпов. ред. В. С. Чишко. – К.: БТМ, 1996. – Вип. 1. – 220 с.

13 Українська біографістика: Зб. наук. праць / Відпов. ред. В. С. Чишко. – К.: "РИО", 1999. – Вип. 2. – 354 с.

14 Українська біографістика: Зб. наук. праць / Відпов. ред. В. С. Чишко. – К., 2005. – Вип. 3. – 373 с.

15 Українська біографістика: Зб. наук. праць / Відпов. ред. В. С. Чишко. – К., 2008. – Вип. 4. – 554 с.

16 Українська біографістика: Зб. наук. праць / Т. І. Ківтар (голов. ред.). – К., 2009. - Вип. 5. – 296 с.

17 ***Чишко В.*** Біографічна традиція та наукова біографія в історії сучасності України. – К.: БМТ, 1996. – 239 с.

18 ***Шапиро А. Л.*** Библиография истории СССР. – М.: Изд-во "Высшая школа", 1968. – 286 с.

Контрольні запитання до змістового модуля 2.

1. Роль В. С. Чишко у розвитку української біографістики.
2. Спеціальні періодичні видання з української бібліографістики та їх вплив на розвиток історичної науки.
3. Інтернет ресурси: позитивні й негативні риси розвитку.
4. Бібліографія: історія розвитку.
5. Взаємозв’язок бібліографії з джерелознавством.
6. Бібліографічні монографії, присвячені окремим історикам, політикам та діячам культури.
7. Історична періодика – важливий напрямок історичної бібліографії.
8. Відмінності дореволюційної історичної бібліографії від сучасної.
9. Енциклопедичні словники і їх роль у розвитку історичних знань.
10. Структурний аналіз енциклопедії братів Гранат (історичний аспект).
11. Бібліографічна довідкова література зі спеціальних історичних дисциплін.
12. Інститут науково-технічної інформатики: структура, характеристика дисертацій з історичних дисциплін.
13. Інтернет ресурс в історичній бібліографії.
14. Видавничі стандарти, їх роль в науковій праці дослідників.
15. Новітні вимоги ВАКу щодо опису архівних джерел в дисертаційних дослідженнях.

Типове завдання модульного контролю 2.
(приклад тестів)

1. Хто був директором Мюнц-кабінету Імператорського університету Святого Володимира.

А. В. Б. Антонович Б. В. С. Іконников
В. М. В. Довнар-Запольський Г. В. М. Базилевич
Вірна відповідь: А.

3. Опрацювати , з метою виявлення літератури та документальних видань, покажчики, у яких є описані джерела Вашої магістерської роботи:
А) Наукової бібліотеки Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
Б) Національної бібліотеки України імені В. Вернадського;
В) Парламентської бібліотеки;
Г) Національної історичної бібліотеки України.
4. Проаналізуйте наявну історичну літературу з Вашої магістерської праці, зафіксованих у головних енциклопедія, зокрема "Большой советской энциклопедии", енциклопедії українознавства, Української історичної радянської енциклопедії, Енциклопедії історії України та ін.
5. Виявіть потрібну літературу з Вашої магістерської роботи, яка описана у спеціальних радянських довідкових біографічних виданнях.
6. Детально ознайомтеся з новими ДСТам опису літератури.

Запитання на залік.

1. Предмет і зміст курсу "Історична бібліографія".
2. Історіографія історичної бібліографії.
3. Сучасна історіографія історичної бібліографії.
4. Періодизація розвитку історичної бібліографії.
5. Дискусійні питання навколо дефініції історичної бібліографії.
6. Радянська історична енциклопедія: структура, методика й методологія складання.
7. Шляхи і завдання історичної бібліографії.
8. Українська радянська бібліографія.
9. Українські бібліографи XIX – початку XX ст.
10. Філософія історії.
11. Природа, предмет, метод і цінність історії.
12. Загальна ідея історії Роберта Дж. Колінгвуд.
13. Джерела історії.
14. Науково-методична праця співробітників Державної історичної бібліотеки України у царині бібліографування історичних праць.
15. Історична бібліографія і суспільні позиви.
16. Бібліографія історії СРСР: досягнення, шляхи розвитку.
17. Структура поточної бібліографії.
18. Ретроспективна історична бібліографія: зміст, завдання, методика складання.
19. Систематичні каталоги провідних бібліотек України.
20. Пристатейні бібліографічні посилання: позитивні й вадові характеристики.
21. Персональні бібліографічні посібники: структурний аналіз.

22. Бібліографія бібліографії: змістовий аналіз.
23. Вимоги до оформлення списку джерел і використаної літератури.
24. Опис неопублікованого джерела: особливості і аналіз характерних ознак.
25. Державні стандарти, що регламентують бібліографічний опис документів.
26. Специфіка аналітичного бібліографічного опису електронних ресурсів.
27. Охарактеризуйте друковані бібліографічні видання (Літопис (монографій) книг, Літопис газетних матеріалів, Літопис авторефератів).
28. Приклади бібліографічних описів:
    монографій;
    газетних матеріалів;
    наукових статей.
29. Бібліографічний опис електронних ресурсів.
30. Організація та методика науково-дослідницької діяльності (курсових, бакалаврських та магістерських робіт).
31. Вихідні дані опублікованих джерел: особливі характеристики.

Варіант 1

1. Хто автор «Словаря руських светских писателей, …»?
а) Євген Болховітінов
б) Микола Стороженко
в) Іван Франко

2. Хто автор «Галицко-русской библиографии XIX столетия»?
а) Яків Головацький
б) Богдан Дедицький
в) Іван Левицький

3. Юрій Меженко – фундатор російської чи української бібліографії? Який часопис він редагував?
а) Бібліологічні вісті
б) «Історія української бібліографії. Дожовтневий період»
в) Бібліографічну шевченкіану Ф. Сарани

4. Коли був відкритий медичний факультет Університету св. Володимира?
а) 1834
б) 1841
в) 1850

5. Наукова бібліотека імені М. О. Максимовича відкрита:
а) 1850
б) 1834
в) 1840

6. Хто був першим бібліотекарем бібліотеки Університету св. Володимира?
а) Красовський А. Я.
б) Ярковський П. Й.
в) Недоступ Н. М.

7. Лазаревський Олександр Матвійович як бібліограф публікувався:
а) «Черниговских губерских відомостях»
б) в часопису «Бібліолочні вісті»
в) в часопису «Життя й революція»

8. Хто автор монографії «Основы исторической библиографии»?
а) І. І. Корнейчик
б) С. В. Сороковська
в) І. Д. Парфьонов

9) Дайте з визначення змісту « Історична бібліографія»
–
–
–

10) Бібліографія виникла у:
а) III тис. до н. е. (де?)
б) XVI ст. до н. е.
в) I тис до н. е.

11. Перерахуйте регіональні покажчики літератури, опубліковані про:
а) Харківську губернію
б) Катеринославську губернію
в) Київську губернію

12. **Дати коротку, але змістовну відповідь:**
1. Історіографія історичної бібліографії
2. Ретроспективна історична бібліографія: зміст, завдання, методика складання.
3. Вимоги до оформлення списку джерел і використаної літератури

Література

Александрова О. Доля книжкових зібрань // Культура і життя. – 1996. – 26 лютого.

Алексеева Г. Д. Историческая периодика // Очерки истории исторической науки. – М., 1966. – Т. 4. – С. 262-269.

Библиография: Общий курс: Учебник для библ. фак. ин-тов культуры / И Гудовщикова, М. Бриксман, М. П. Бронштейн и др.; Под ред. М. А. Бриксмана, А. Д. Эйхенгольца. – М.: Книга, 1969. – 560 с.

Бібліотекознавство і бібліографія України: бібліогр. покажч. / М-во культури і мистецтв України. НПБ України. – К., 1999. – Вип. 57: Покажчик видань за ІІ півріччя 1998 року / Укл. Т. М. Заморіна. - К., 1999. – 84 с.

Бібліотекознавство і бібліографія України: бібліогр. покажч. / М-во культури і мистецтв України. НПБ України. – К., 1999. – Вип. 68: Покажчик видань за ІІ півріччя 2003 року / Укл. С. Савченко; наук. ред. Є. К. Бабич. – К., 2004. – 71 с.

Бібліотекознавство і бібліографія України: бібліогр. покажч. / М-во культури і мистецтв України. НПБ України. – К., 1999. – Вип. 67: Покажчик видань за І півріччя 2004 року / Укл. С. Савченко. – К., 2005. – 83 с.

Бібліотечна справа. Біблотекознавство. Бібліографознавство: Зведений каталог нових надходжень до провідних бібліотек Харкова за 2001 рік / Укл. О. Скорик, ред. С. М. Миценко; М-во культури і мистецтв України, ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Харків. Бібліотечне тов.-во. – Х., 2002. – 111 с.

Бібліотечна справа. Біблотекознавство. Бібліографознавство: Зведений каталог нових надходжень до провідних бібліотек Харкова за 2004 рік / Укл. Л. Глазунова, ред. С. М. Миценко; М-во культури і мистецтв України, ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Харків. Бібліотечне тов.-во. – Харків, 2005. – 100 с.

Брауде Л. Р. Основы библиотечно-библиографических знаний. – М.: Высш. шк., 1987. – 93 с.

Буран В. Я. Бібіліографія: Заг. курс. Навч. посібн. для культ.-освіт. уч-щ. – К.: Вища шк., 1984. – 215 с.

Вопросы билиографоведения и библиотековедения: Межвед. Сборник / ред. А. Г. Клецков; Минский ин-т культуры. – Минск: Университетское. – 1980. – Вып. 12. – 1991. – 149 с.

Гуменюк М. П. Біля джерел української радянської бібліографії. – Укл. Л. І. Ільницька; АН УССР, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. – К.: Наук. думка, 1991. – 151 с.

Гвоздицкий П. Н. Издательский стандарт. – К., 1987. – 26 с.

Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4-х кн. – СПб.; М., 1881. – Т. І. – С. 86.

Державна історична бібліотека України: Бібліографічний покажчик видань і публікай (1999–2003 рр.) / Укл.: О. В. Михайлова, В. П. Кисельова,

ред. О. Б. Виноградова. М-во культ. і мистецтва України; ДІБ України. – К., 2004. – 20 с.

Диомидова Г. Н. Библиография: общий курс. – М., І978. – 240 с.

Диомидова Г. Н. Библиографоведение: Учебник для сред. проф. учебных заведений. – СПб.: Профессия, 2002. – 284 с.

Документи з бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства у фонді Харківської Державної Наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (1859–1917): Каталог / Укл. А. М. Перепеча, Л. В. Глазунова; М-во культури і мистецтв України, ХДНБ ім. В. Г. Короленка. – Вип. 1. – Харків, 2004. – 128 с.

Джерела українознавства: Бібліографічний покажчик / АН УРСР; Центр. наук. б-ка ім. В. І. Вернадського та ін. – К., 1990. – 239 с.

Историческая библиография: методическое пособие для студентов ист. факультета / Сост.: Г. Г. Мошкович, Л. К. Искандерова. – Краснодар, 1979. – 37 с.

История СССР: Указ. библиограф. пособий: В 2-х кн. – М., 1983. – Ч. 1. – С. 3–17.

Жарких М. Бібліографія старої України 1240–1800 рр. / Т-во дослідників Центрально-Східної Європи. – К.: Прайм-М, 1998.

Жук В. Бібліографічне відображення розвитку бібліотекознавства в Україні // Вісник Книжкової палати. – 2005. – № 6. – С. 12–13.

З історії книги та бібліографії: Зб. наук. праць / АН УРСР. Львів. Наук. б-ка ім. В. Стефаника; Редкол.: М. В. Лізанець (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1990. – 128 с.

Загуменна О. Виникнення української книготоргівельної бібліографії та її розвиток у XVIII ст. // Вісник Книжкової палати. – 2001. –№ 5. – С. 25–29.

Загуменна О. Розвиток видавничої та книготоргівельної бібліографії в 60-80-ті роки XX століття // Вісник Книжкової палати. – 2005. – № 1. – С. 16–19.

Зворський С. Л. Актуальні питання історіографії бібліотечної справи і бібліографії в Україні // Бібліотечний вісник. – 2004. – № 1. – С. 32–36.

Здобнов Н. В. Труды по библиографоведению и книговедению: Избранное. – М.: Книга, 1980. – 272 с.

Зотова В. Перший Всеросійський бібліотечний з’їзд: до історії довідково-бібліографічного обслуговування населення // Бібліотечна планета. – 2005. – № 2. – С. 16–18.

Книгознавство та бібліографія: Зб. наук. праць / АН УРСР: Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаника. – К.: Наук. думка, 1983. – 151 с.

Короткий термінологічний словників бібліографознавства та соціальної інформатики / Наук. ред. і автор вступ. ст. Шведова-Водка Г. М.: Книжкова палата України. – К.: Кн. Палата України, 1999. – 115 с.

Казьмирчук Г. Д. Історична бібліографія: Курс лекцій і методичних матеріалів для студентів історичного факультету. – К., 2001. – 77 с.

Каталог кандидатских и докторских диссертаций, поступивших в Государственную библиотеку СССР им. В. И. Ленина и Государственную центральную научную медицинскую библиотеку. – М., 1990. – 82 с.

Корнейчик И. И. Украинская революционная демократия и библиография. – М., 1967. – 144 с.

Корнейчик І. І. Історія української бібліографії. Дожовтневий період (Нариси). – Харків, 1971. – 374 с.

Коршунов О. П. Библиография: теория, методология, методика. – М.: Книга, 1986. – 285 с.

Коршунов О. П. Библиографоведение: Общ. курс: Учеб. для библ. фак. ин-тов культуры, у-тов и пед. вузов. – М.: Кн. палата, 1990. – 231 с.

Кузьменко Г. С., Недоступ Н. М. Наукова бібліотека // Науковий щорічник за 1958 рік. – К., 1959. – С. 411-412.

Кулаковська Т. Розвиток науково-інформаційної діяльності НАН України: пріоритети і перспективи // Бібліотечний вісник. – 2005. – № 3. – С. 17–25.

Куфаев М. Н. Избранное: Тр. по книговедению и библиографоведению; Сост., вступ. статья, и коммент. И. Е. Беренбаума. – М.: Книга, 1981. – 223 с.

Кушнаренко Н. Внесок Ю. Столярова у розвиток українського бібліографознавства. До 60-річчя від дня народження // Вісник Книжкової палати. – 1998. – № 6. – С. 34.

Левин Г. Национальная библиография как понятие и термин // Библиография. – 2004. – № 1. – С. 109–120.

Лиханова І. Бібліографічна діяльність в Україні: 50–70-ті рр. XX ст. // Бібліотечний вісник. – 2002. – № 4. – С. 12–19.

Лиханова І. Національна бібліографія України на сучасному етапі // Київська старовина. – 2003. – № 3. – С. 84–99.

Лиханова І. Становлення національної бібліографії України // Київська старовина. – 2002. – № 6. – С. 80–92.

Лутовинова В. Історичні витоки рекомендаційної бібліографії в Україні (XI – початок XX ст.) // Вісник Книжкової палати. – 1997. – № 6. – С. 80–92.

Лутовинова В. Позиція українських учених у дискусії з питань теорії бібліографії 50-60-х років XX ст. // Вісник Книжкової палати. – 2001. – № 3. – С. 5–8.

Марковская Г. М., Фрадкина З. Л. Советская историческая библиография (1917–1958) // Советская библиография: Сб. ст. – М., 1960. – С. 193–225.

Мельник Н. Регіональні бібліографічні видання в Україні: історія та сучасний стан // Бібліотечний вісник. – 2004. – № 5. – С. 33–36.

Моргенштерн Н. Г., Уткин Б. Т. Занимательная библиография. – 2-е изд., исправ. и допол. – М., 1987. – 225 с.

Огляд науково-дослідної роботи наукових бібліотек та вищих навчальних закладів культури України у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства і основ книгознавства за 1996–200 рр. / Укл. Т. Богуш,

Л. Любаренко, С. Зворський; Відпов. ред. З. Савіна; М-во культури і мистецтв України, НПБ України. – К., 2003. – Ч. 2. – 2004. – 115 с.

Парфенов И. Д. Основы исторической библиографии. – М., 1990. – 111 с.

Парфенов И. Д. Предмет и содержание курса исторической библиографии // Вопросы истории. – 1983. – № 11. – С. 108-112.

Симон К. Р. Библиография: Основные понятия и термины. – М., 1968. – 159 с.

Сороковська С. В. Українська радянська бібліографія. – К., 1980. – 124 с.

Фонтов Г. П. Библиография // БСЭ. – 3-е изд. – М., 1970. – Т. 3. – С. 293.

Приклади оформлення
бібліографічного опису у списку
джерел, який наводять у дисертації, і списку опублікованих робіт, який наводять в авторефераті

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Книги: Один автор	1. Василій Великий. Гомілії / Василій Великий; [пер. з давньогрец. Л. Звонська]. - Львів: Свічадо, 2006. – 307 с. - (Джерела християнського Сходу. Золотий вік патристики IV-V ст.; № 14). 2. Коренівський Д. Г. Дестабілізуючий ефект параметричного білого шуму в неперервних та дискретних динамічних системах / Коренівський Д. Г. - К.: Ін-т математики, 2006. – 111 с. - (Математика та її застосування) (Праці / Ін-т математики НАН України; т. 59). 3. Матюх Н. Д. Що дорожче срібла-золота / Наталія Дмитрівна Матюх. - К.: Асамблея діл. кіл: Ін-т соц. іміджмейкінгу, 2006. – 311 с. - (Ювеліри України; т. 1). 4. Шкляр В. Елементал: [роман] / Василь Шкляр. - Львів: Кальварія, 2005. - 196, [1] с. - (Першотвір).
Два автори	1. Матяш І. Б. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині: історія, спогади, арх. док. / І. Матяш, Ю. Мушка. - К.: Києво-Могилян. акад., 2005. - 397, [1] с. – (Бібліотека наукового щорічника “Україна дипломатична”; вип. 1). 2. Ромовська З. В. Сімейне законодавство України / З. В. Ромовська, Ю. В. Черняк. - К.: Прецедент, 2006. – 93 с. – (Юридична бібліотека. Бібліотека адвоката) (Матеріали до складання кваліфікаційних іспитів для отримання Свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю; вип. 11). 3. Суберляк О. В. Технологія переробки полімерних та композиційних матеріалів: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Суберляк, П. І. Баштанник. - Львів: Растр-7, 2007. – 375 с.
Три автори	1. Акофф Р. Л. Идеализированное проектирование: как

	предотвратить завтрашний кризис сегодня. Создание будущего организации / Акофф Р. Л., Магидсон Д., Эддисон Г. Д.; пер. с англ. Ф. П. Тарасенко. - Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2007. - XLIII, 265 с.
Чотири автори	1. Методика нормування ресурсів для виробництва продукції рослинництва / [Вітвіцький В. В., Кисляченко М. Ф., Лобастов І. В., Нечипорук А. А.]. - К.: НДІ "Украгропромпродуктивність", 2006. – 106 с. - (Бібліотека спеціаліста АПК. Економічні нормативи). 2. Механізація переробної галузі агропромислового комплексу: [підруч. для учнів проф.-техн. навч. закл.] / О. В. Гвоздєв, Ф. Ю. Ялпачик, Ю. П. Рогач, М. М. Сердюк. - К.: Вища освіта, 2006. - 478, [1] с. - (ПТО: Професійно-технічна освіта).
П'ять і більше авторів	1. Психология менеджмента / [Власов П. К., Липницкий А. В., Лущихина И. М. и др.]; под ред. Г. С. Никифорова. - [3-е изд.]. - Х.: Гуманитар. центр, 2007. – 510 с. 2. Формування здорового способу життя молоді: навч.-метод. посіб. для працівників соц. служб для сім'ї, дітей та молоді / [Т. В. Бондар, О. Г. Карпенко, Д. М. Дикова-Фаворська та ін.]. - К.: Укр. ін-т соц. дослідж., 2005. – 115 с. - (Серія "Формування здорового способу життя молоді": у 14 кн., кн. 13).
Без автора	1. Історія Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря / [авт. тексту В. Клос]. - К.: Грані-Т, 2007. – 119 с. - (Грані світу). 2. Воскресіння мертвих: українська барокова драма: антологія / [упорядкув., ст., пер. і прим. В. О. Шевчук]. - К.: Грамота, 2007. - 638, [1] с. 3. Тіло чи особистість? Жіноча тілесність у вибраній малій українській прозі та графіці кінця XIX – початку XX століття: [антологія] / упоряд.: Л. Таран, О. Лагутенко]. - К.: Грані-Т, 2007. - 190, [1] с. 4. Проблеми типологічної та квантитативної лексикології: [зб. наук. праць / наук. ред. Каліущенко В. та ін.]. - Чернівці: Рута, 2007. – 310 с.
Багатотомний	1. Історія Національної академії наук України,

документ	1941-1945 / [упоряд. Л. М. Яременко та ін.]. - К.: Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2007. – (Джерела з історії науки в Україні). Ч. 2: Додатки. - 2007. - 573, [1] с. 2. Межгосударственные стандарты: каталог в 6 т. / [сост. Ковалева И. В., Рубцова Е. Ю.; ред. Иванов В. Л.]. - Львов: НТЦ "Леонорм-Стандарт", 2005. – (Серия "Нормативная база предприятия"). Т. 1. - 2005. – 277 с. 3. Дарова А. Т. Неисповедимы пути Господни...: (Дочь врага народа): трилогія / А. Дарова. - Одесса: Астропринт, 2006. – (Сочинения: в 8 кн. / А. Дарова; кн. 4). 4. Кучерявенко Н. П. Курс налогового права: Особенная часть: в 6 т. / Н. П. Кучерявенко. - Х.: Право, 2002. – Т. 4: Косвенные налоги. - 2007. – 534 с. 5. Реабілітовані історією. Житомирська область: [у 7 т.]. - Житомир: Полісся, 2006. – (Науково-документальна серія книг "Реабілітовані історією": у 27 т. / голов. редкол.: Тронько П. Т. (голова) [та ін.]). Кн. 1 / [обл. редкол.: Синявська І. М. (голова) та ін.]. - 2006. - 721, [2] с. 6. Бондаренко В. Г. Теорія ймовірностей і математична статистика. Ч. 1 / В. Г. Бондаренко, І. Ю. Канівська, С. М. Парамонова. - К.: НТУУ "КПІ", 2006. – 125 с.
Матеріали конференцій, з'їздів	1. Економіка, менеджмент, освіта в системі реформування агропромислового комплексу: матеріали Всеукр. конф. молодих учених-аграрників ["Молодь України і аграрна реформа"], (Харків, 11-13 жовт. 2000 р.) / М-во аграр. політики, Харк. держ. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. - Х.: Харк. держ. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва, 2000. – 167 с. 2. Кібернетика в сучасних економічних процесах: зб. текстів виступів на республік. міжвуз. наук.-практ. конф. / Держкомстат України, Ін-т статистики, обліку та аудиту. - К.: ІСОА, 2002. – 147 с. 3. Матеріали IX з'їзду Асоціації українських банків, 30 червня 2000 р. інформ. бюл. - К.: Асоц. укр. банків, 2000. – 117 с. - (Спецвип.: 10 років АУБ).

	4. Оцінка й обгрунтування продовження ресурсу елементів конструкцій: праці конф., 6-9 черв. 2000 р., Київ. Т. 2 / Відп. ред. В. Т. Трощенко. - К.: НАН України, Ін-т пробл. міцності, 2000. - С. 559-956, XIII, [2] с. - (Ресурс 2000). 5. Проблеми обчислювальної механіки і міцності конструкцій: зб. наук. праць / наук. ред. В. І. Моссаковський. - Дніпропетровськ: Навч. кн., 1999. – 215 с. 6. Ризикологія в економіці та підприємництві: зб. наук. праць за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., 27-28 берез. 2001 р. / М-во освіти і науки України, Держ податк. адмін. України [та ін.]. - К.: КНЕУ: Акад. ДПС України, 2001. – 452 с.
Препринти	1. Шиляев Б. А. Расчеты параметров радиационного повреждения материалов нейтронами источника ННЦ ХФТИ/ANL USA с подкритической сборкой, управляемой ускорителем электронов / Шиляев Б. А., Воеводин В. Н. – Х: ННЦ ХФТИ, 2006. – 19 с. - (Препринт / НАН Украины, Нац. науч. центр “Харьк. физ.-техн. ин-т”; ХФТИ 2006-4). 2. Панасюк М. І. Про точність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами / Панасюк М. І., Скорбун А. Д., Сплошной Б. М. - Чорнобиль: Ін-т пробл. безпеки АЕС НАН України, 2006. - 7, [1] с. - (Препринт / НАН України, Ін-т пробл. безпеки АЕС; 06-1).
Депоновані наукові праці	1. Социологическое исследование малых групп населения / В. И. Иванов [и др.]; М-во образования Рос. Федерации, Финансовая академия. – М., 2002. – 110 с. – Деп. в ВИНИТИ 13.06.02, № 145432. 2. Разумовский, В. А. Управление маркетинговыми исследованиями в регионе / В. А. Разумовский, Д. А. Андреев. – М., 2002. – 210 с. – Деп. в ИНИОН Рос. акад. наук 15.02.02, № 139876.
Словники	1. Географія: словник-довідник / [авт.-уклад. Ципін В. Л.]. - Х.: Халімон, 2006. - 175, [1] с. 2. Тимошенко З. І. Болонський процес в дії: словник-довідник основ. термінів і понять з орг. навч. процесу у

	вищ. навч. закл. / З. І. Тимошенко, О. І. Тимошенко. - К.: Європ. ун-т, 2007. – 57 с. 3. Українсько-німецький тематичний словник [уклад. Н. Яцко та ін.]. - К.: Карпенко, 2007. – 219 с. 4. Європейський Союз : словник-довідник / [ред.-упоряд. М. Марченко]. - 2-ге вид., оновл. - К.: К.І.С., 2006. – 138 с.
Атласи	1. Україна: екол.-геогр. атлас : присвяч. всесвіт. дню науки в ім'я миру та розвитку згідно з рішенням 31 сесії ген. конф. ЮНЕСКО / [наук. редкол.: С. С. Куруленко та ін.]; Рада по вивч. продукт. сил України НАН України [та ін.]. - / [наук. редкол.: С. С. Куруленко та ін.]. - К.: Варта, 2006. - 217, [1] с. 2. Анатомія пам'яті: атлас схем і рисунків провідних шляхів і структур нервової системи, що беруть участь у процесах пам'яті: посіб. для студ. та лікарів / О. Л. Дроздов, Л. А. Дзяк, В. О. Козлов, В. Д. Маковецький. - 2-ге вид., розшир. та доповн. - Дніпропетровськ: Пороги, 2005. – 218 с. 3. Куерда Х. Атлас ботаніки / Хосе Куерда; [пер. з ісп. В. Й. Шовкун]. - Х.: Ранок, 2005. – 96 с.
Законодавчі та нормативні документи	1. Кримінально-процесуальний кодекс України: за станом на 1 груд. 2005 р. / Верховна Рада України. - Офіц. вид. - К.: Парлам. вид-во, 2006. – 207 с. – (Бібліотека офіційних видань). 2. Медична статистика: зб. нормат. док. / упоряд. та голов. ред. В. М. Заболотько. - К.: МНІАЦ мед. статистики: Медінформ, 2006. – 459 с. - (Нормативні директивні правові документи). 3. Експлуатація, порядок і терміни перевірки запобіжних пристроїв посудин, апаратів і трубопроводів теплових електростанцій: СОУ-Н ЕЕ 39.501:2007. – Офіц. вид. - К.: ГРІФРЕ: М-во палива та енергетики України, 2007. - VI, 74 с. - (Нормативний документ Мінпаливенерго України. Інструкція).
Стандарти	1. Графічні символи, що їх використовують на устаткуванні. Покажчик та огляд (ISO 7000:2004, IDT): ДСТУ ISO 7000:2004. - [Чинний від 2006-01-01]. - К.:

	Держспоживстандарт України 2006. - IV, 231 с. – (Національний стандарт України). 2. Якість води. Словник термінів: ДСТУ ISO 6107-1:2004 – ДСТУ ISO 6107-9:2004. – [Чинний від 2005-04-01]. - К.: Держспоживстандарт України, 2006. – 181 с. – (Національні стандарти України). 3. Вимоги щодо безпечності контрольно-вимірювального та лабораторного електричного устаткування. Частина 2-020. Додаткові вимоги до лабораторних центрифуг (EN 61010-2-020:1994, IDT) : ДСТУ EN 61010-2-020:2005. - [Чинний від 2007-01-01]. - К.: Держспоживстандарт України, 2007. - IV, 18 с. - (Національний стандарт України).
Каталоги	1. Межгосударственные стандарты: каталог: в 6 т. / [сост. Ковалева И. В., Павлюкова В. А.; ред. Иванов В. Л.]. - Львов: НТЦ “Леонорм-стандарт”, 2006- . - (Серия “Нормативная база предприятия”). Т. 5. - 2007. – 264 с. Т. 6. - 2007. – 277 с. 2. Пам’ятки історії та мистецтва Львівської області: каталог-довідник / [авт.-упоряд. М. Зобків та ін.]. - Львів: Новий час, 2003. – 160 с. 3. Університетська книга: осінь, 2003: [каталог]. - [Суми: Унів. кн., 2003]. – 11 с. 4. Горницкая И. П. Каталог растений для работ по фітодизайну / Горницкая И. П., Ткачук Л. П. - Донецк: Лебедь, 2005. – 228 с.
Бібліографічні показчики	1. Куц О. С. Бібліографічний покажчик та анотації кандидатських дисертацій, захищених у спеціалізованій вченій раді Львівського державного університету фізичної культури у 2006 році / О. Куц, О. Вацеба. - Львів: Укр. технології, 2007. – 74 с. 2. Систематизований покажчик матеріалів з кримінального права, опублікованих у Віснику Конституційного Суду України за 1997-2005 роки / [уклад. Кирись Б. О., Потлань О. С.]. - Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2006. – 11 с. - (Серія: Бібліографічні довідники; вип. 2).
Дисертації	1. Петров П. П. Активність молодих зірок сонячної маси: дис. ... доктора фіз.-мат. наук: 01.03.02 / Петров Петро

	Петрович. – К., 2005. – 276 с.
Автореферати дисертацій	1. Новосад І. Я. Технологічне забезпечення виготовлення секцій робочих органів гнучких гвинтових конвеєрів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук: спец. 05.02.08 “Технологія машинобудування” / І. Я. Новосад. - Тернопіль, 2007. - 20, [1] с. 2. Нгуен Ші Данг. Моделювання і прогнозування макроекономічних показників в системі підтримки прийняття рішень управління державними фінансами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук: спец. 05.13.06 “Автоматиз. системи упр. та прогрес. інформ. технології” / Нгуен Ші Данг. - К., 2007. – 20 с.
Авторські свідоцтва	1. А. с. 1007970 СССР, МКИЗ В 25 J 15/00. Устройство для захвата неориентированных деталей типа валов / В. С. Ваулин, В. Г. Кемайкин (СССР). – № 3360585/25–08; заявл. 23.11.81; опубл. 30.03.83, Бюл. № 12.
Патенти	1. Пат. 2187888 Российская Федерация, МПК7 Н 04 В 1/38, Н 04 J 13/00. Приемопередающее устройство / Чугаева В. И.; заявитель и патентообладатель Воронеж. науч.-исслед. ин-т связи. – № 2000131736/09; заявл. 18.12.00; опубл. 20.08.02, Бюл. № 23 (II ч.).
Частина книги, періодичного, продовжуваного видання	1. Козіна Ж. Л. Теоретичні основи і результати практичного застосування системного аналізу в наукових дослідженнях в області спортивних ігор / Ж. Л. Козіна // Теорія та методика фізичного виховання. - 2007. - № 6. - С. 15-18, 35-38. 2. Гранчак Т. Інформаційно-аналітичні структури бібліотек в умовах демократичних перетворень / Тетяна Гранчак, Валерій Горовий // Бібліотечний вісник. - 2006. - № 6. - С. 14-17. 3. Валькман Ю. Р. Моделирование НЕ-факторов – основа интеллектуализации компьютерных технологий / Ю. Р. Валькман, В. С. Быков, А. Ю. Рыхальский // Системні дослідження та інформаційні технології. - 2007. - № 1. - С. 39-61. 4. Ма Шуін. Проблеми психологічної підготовки в системі фізкультурної освіти / Ма Шуін // Теорія та методика фізичного виховання. - 2007. - № 5. - С. 12-14. 5. Регіональні особливості смертності населення

	України / Л. А. Чепелевська, Р. О. Моісеєнко, Г. І. Баторшина [та ін.] // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. - 2007. - № 1. - С. 25-29. 6. Валова І. Нові принципи угоди Базель II / І. Валова; пер. з англ. Н. М. Середи // Банки та банківські системи. - 2007. - Т. 2, № 2. - С. 13-20. 7. Зеров М. Поетична діяльність Куліша // Українське письменство XIX ст. Від Куліша до Винниченка: (нариси з новітнього укр., письменства): статті / Микола Зеров. - Дрогобич, 2007. - С. 245-291. 8. Третьяк В. В. Возможности использования баз знаний для проектирования технологии взрывной штамповки / В. В. Третьяк, С. А. Стадник, Н. В. Калайтан // Современное состояние использования импульсных источников энергии в промышленности: междунар. науч.-техн. конф., 3-5 окт. 2007 г.: тезисы докл. - Х., 2007. - С. 33. 9. Чорний Д. Міське самоврядування: тягарі проблем, принади цивілізації / Д. М. Чорний // По лівий бік Дніпра: проблеми модернізації міст України: (кінець XIX – початок XX ст. / Д. М. Чорний. - Х., 2007. – Розд. 3. - С. 137-202.
Електронні ресурси	1. Богомольний Б. Р. Медицина екстремальних ситуацій [Електронний ресурс]]: навч. посіб. для студ. мед. вузів III-IV рівнів акредитації / Б. Р. Богомольний, В. В. Кононенко, П. М. Чуєв. - 80 Min / 700 MB. – Одеса: Одес. мед. ун-т, 2003. – (Бібліотека студента-медика) – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – Систем. вимоги: Pentium; 32 Mb RAM; Windows 95, 98, 2000, XP; MS Word 97-2000.- Назва з контейнера. 2. Розподіл населення найбільш численних національностей за статтю та віком, шлюбним станом, мовними ознаками та рівнем освіти [Електронний ресурс]: за даними Всеукр. перепису населення 2001 р. / Держ. ком. статистики України ; ред. О. Г. Осауленко. - К.: CD-вид-во “Інфодиск”, 2004. - 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор.; 12 см. – (Всеукр. перепис населення, 2001). - Систем. вимоги: Pentium-266; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. - Назва з титул. екрану.

	3. Бібліотека і доступність інформації у сучасному світі: електронні ресурси в науці, культурі та освіті: (підсумки 10-ї Міжнар. конф. “Крим-2003”) [Електронний ресурс] / Л. Й. Костенко, А. О. Чекмарьов, А. Г. Бровкін, І. А. Павлуша // Бібліотечний вісник. - 2003. - № 4. - С. 43. - Режим доступу до журн.: www.nbuv.gov.ua/articles/2003/03klinko.htm

Примітки:

1. Бібліографічний опис оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 “Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання”.
2. Опис складається з елементів, які поділяються на обов’язкові та факультативні. У бібліографічному описі можуть бути тільки обов’язкові чи обов’язкові та факультативні елементи. Обов’язкові елементи містять бібліографічні відомості, які забезпечують ідентифікацію документа. Їх наводять у будь-якому описі. Проміжки між знаками та елементами опису є обов’язковими і використовуються для розрізнення знаків граматичної і приписаної пунктуації.
3. У списку опублікованих праць здобувача, який наводять в авторефераті, необхідно вказати прізвища та ініціали всіх його

Казьмирчук Григорій Дмитрович

Григорій Дмитрович народився 9 травня 1944 р. у селі Кальник Іллінецького району Вінницької області. Він був сьомою дитиною у багатодітній сім'ї колгоспних трударів Дмитра Тимофійовича та Теклі Григорівни Казьмирчуків. Цілком ймовірно, що історична кальницька земля наклала свій відбиток на подальшу долю майбутнього науковця. Саме Кальник, овіяний історичними легендами козацько-гетьманської боротьби за незалежність українського народу під проводом Богдана Хмельницького на довгі роки прищепив Григорію Дмитровичу любов до історії рідної землі.

Проте, здійснити свої мрії юному Григорію Казьмирчуку було вкрай важко. Закабалені за радянської влади українські селяни, позбавлені права на вільний вибір свого життєвого шляху, практично від свого народження були прикуті до села. Подібна доля чекала і Григорія Казьмирчука, який після закінчення Кальницької середньої школи у 1961 р. змушений був залишатися у місцевому колективному господарстві виконуючи обов'язки вагаря.

Але доля розпорядилася інакше – йому вдалося вступити до Молодогвардійського технічного училища. За період навчання впродовж 1961–1963 рр. він отримав професію столяра IV розряду і впродовж 1963–1964 рр. працював столяром СМУ БУ № 5 Красноармійського житлобуду. Поруч із цим Григорій Казьмирчук не полишав мрії продовжити своє навчання і у вересні 1964 р. він вступив на третій курс Красноармійського педагогічного училища.

Однак, у лавах студентства він пробув не довго, оскільки у листопаді того ж року був призваний до лав Радянської Армії. Пройшовши навчальну підготовку у Харкові Г. Казьмирчук основний термін строкової служби проходив у Львові, дослужився до звання сержанта, був начальником радіостанції Р 102. Після демобілізації у грудні 1968 р. він повернувся до Красноармійського педагогічного училища, навчання в якому завершив у 1969 р. та отримав диплом з відзнакою.

Відчувши потребу в удосконаленні знань Г. Казьмирчук в 1969 р. вступив на історичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Поруч із успішним вивченням навчальних дисциплін він брав і активну участь у громадському житті факультету. Зокрема, впродовж усього періоду навчання обирався старостою курсу, а в 1969–1972 рр. був членом партійного бюро факультету. Окрім цього, Г. Казьмирчук очолював агіткультбригаду факультету, а в 1972 р. у складі будзагону історичного факультету зводив сільськогосподарські споруди в Кустанайській області Казахської РСР. Однак, не дивлячись на активну громадську роботу, Г. Казьмирчук чудово опановував і навчальний курс, внаслідок чого в 1973/74 навчальному році отримав Ленінську стипендію.

А тому, не дивно, що в 1974 р. Г. Д. Казьмирчуку вдалося вступити до аспірантури університету. Впродовж свого навчання під керівництвом д. і. н., проф. В. Н. Котова розпочав дослідження проблеми декабристського руху, яка зайняла чільне місце у його науковому доробку впродовж усіх наступних років. Проте, значна зайнятість на викладацькій ниві, а будучи аспірантом Г. Д. Казьмирчук читав лекційні курси та проводив семінарські заняття, не дозволила вчасно захистити кандидатську дисертацію. В 1977 р. Г. Д. Казьмирчук розпочав роботу в КДУ ім. Т. Г. Шевченка на посаді асистента кафедри історії СРСР дожовтневого періоду. В 1984 р. він захистив кандидатську дисертацію на тему "Перший етап визвольного руху в Росії в дослідженнях істориків Радянської України (1917–1980 рр.)", а в 1997 р. – докторську: "Рух декабристів: історіографія проблеми (1917 – середина 1930-х років)". З 2000 р. обійняв посаду професора кафедри історії народів Росії, а в 2001 р. став завідувачем кафедри історії для гуманітарних факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

До кола наукового інтересу Г. Д. Казьмирчука входять проблеми декабристського руху, історіографії історії України та Росії, соціальної історії України XIX ст. та краєзнавства. Перу дослідника належить понад 483 наукових робіт з означеного кола проблем, понад 20 з яких є монографічними. Г. Д. Казьмирчук є ініціатором проведення міжнародних наукових конференцій "Декабристських читань". Впродовж 1987–2005 рр. – редактор десяти випусків збірників матеріалів і тез, що вийшли в результаті роботи означених конференцій. Також Г. Д. Казьмирчук є членом редакційних колегій ряду фахових історичних видань.

Окремим рядком необхідно виділити роботу д. і. н., проф. Г. Д. Казьмирчука по підготовці молодих науковців-істориків. Саме в особі Григорія Дмитровича і студенти, і аспіранти, і докторанти отримують мудрого порадника та помічника. На означений період Г. Д. Казьмирчук підготував 3 доктора та 26 кандидатів історичних наук. Проте, найбільшим досягненням Григорія Дмитровича є відновлена київська школа декабристознавства. Саме завдяки його ентузіазму до лав дослідників "Споборників Святої Волі" залучаються все нові та нові покоління істориків. І навіть якщо згодом вони відходять від означеної тематики, продовжують згадувати свого Учителя, якому вдалося створити власну, навіть не наукову, а життєву школу – школу доктора історичних наук, професора, чуйної і доброї людини ГРИГОРІЯ ДМИТРОВИЧА КАЗЬМИРЧУКА.

Вербовий Олексій

ЗМІСТ

Вступ **3**
Лекція І. Вступне заняття по спецкурсу “Історична бібліографія” **7**
Лекція ІІ. Теоретико-методологічні аспекти визначення бібліографії **13**
Лекція ІІІ. Становлення та розвиток національної бібліографії України **23**
Лекція IV. Проблеми та перспективи українського бібліографознавства XXI ст. **35**
Лекція V. Бібліографічні джерела з історії **41**
Лекція VI. Історія розвитку дореволюційної російської історичної бібліографії **48**
Лекція VII. Історія радянської історичної бібліографії **55**
Лекція VIII. Бібліографічні покажчики з історії **62**
Лекція IX. Види й типи бібліографічної продукції **83**
Лекція X. Бібліографічні записи, посібники, інформація **90**
Лекція XI. Бібліографічний опис літератури **97**
Лекція XII. Видавничий стандарт **102**
Лекція XIII. Енциклопедичні і філологічні словники. Термінологічні словники **108**
Лекція XIV. Особистість в історичній науці **114**
Висновки **142**
Додатки **144**
Робоча навчальна програма **145**
Програма курсу **152**
Література **168**
Приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел, який наводять у дисертації, і списку опублікованих робіт, який наводять в авторефераті **172**
Вербовий О. Про автора **181**